

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

รายงานการวิจัย

เรื่อง

แนวคิดสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวง

The Concept of Property right in the Three Seals Law

เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท

ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้ ปีงบประมาณ ๒๕๕๓

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

๒๕๐๑ 73069
A.O. 0107329

- 7 ม.ค. 2558

346933

อภิรักษ์นันทนาการ

คำนำ

งานวิจัยเรื่องแนวคิดสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวง เป็นความสนใจของผู้เขียนที่เริ่มมาตั้งแต่เมื่อครั้งผู้เขียนได้รับโอกาสจากอาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ชักชวนผู้เขียนให้มาอ่านเอกสารกฎหมายตราสามดวงอีกครั้งในปีพ.ศ.๒๕๕๗ ในโครงการ “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก” หลังจากที่ผู้เขียนเคยอ่านเอกสารนี้ในรูปแบบนักเรียนประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก การได้มาอ่านเอกสารกฎหมายตราสามดวงในโครงการฯ นี้ ทำให้ผู้เขียนเริ่มมองเห็นลักษณะวัฒนธรรมไทยหลาย ๆ ด้านที่น่าสนใจถึงลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในประวัติศาสตร์อยุธยา และสามารถสืบทอดเป็นลักษณะที่ตกค้างอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน ทำให้ผู้เขียนสามารถเข้าใจและอธิบายสังคมไทยได้อย่างรอบด้านมากขึ้น อย่างน้อยก็เป็นความทำความเข้าใจของผู้เขียนต่อปรากฏการณ์หลายๆ อย่างที่มีต่อสังคมไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งต้องกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ไว้ ณ ที่นี้ ที่ทำให้ผู้เขียนเห็นความสำคัญของเอกสารนี้และมีโอกาสได้อ่านอย่างพินิจพิเคราะห์มากขึ้น

อย่างไรก็ตามผู้เขียนยังไม่ได้เขียนผลงานใดเกี่ยวกับกฎหมายตราสามดวงอีกเลยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา งานวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ผู้เขียนเคยสนใจในประเด็นของทรัพย์สินของคนในสมัยอยุธยาที่เกิดขึ้นเมื่อครั้งอ่านกฎหมายตราสามดวง แต่ด้วยข้อจำกัดของชีวิตและสังคครอบด้าน ทำให้กว่าผลงานชิ้นนี้สำเร็จขึ้นมาได้ต้องใช้เวลาอ่านแล้ววางทิ้งไว้หลายสิบครั้ง ซึ่งหวังว่าการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวงนี้จะช่วยเติมภาพทางเศรษฐกิจของประวัติศาสตร์อยุธยาให้ชัดเจนมากขึ้น

ขอขอบคุณ ผศ.ดร. วรพร ภู่งศ์พันธุ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ผศ.ดร.ศิริพร ดาบเพชร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผศ.ดร.ปัทมฉัตร หมอยาดี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และ ผศ.ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถีมหาวิทยาลัยบูรพา ที่สละเวลาช่วยอ่านงานวิจัยนี้และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการแก้ไขผลงานทั้งบทความและงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ท้ายนี้ผู้เขียนขอขอบคุณหน่วยงานต้นสังกัดของผู้เขียนที่ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณโครงการวิจัยนี้จำนวน ๒๘,๐๘๐ บาท จากงบประมาณเงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๓ ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อผูกพันให้ผู้เขียนได้ผลิตผลงานวิจัยนี้ออกมา ซึ่งหากไม่มีบ้านหลังนี้ก็ไม่มีความผลักดันใดที่ผู้เขียนจะต้องผลิตผลงานออกมา

เรื่องวิทย์ ลิมปนาท

๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องแนวคิดสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวงนี้ เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับประเภทของทรัพย์สิน การได้มาและการครอบครองซึ่งทรัพย์สินในสังคมไทยสมัยอยุธยา ซึ่งพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินในกฎหมายตราสามดวงมีลักษณะที่แตกต่างจากปัจจุบัน กล่าวคือ การจำแนกประเภทโดยใช้เกณฑ์การมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตเป็นเกณฑ์ในการจำแนก ส่วนการได้มาซึ่งทรัพย์สินของบุคคลสถานภาพต่างๆ ในสังคมขึ้นอยู่กับโครงสร้างสังคมไทยในสมัยอยุธยา ที่จะมีพื้นฐานจากระบบศักดินา คือ เจ้านายและขุนนางจะมีสิทธิในทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ เหนือกว่าราษฎรทั่วไป (ไพร่ ทาส) ทั้งนี้เพราะการได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้นส่วนหนึ่งมาจากการที่พระมหากษัตริย์พระราชทานยศ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ รวมทั้งไพร่ทาสให้กับเจ้านายและขุนนาง อีกส่วนมาจากการแสวงหาเพิ่มเติมจากการทำมาหากินในระบบเศรษฐกิจทั้งการทำนา ทำสวน และการค้าขาย โดยใช้แรงงานของไพร่ทาส รวมทั้งทรัพย์สินที่มีให้เกิดการเพิ่มขึ้นของทรัพย์สิน อย่างไรก็ตาม ไพร่ทาสในสังคมอยุธยาก็สามารถที่จะมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินได้ จะพบว่ากฎหมายจำนวนมากได้กล่าวถึงการครอบครองทรัพย์สินและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากทรัพย์สินทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยให้ความเป็นธรรมกับเจ้าของทรัพย์สินทุกประเภท ไม่ว่าผู้ครอบครองนั้นจะเป็นเจ้านาย ขุนนางหรือไพร่ทาสก็ตาม

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพย์สินจะพบว่า รัฐมีบทบาทในการจัดการพื้นฐานตั้งแต่การพระราชทานทรัพย์สินต่าง ๆ ให้กับเจ้านาย ขุนนาง ซึ่งแสดงถึงสิทธิในการได้มาและครอบครองทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ ขณะเดียวกันรัฐก็ให้ความคุ้มครองทรัพย์สินด้วยการออกกฎหมายคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินหลายฉบับที่ช่วยยืนยันสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลต่าง ๆ ดังนั้นความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับทรัพย์สิน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องไพร่ ทาส ที่ดิน ที่สวน ข้าวในนา พืชไร่ พืชสวน หรือทรัพย์สินอื่นๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย รัฐได้มีการออกกฎหมายกำหนดถึงแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเอาผลประโยชน์ของรัฐเป็นหลักการสำคัญ จึงพบว่าการจัดการทรัพย์สินของรัฐในกฎหมายตราสามดวงจะเน้นที่การสร้าง ความมั่งคั่งและมั่นคงให้กับรัฐผ่านการปกป้องแรงงานไพร่ทาสมิให้ล้มตายหรือลดลง เพื่อให้สามารถเป็นแรงงานที่จะสร้างผลประโยชน์ให้กับรัฐผ่านการทำมาหากินในสังคมเกษตรและการค้าขาย รวมทั้งรัฐยังมีการออกกฎหมายเพื่อแบ่งปันทรัพย์สินมรดกบางส่วนจากเจ้านายและขุนนางเข้าเป็นของรัฐ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการควบคุมความมั่งคั่งของเจ้านายมิให้มีมากเกินไปจนอาจทำลายความมั่นคงของรัฐได้

คำหลัก : สิทธิ, ทรัพย์สิน, กฎหมายตราสามดวง, ที่ดิน, มรดก

ABSTRACT

The research on the concept of intellectual property rights under the Three Seals Law (the first Thai Enacted law) aims to study the notion about types of properties, acquisition and possession of properties in the Thai society in the Ayutthaya era. The study shows that the thought about properties under the Three Seals Law differs from that of the present day. The classification was made, based upon living or non-living criteria. The acquirement of properties by people with different statuses in the society depends on the Thai social structure in the Ayutthaya era, which is based on feudalism. It means that the lords and the nobleman had more rights in different types of properties than people in general (commoners and slaves). Their acquisition of one part of properties came from ranks, titles, coronets together with commoners and slaves granted by the king. The other part of the properties came from their additional searches by working in the economic system, including farming, gardening and trade, using the commoners and the slaves' workforce and from the interests of those properties. However, the commoners and the slaves in the Ayutthaya society were entitled to possess properties. Several laws mentioned about the possession of the properties and the conflicts caused from both living and non-living properties, by giving a fair justice to the owners of all types of properties, whether they were lords, the nobleman or commoners and slaves.

Meanwhile, the concept of the government role for property management shows that the government played a role in basic management of properties granted to the lords and the nobleman, indicating their rights in the acquirement and the possession of different types of properties. At the same time, the government protected the rights in the properties by issuing several laws. The laws helped protect the rights in the properties of those people. By these reasons, for conflicts arising out of the properties,

whether they were about commoners, slaves, land, gardens, rice in the fields or other properties, such as elephants, horses, cows and buffaloes, the government issued laws to set up guidelines and solutions by being based upon the government interest. Property management by the government under the Three Seals Law is found to focus on the building of government wealth and stability by protecting commoners and slaves, so that they would not die or their numbers would not be reduced to ensure that they were beneficial to the government, by working in the farming and trading societies. In addition, the government issued a law to get some parts of properties and portions from the lords and the nobleman, which was a method of lords' wealth control to prevent them from over-accumulation possibly destroying government stability.

Keywords: right, property, Three Seals Law, land, estate

สารบัญ

หน้า

บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
บทที่ ๒ กฎหมายตราสามดวงกับแนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน.....	๖
๒.๑ กฎหมายตราสามดวงกับทรัพย์สินในสังคมอยุธยา.....	๖
๒.๒ ประเภททรัพย์สินในสังคมไทยจากกฎหมายตราสามดวง.....	๗
๒.๓ การได้มาซึ่งทรัพย์สินชนิดต่าง ๆ ของคนในสังคม.....	๑๕
๒.๓.๑ โครงสร้างสังคมกับการได้มาซึ่งทรัพย์สิน.....	๑๕
๒.๓.๒ การสืบทอดทรัพย์สินจากมรดก.....	๑๕
๒.๓.๓ การได้มาซึ่งที่ดินและทรัพย์สินอื่น ๆ.....	๒๒
บทที่ ๓ การครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ.....	๓๑
๓.๑ การครอบครองทรัพย์สินประเภทต่างๆ ในสังคม.....	๓๑
๓.๒ การละสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน.....	๔๗
๓.๓ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สิน.....	๕๐
บทที่ ๔ รัฐกับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินและจัดสรรทรัพย์สินในสมัยอยุธยา.....	๖๔
๔.๑ บทบาทของรัฐในการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน.....	๖๔
๔.๑.๑ การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภท “ตะวิญาณกะทรัพย์”.....	๖๔
๔.๑.๒ การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภท “อะวิญาณกะทรัพย์”.....	๗๒
๔.๒ บทบาทของรัฐในการจัดสรรทรัพย์สินมรดก.....	๕๘
บทที่ ๕ บทสรุป.....	๑๐๔
บรรณานุกรม.....	๑๐๗

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยโบราณ มักเน้นศึกษาในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสมัยต่าง ๆ ทั้งนี้โดยมีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ งานศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจส่วนใหญ่จะเน้นศึกษาภาพโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ เช่นงานศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยต่าง ๆ

การศึกษาประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ของบุคคลทางสังคม โดยส่วนมากจะเป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์สังคมเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่งานศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอยุธยาก็จะมีแนวทางการศึกษาในกลุ่มหลัก คือ (วรพร ภู่งศ์พันธ์, ๒๕๔๕)

๑. แนวทางการศึกษาที่ใช้แนวคิดมาร์กซ์

๒. แนวทางการศึกษาที่ใช้ปัจจัยภายในอธิบายพลวัตทางเศรษฐกิจและสังคม

๓. แนวทางการศึกษาที่มองว่าปัจจัยภายนอกมีส่วนทำให้การค้าของอยุธยาเปลี่ยนแปลงไป

๔. แนวทางการศึกษาที่เน้นตัวสินค้าในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

งานศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอยุธยาแนวทางเหล่านี้ จะพบว่าเกือบทั้งหมดให้ความสำคัญกับสภาพเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ รวมถึงชนิดของสินค้าในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แม้ว่างานศึกษาในแนวคิดมาร์กซ์จะให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สถานภาพต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ แต่ก็เป็นการมองผ่านทฤษฎีมาร์กซ์ซิส ที่ทำให้ภาพความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาเป็นภาพที่ค่อนข้างกดขี่ขูดรีดระหว่างชนชั้นตามแนวคิดที่กำกับการศึกษาอยู่

หากพิจารณากลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ในสมัยอยุธยามีความสัมพันธ์กันตามโครงสร้างของระบบศักดินา มีระบบการปกครองและกฎหมายกำกับความสัมพันธ์อย่างชัดเจน ดังปรากฏในพระไอยการต่าง ๆ ในกฎหมายตราสามดวง การพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจผ่านกฎหมายตราสามดวง อาจช่วยทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนชั้นต่างๆ ได้ง่ายขึ้น คำถามที่น่าสนใจคือ กลุ่มบุคคลชนชั้นต่างๆ โดยเฉพาะคนระดับล่างมีสิทธิพื้นฐานอย่างไรในการดำรงชีวิต เขาเหล่านั้นมีสิทธิในการดำรงอยู่ ครอบครองทรัพย์สินได้มากน้อยเพียงใด

การครอบครองทรัพย์สินของบุคคลต่างๆ ในสังคมสมัยอยุธยาคงมีปัญหาความขัดแย้งจำนวนมาก เห็นได้จากมูลเหตุคดีวิวาท ๒๕ ประการที่ปรากฏในพระธรรมศาสตร์ของกฎหมายตราสามดวง ใต้ระบุถึงเหตุผลของการเกิดวิวาทระหว่างบุคคลต่าง ๆ ว่ามาจากสาเหตุต่าง ๆ (พระธรรมศาสตร์ มาตรา ๕) ดังนี้

๑. ลักษณะวิวาทด้วยคู่นี้ถือสินกัน
๒. ลักษณะวิวาทด้วยลักน้อบังประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์
๓. ลักษณะวิวาทด้วยแบ่งปันมรดกมิเป็นธรรม
๔. ลักษณะวิวาทด้วยให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคืน
๕. ลักษณะวิวาทด้วยเป็นลูกจ้างท่านและวานท่านใช้
๖. ลักษณะวิวาทด้วยเป็นนักเลงเล่นเบี้ยเล่นสะกา
๗. ลักษณะวิวาทด้วยซื้อขายกัน
๘. ลักษณะวิวาทด้วยโจรเป็นเหตุ
๙. ลักษณะวิวาทด้วยที่บ้านที่นา
๑๐. ลักษณะวิวาทด้วยที่ไร่ที่สวนแลป่า
๑๑. ลักษณะวิวาทด้วยทาสสิน ไถ่แลทาสเชลยชายหญิง
๑๒. ลักษณะวิวาทด้วยด้วยตบด้วยตีด้วยคำแลสบประมาทลักษณะ
๑๓. ลักษณะวิวาทด้วยเหตุพัวเมีย
๑๔. ลักษณะวิวาทด้วยการรณรงค์สงคราม
๑๕. ลักษณะกบฏต่อแผ่นดิน
๑๖. ลักษณะวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญญัติ
๑๗. ลักษณะวิวาทด้วยล่วงพระราชทรัพย์อากรขนอนตลาด
๑๘. ลักษณะวิวาทด้วยข่มเหงท่าน
๑๙. ลักษณะวิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยวให้เป็นเสนียดแก่กัน
๒๐. ลักษณะวิวาทด้วยอุทรรุกกัน
๒๑. ลักษณะวิวาทด้วยพานุตรท่าน ไปเป็นเหตุ
๒๒. ลักษณะวิวาทด้วยความสาเหตุ

๒๓. ลักษณะวิวาทด้วยขาดใจตามเกษียณอายุชายหญิง
๒๔. ลักษณะวิวาทด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่ท่าน
๒๕. ลักษณะวิวาทด้วยกระทำกตียาคมมีฉมบ จะกละ เป็นต้น
๒๖. ลักษณะวิวาทด้วยเช่าของท่านไป
๒๗. ลักษณะวิวาทด้วยยืมของท่านไปใช้
๒๘. ลักษณะวิวาทด้วยปันหมู่ชาเป็นเหตุ
๒๙. ลักษณะวิวาทเกิดความด้วยหรือความขึ้นมาใหม่

จากมูลเหตุแห่งการวิวาททั้ง ๒๙ ประการนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่ามีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของทรัพย์สินจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างคนในสังคมนั้นเป็นความขัดแย้งอันเนื่องจากทรัพย์สินเป็นเหตุผลหลัก ดังนั้นหากพิจารณาถึงความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพย์สิน จะทำให้เห็นภาพความสัมพันธ์ทางสังคมเศรษฐกิจของอยุธยา ได้ชัดเจนขึ้น บทบัญญัติในพระไอยการต่าง ๆ จากกฎหมายตราสามดวงได้แสดงให้เห็นถึงการที่รัฐให้การรับรองสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลสถานะต่าง ๆ โดยพิจารณาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและรัฐทำหน้าที่ระงับหรือแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนมีความประสงค์ที่จะเชื่อมโยงเรื่องของเศรษฐกิจและสังคมของสมัยอยุธยา โดยพิจารณาถึงสิทธิเหนือทรัพย์สินของคนในสังคมไทยสมัยโบราณว่าบุคคลในสถานภาพต่าง ๆ มีสิทธิในทรัพย์สินมากน้อยเพียงใด และรัฐสมัยโบราณมีหลักในการจัดการทรัพย์สินของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมอย่างไร ตั้งแต่การจัดการทรัพย์สิน การคุ้มครองหรือรับรองสิทธิเหนือทรัพย์สิน ตลอดจนการเก็บหรือริบคืนทรัพย์เข้าสู่รัฐด้วยวิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นกฎหมายไทยที่มีผลบังคับใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนจะมีการออกประมวลกฎหมายไทยแบบสมัยใหม่ โดยมีคำถามการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีระบบศักดินาเป็นโครงสร้างกำกับ มีการแบ่งคนในสังคมออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งชนชั้นปกครอง คือ ผู้ที่มีทรัพย์สินและมีสิทธิในการครอบครองและจัดการทรัพย์สินเหนือกว่าไพร่ทาส การจัดโครงสร้างทางการปกครองดังกล่าวนี้ ด้านหนึ่งเป็นการดำรงไว้ซึ่งระบบการปกครองที่ต้องการให้คงอยู่ซึ่งลำดับชั้นของการบังคับบัญชา ขณะเดียวกันการดำรงสถานะทางการปกครองของชนชั้นปกครองในสมัยนั้นยังเกี่ยวข้องกับสิทธิและการครอบครองทรัพย์สินที่ต้องเหนือกว่าไพร่ทาส

ด้วย การศึกษาวิจัยนี้จึงเป็นการช่วยต่อเติมภาพความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของบุคคลในสังคมให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นผ่านการพิจารณาในด้านเศรษฐกิจ โดยเสนอถึงประเด็นการครอบครองทรัพย์สินในสมัยอยุธยาว่า สิ่งที่ถูกจำแนกว่าเป็นทรัพย์สินนั้นมีการครอบครองและได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้นอย่างไร

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับประเภทและการได้มาซึ่งทรัพย์สินในสังคมไทยสมัยอยุธยา
๒. ศึกษาการครอบครองและการใช้ประโยชน์และสิทธิเหนือทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ
๓. ศึกษาบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพย์สินในสมัยอยุธยา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในที่นี้จำกัดขอบเขตการวิจัยในการใช้หลักฐานกฎหมายเก่าสมัยอยุธยา ก่อนที่จะมีการบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามระบบกฎหมายสมัยใหม่ โดยจะพิจารณาพระไอยการต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวงที่มีการบัญญัติในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน เช่น พระไอยการลักษณะมรดก พระไอยการเบคเสจร พระไอยการลักษณะกู้หนี้ พระไอยการลักษณะทาส พระไอยการลักษณะผู้เมีย ตลอดจนพระราชกำหนดเก่า และประกาศต่างๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องทรัพย์สินของคนไทยสมัยอยุธยา ทั้งด้านการได้มาซึ่งทรัพย์สินของบุคคลสถานภาพต่าง ๆ ในสังคมสมัยอยุธยา
๒. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสิทธิเหนือทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ
๓. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพย์สินในสมัยอยุธยาของไทย

การอ้างอิง

การอ้างอิงเอกสารกฎหมายตราสามดวง ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะใช้กฎหมายตราสามดวงฉบับพิมพ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองฉบับพิมพ์.ศ.๒๕๒๕ เป็นเอกสารหลักในการอ้างอิง คือ ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุดศักราช ๑๑๖๖ เพราะการพิมพ์ครั้งนี้มีเลขเรียงลำดับหัวข้อจนจบเรื่อง โดยมีการใส่เลขเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในฉบับพิมพ์ครั้งนี้ ในการลงเลขใหม่นี้ โดยมากได้

จัดเรียงให้เหมือนกับฉบับของกรมหลวงราชบุรีฯ เท่าที่จะทำได้ (กัทร เลียงสังขรรณ, ๒๕๒๗ : ๘๕) การอ้างอิงกฎหมายตราสามดวงในรายงานวิจัยเล่มนี้จะใช้เลขอ้างอิงกฎหมายตามเลขอารบิกที่อยู่ในกฎหมายแต่ละเรื่อง ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกในการตามตรวจสอบต้นฉบับ เพราะหากใช้เลขไทยที่มีกำกับในแต่ละมาตราจะมีการใช้ซ้ำ และเริ่มต้นใหม่ในพระไอยการเดียวกันหลายครั้ง ซึ่งจะทำให้การตรวจสอบต้นฉบับเกิดความสับสนได้ ดังนั้นการอ้างอิงในรายงานวิจัยนี้ผู้เขียนจึงขออนุญาตใช้การอ้างอิงตามเลขอารบิกที่มีกำกับอยู่กึ่งกลางของการขึ้นตัวบทกฎหมายแต่ละข้อกฎหมาย แม้ว่าในการพิมพ์ครั้งต่อ ๆ มาจะมีการใช้เลขไทยแทนก็ตาม ดังตัวอย่างการอ้างอิง เช่น (พระไอยการลักษณะฝั้วเมีย มาตรา ๑) หรือ (พระไอยการเบดเสจร มาตรา ๑) การอ้างอิงตัวบทกฎหมายของกฎหมายตราสามดวงในรายงานวิจัยนี้ จะใช้ตัวเขียนและสะกดตามต้นฉบับพิมพ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ฉบับพิมพ์พ.ศ. ๒๕๒๕

บทที่ ๒

กฎหมายตราสามดวงกับแนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน

กฎหมายเป็นเครื่องมือของรัฐในการใช้เป็นกลไกทางการปกครอง ระบบกฎหมายของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม การทำความเข้าใจกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นกฎหมายเก่าของไทยที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากระบบกฎหมายสมัยใหม่ ในที่นี้เป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง นอกจากจะเป็นการรู้จักว่าทรัพย์สินนั้นมีความหมายอย่างไรในสังคมไทย การทำความเข้าใจถึงความสำคัญของทรัพย์สินในสังคมไทยยังช่วยทำให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมที่แสดงออกผ่านในเรื่องสิทธิในทรัพย์สินอีกด้วย

* ๒.๑ กฎหมายตราสามดวงกับทรัพย์สินในสังคมอยุธยา

กฎหมายตราสามดวง เป็นประมวลกฎหมายที่ชำระขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ในช่วงเวลาเดียวกับการชำระพระไตรปิฎก กฎหมายนี้เป็นกฎหมายหลักที่มีการบังคับใช้ในสมัยอยุธยาต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ บทบัญญัติในพระไอยการต่างๆ ประกอบด้วย ๒๕ พระไอยการ (ลักษณะ) รวมประกาศพระราชปรารภ^{*} กฎหมายพระไอยการต่าง ๆ นี้มีหลายพระไอยการแสดงให้เห็นถึงการรับรองในเรื่องทรัพย์สินของคนในสมัยนั้น ในที่นี้ขอทำความเข้าใจถึงความหมายเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินว่ามีแนวคิดอย่างไร

ความหมายทรัพย์สินและทรัพย์สินสิทธิในสังคม

ทรัพย์สิน หมายถึง วัตถุทั้งที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่างซึ่งอาจมีราคาและถือเอาได้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๓ : ๔๔๖)

^{*} ประกอบด้วย ๑.ประกาศพระราชปรารภ ๒.พระธรรมสารท ๓.หลักอินทภาษ ๔.กฎมณเฑียรบาล ๕.พระธรรมนูญ ๖.พระไอยการพรมศักดิ์ ๗.พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ๘.พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ๙.พระไอยการบานฉนแฉก ๑๐.พระไอยการลักษณะรับฟ้อง ๑๑.พระไอยการลักษณะทนาย ๑๒.พิสูทดำน้ำพิสูทลุลยเพลิง ๑๓.พระไอยการลักษณะตระลาการ ๑๔.พระไอยการลักษณะจตุร ๑๕.พระไอยการลักษณะผู้เมีย ๑๖.พระไอยการทาส ๑๗.พระไอยการลักภาลูกเมียผู้คนท่าน ๑๘.พระไอยการลักษณะมรดก ๑๙.พระไอยการลักษณะผู้หนี ๒๐.พระไอยการเบ็ดเสร็จ ๒๑.พระไอยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน ๒๒.พระไอยการลักษณะโจร ๒๓.พระไอยการอาชวลวง ๒๔.พระไอยการกระเบดศึก ๒๕.กฎพระสงฆ์ ๒๖.กฎ ๓๖ ข้อ ๒๗.พระราชบัญญัติ ๒๘.พระราชกำหนดเก่า ๒๙.พระราชกำหนดใหม่.

ทรัพย์สิน หมายถึง วัตถุทั้งที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่าง ซึ่งอาจมีราคาและอาจถือเอาได้ เช่น บ้าน ที่ดิน เป็นวัตถุมีรูปร่าง ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เป็นวัตถุไม่มีรูปร่าง (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ : ๓๗๘ และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ : ๕๐๓)

จากความหมายของทรัพย์สิน ที่มีความหมายข้างต้น มีศัพท์ทางกฎหมายอีกคำหนึ่งที่ต้องรู้ความหมายคือคำว่า ทรัพย์สิน

ทรัพย์สิน หมายถึง สิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สิน (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๓ : ๔๔๖)

ทรัพย์สิน หมายถึง สิทธิเหนือทรัพย์สินที่จะก่อตั้งขึ้นได้ แต่ด้วยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เช่น สิทธิครอบครอง กรรมสิทธิ์ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ : ๓๗๘ และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ : ๕๐๓)

จากความหมายของทรัพย์สิน และทรัพย์สิน แสดงให้เห็นว่าทรัพย์สินนั้นเป็นสิ่งของที่ต้องมีบุคคลที่สามารถครอบครองหรือมีสิทธิเหนือทรัพย์สินนั้น แต่อย่างไรก็ตามความหมายดังกล่าวเป็นความหมายที่มีการกำหนดไว้ในภายหลังจากที่มีการกำหนดไว้ในสมัยอยุธยา การศึกษาในที่นี้มีความต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวง จึงควรทำความเข้าใจถึงทรัพย์สินบนพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเป็นหลัก

๒.๒ ประเภททรัพย์สินในสังคมไทยจากกฎหมายตราสามดวง

สังคมไทยในอดีตได้มีการจำแนกทรัพย์สินเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากปัจจุบัน และมีลักษณะเฉพาะ การทำความเข้าใจทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ ตามการแบ่งในกฎหมายตราสามดวงจะช่วยทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการทำความเข้าใจถึงฐานที่มาของแนวคิดในการพิจารณาเรื่องทรัพย์สินในสังคมไทย

ในสมัยโบราณมีการจำแนกทรัพย์สินที่ปรากฏอยู่ในพระไอยการต่าง ๆ ในกฎหมายตราสามดวงมีความแตกต่างจากปัจจุบัน จะเห็นได้จากการจำแนกประเภทของทรัพย์สิน โดยใช้เกณฑ์ของการมีชีวิตของทรัพย์สิน ดังที่ปรากฏในพระไอยการมรดก ได้กล่าวถึงประเภทของทรัพย์สินในสมัยโบราณไว้ว่า “ให้เอาทรัพย์สินอันเป็นสะวิญาณกะทรัพย์สินแลสะวิญาณกะทรัพย์สินทั้งสองประการนั้น แบ่งปันให้แก่บิดา

มานดาแลลูกหลานชายหญิงแห่งผู้มรณภาพนั้น” (พระโยชการลักษณะมรดก มาตรา ๒) ซึ่งทรัพย์ทั้งสองประเภทนี้ มีความหมายดังนี้

“สะวิญาณกะทรัพย์” หมายถึง สิ่งที่มีวิญญาณหรือชีวิต ได้แก่ ข้าทาสบริวาร สัตว์พาหนะและสัตว์เลี้ยง เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หมู เป็นต้น

“อะวิญาณกะทรัพย์” หมายถึง สิ่งที่ไม่มียุญาณหรือชีวิตซึ่งนับเป็นทรัพย์ ได้แก่ เงิน ทอง ที่ดิน เสื้อผ้า เครื่องประดับ เป็นต้น

จากประเภทของทรัพย์สินที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามีการจำแนกประเภทของทรัพย์ที่แตกต่างกับในปัจจุบัน ที่มีกรแบ่งเป็นสังหาริมทรัพย์ หมายถึงทรัพย์ที่นำไปได้ เช่น แหวน สร้อย โตะ แก้ว (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ : ๑๑๖๑) และอสังหาริมทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ที่นำไปไม่ได้ คือทรัพย์ที่ติดกับที่ เช่น ที่ดิน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ : ๑๑๔๐) โดยใช้เกณฑ์การเคลื่อนย้ายได้ หรือเคลื่อนย้ายไม่ได้ของทรัพย์ แต่ในกฎหมายตราสามดวงมีการใช้เกณฑ์การมีวิญญาณหรือชีวิตเป็นเกณฑ์ในการจำแนก แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในการมองทรัพย์สินในอดีตที่แตกต่างจากปัจจุบัน ในที่นี้ขอกกล่าวถึงรายละเอียดของทรัพย์สินแต่ละประเภทตามการจำแนกในสมัยนั้น

ทรัพย์สินประเภทสิ่งที่มีวิญญาณหรือชีวิต

“สะวิญาณกะทรัพย์” หรือทรัพย์สินที่มีวิญญาณหรือชีวิต ในสมัยโบราณทรัพย์สินประเภทนี้ครอบคลุมสิ่งมีชีวิตหลายอย่าง ตั้งแต่คนที่เป็นไพร่สม ทาส รวมทั้งสัตว์เลี้ยง ซึ่งสามารถใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์ ทำให้เกิดทรัพย์สินเงินทองได้ ในที่นี้จะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพย์ดังกล่าว

1) คน (ไพร่ ทาส)

ในอดีตมีการกล่าวถึงคนระดับต่างในสังคมสมัยอยุธยา เช่นทาสว่ามีสถานะเช่นไร ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้กล่าวปาฐกถาถึงเรื่องสถานะของทาสว่า ทาสนั้นไม่ใช่เป็นทรัพย์ ทั้งนี้เพราะกฎหมายไทยถือว่าทาสเป็นคน ทั้งยังสามารถฟ้องร้องมูลนายได้ การใช้ความหมายว่าทาสนั้นเป็นทรัพย์เพราะว่าไม่มีคำอื่น (ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, ๒๕๑๐ : ๕๔-๕๕) การศึกษาในที่นี้ขอจำแนกคนระดับต่าง เช่น ไพร่ (ไพร่สม) และทาส ว่าเป็นทรัพย์รูปแบบหนึ่ง เป็นทรัพย์สินที่มีวิญญาณหรือมีชีวิต ทั้งนี้เพราะคนเช่น

ไพร่ ทาส ถือเป็นส่วนหนึ่งที่จะถูกแบ่งในมรดก และสามารถที่จะใช้แรงงานหรือ ทำให้เกิดความมั่งคั่งหรือ ได้มาซึ่งทรัพย์สินอื่น ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาได้ คนที่เป็นไพร่ ทาสจึงถูกจัดเป็นทรัพย์สินชนิดหนึ่ง ดังหลักฐานที่ถูกบันทึกโดยชาวต่างชาติกล่าวถึงการใช้ประโยชน์จากแรงงานคนว่า “ตามธรรมดาพวกเขาถูกเป็นกำลังหารายได้อันสำคัญให้แก่เจ้าขุนมูลนาย ถ้าไม่กดขี่เกินไปและปล่อยให้ทำมาหากินตามปกติสุข พวกเขาจะนำของกำนัล เช่น ข้าว ผลไม้ ผักและปลาให้เป็นอันมาก” (ปาลเลอกัวซ์ ฌอง แบปติสต์, ๒๕๐๖ : ๒๘๐-๒๘๑)

การจำแนกว่าไพร่ ทาสเป็นทรัพย์สินประเภทสิ่งที่มีวิญญาณหรือมีชีวิตเป็นการจำแนกตามพระไอยการลักษณะมรดก ประกอบกับการระบุถึงคนเช่นไพร่ ทาสว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกที่จะต้องได้รับการจัดสรร โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้านายและขุนนางชั้นสูง ดังที่มีการกำหนดไว้ในมาตรา ๓ ว่า

“มาตราหนึ่ง เสนาบดีมลตรีภพลูกขุน เจ้าราชินิกุลขุนหมื่นพันทนายผู้มีบันดาศักดิ์ทั้งปวง ... แลผู้นั้นถึงแก่มรณภาพลงให้เอาเครื่องสรรพาวุธข้างม้าเครื่องพิทยาบ่าวไพร่ แลเรือยาวแต่ ๗ วาขึ้นไปยกไว้เปนหลวง แลทรัพย์สินสิ่งสินทากรรมกรชายหญิงเรียกสวนไร่นานั้นเรียกสวนไร่นานั้น ยังมากนัก้อยเท่าใดให้ประมนไว้ ถ้าแลผู้มรณภาพนั้น มีนี่ยากน้อยเท่าใดก็ดี ให้บิดามานดาบุตรภรรยา เอาทรัพย์สินนั้นขึ้นจึงครบก่อน ถ้าแลผู้มรณภาพนั้นมีได้ก็ดี ให้เอาทรัพย์สินของทั้งปวงซึ่งยังอยู่นั้น แบ่งออกเป็นส่วนให้ทำเปนสี่ภาค ๆ หนึ่งเข้าพระคลังหลวง ภาคหนึ่งให้แก่บิดามานดา ถ้าแลบิดาถึงแก่มรณภาพยังแต่มานดา ให้มานดานั้นได้ทรัพย์สินทั้งส่วน ถ้ามานดา มรณภาพยังแต่บิดา ให้บิดานั้นได้ทรัพย์สินทั้งส่วน ถ้าบิดามานดาหย่าร้างกันแล้ว ให้ได้ทรัพย์สินคนละกึ่งส่วน แลภาคหนึ่งให้แก่พี่น้องลูกหลานแลญาติกาผู้ถึงมรณภาพ ภาคหนึ่งให้แก่พิริยา ถ้าแลผู้มรณภาพนั้นหาแม่เจ้าเรือนมิได้ให้ยกไว้เปนหลวง” (เน้นโดยผู้เขียน)

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๓)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในสมัยอยุธยา มีการจำแนกสถานะของ “บ่าวไพร่” และ “ทากรรมกร” ซึ่งในที่นี้เห็นได้ว่าในส่วนของบ่าวไพร่นั้น น่าจะหมายถึงไพร่สมที่อยู่สังกัดมูลนายนั้น เมื่อมูลนายเสียชีวิต บ่าวไพร่นั้นจะถูกรัฐจัดเข้าเป็นของหลวง หรือเป็นไพร่หลวง

นั่นเอง ส่วนกรณีทาสกรรมกรนั้นจะถูกนำไปแบ่งเป็นมรดกเช่นเดียวกับเรือทาสไรร่า การจัดการมรดกของรัฐเช่นนี้ ทำให้ไพร่สมและทาสถูกมอบให้กับรัฐ หรือมอบให้กับทายาทผู้รับมรดกได้ ซึ่งผู้รับมอบสามารถใช้แรงงานไพร่และทาสนั้นเพื่อผลประโยชน์อื่น ๆ ต่อไป

ทรัพย์สินประเภทไพร่ และทาสนี้มีจำนวนมากในสังคมอยุธยา ทั้งนี้เพราะเจ้านายและขุนนางสามารถใช้แรงงานจากไพร่และทาสเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ด้วยเหตุนี้คนเหล่านี้จึงถือเป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่เป็นของเจ้านายและขุนนาง ที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ หรือแสวงหาไพร่สมและทาสมาด้วยตนเอง ดังนั้นจำนวนของการครองครองทรัพย์สินประเภทนี้ของเจ้านายและขุนนางจึงไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน อย่างไรก็ตาม ทรัพย์สินประเภทนี้ก็มีเงื่อนไขและรายละเอียดของการใช้ประโยชน์ที่มีลักษณะเฉพาะของสังคมอยุธยาดังจะกล่าวถึงข้างหน้า

ส่วนทาสถือเป็นทรัพย์สินประเภทหนึ่งในสังคมสมัยจารีต ทั้งนี้เพราะแรงงานที่ได้จากทาสสามารถนำมาซึ่งประโยชน์ที่หลากหลาย ทาสในสมัยอยุธยามีหลายประเภท จำแนกตามสาเหตุของการตกเป็นทาสไว้ถึง ๗ ประเภท (พระไอยการทาส มาตรา ๑) ซึ่งสาเหตุของการตกเป็นทาสส่วนใหญ่มาจากการต้องกู้หนี้ยืมสิน ทั้งนี้เพราะการขาดแคลนเงินทอง จึงต้องยอมขายตัวเองเป็นทาส หรือนำเอาลูกหรือเมียมาขายเป็นทาส ซึ่งทาสทั้ง ๗ ประเภท มีดังนี้ ๑.ทาสสินไถ่ ๒.ทาสในเรือนเบี้ย ๓.ทาสที่ได้มาแต่บิดามารดา ๔.ทาสที่มีผู้ยกให้ ๕.ทาสที่นายเงินช่วยให้ผู้นั้นพ้นโทษ ๖.ทาสที่ช่วยเหลือผู้เมื่อยาก และ ๗.ทาสเชลย

จะเห็นได้ว่า การที่คนต้องมีสถานภาพเป็นทาสนั้น ส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับการขาดแคลนทรัพย์สินเงินทองเป็นพื้นฐาน จึงต้องขายตัวลงเป็นทาสเพื่อให้มูลนายใช้เป็นแรงงาน หรือไม่ก็ตกเป็นเชลยจากการพ่ายแพ้สงคราม สถานภาพของทาสจึงเป็นผู้ที่ต้องใช้แรงงานให้แก่มูลนาย เพื่อประโยชน์ในการได้มาซึ่งทรัพย์สินชนิดอื่น ๆ แสดงให้เห็นว่าสังคมในสมัยอยุธยามีความจำเป็นในความต้องการแรงงานจากทาส เพื่อประโยชน์ในการได้มาของทรัพย์สินอื่น อย่างไรก็ตาม การใช้แรงงานจากทาสนั้น มูลนายสามารถใช้แรงงานมากน้อยแตกต่างกันไปตามแต่ละชนิดของทาส ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่แสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยชน์จากทาสนั้นมีข้อจำกัดอยู่ด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องนี้ในบทต่อไป

2) สัตว์เลี้ยง

ในสมัยก่อนสังคมไทยมีสัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงกันทั่วไป ได้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ และหมู สัตว์เหล่านี้คงเป็นสัตว์ที่นิยมเลี้ยงกันมาก และถือเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่ามีราคา นอกจากนี้ในหลักฐานประวัติศาสตร์ยังระบุว่าคนในสมัยอยุธยายังมีการเลี้ยงเป็ด ไก่ แพะ และแกะอีกด้วย (ลาตูแบร์, ๒๕๑๐ : ๑๗๑-๑๗๒) นอกจากนี้หลักฐานต่างประเทศของโยส เซาเต็น พ่อม้าชาวฮอลันดาที่เข้ามาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและสมัยพระเจ้าปราสาททอง กล่าวว่า มีการเลี้ยงห่าน นกยูง และนกพิราบอีกด้วย (โยส เซาเต็น, ๒๕๑๓ : ๑๕๕) ในบรรดาสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ สัตว์ที่สังคมไทยถือว่าเป็นทรัพย์สินที่มีค่าคือ ช้าง ม้า โค กระบือ เพราะเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์อย่างมากในหลายด้าน ตั้งแต่การใช้เป็นแรงงานในการดำรงชีพ เช่น ไถนา ลากเทียมเกวียนบรรทุกสิ่งของ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ทรัพย์สินประเภทสิ่งที่มีวิญญาณหรือชีวิตในสมัยอยุธยา เป็นทรัพย์สินที่สามารถใช้ประโยชน์จากแรงงาน เช่น ไพร่ ทาส ที่สามารถทำงานให้กับมูลนายเพื่อผลประโยชน์ต่าง ๆ ในขณะที่สัตว์เลี้ยงที่เป็นทรัพย์สินในสมัยอยุธยา คือ ช้าง ม้า โค กระบือ ซึ่งเป็นสัตว์มีคุณค่าต่อการดำรงชีพ ทั้งการเพาะปลูก และการเดินทางขนส่ง

ทรัพย์สินประเภทสิ่งที่ไม่มีความวิญญาณหรือชีวิต

“อะวิญญาณกะทรัพย์สิน” หมายถึง สิ่งที่ไม่มีความวิญญาณหรือชีวิตซึ่งนับเป็นทรัพย์สิน ทรัพย์สินประเภทนี้เป็นทรัพย์สินที่เป็นที่ดิน ที่นา ทรัพย์สินประเภทเงินทอง สิ่งของ (เสื้อผ้า เครื่องประดับ)

1) ที่ดิน ที่นา

การประกาศกฎหมายเรื่องเกี่ยวกับที่ดิน กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่า ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร ดังที่มีข้อความว่า “ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพพรรัตนราชธานีบุรีรมย์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลาย ผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามีได้” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๕๒) จากกฎหมายในมาตรานี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดในการเป็นเจ้าของที่ดินในสมัยอยุธยานั้น มีแนวคิดที่ว่าที่ดินในราชอาณาจักรนั้นเป็นของพระมหากษัตริย์ การเข้าอยู่อาศัยครอบครองนั้นเป็นการพระราชทานหรือทรงพระกรุณาให้เข้าอยู่อาศัยทำกิน และหากพระมหากษัตริย์ ทรงประสงค์ที่ดินแห่งใด ก็ทรงที่จะโปรดให้ราษฎรออกไปจากที่ดินนั้นโดยมิต้องจ่ายค่าเช่าใด ๆ ทั้งสิ้น

ด้วยแนวคิดที่ว่าที่ดินเป็นของพระมหากษัตริย์ การเข้าทำกินหรือหาประโยชน์จากที่ดินจึงต้องมีหลักเกณฑ์กำหนดว่าบุคคลต่าง ๆ สามารถมีฐานะในทางการปกครองและสังคม ซึ่งจะประกอบด้วยการเข้าครอบครองหรือใช้ประโยชน์จากที่ดิน โดยมีการกำหนดระบบศักดินา^๒ ที่กำหนดให้แต่ละบุคคลมีสถานะที่แตกต่างกันตามศักดินาของแต่ละบุคคล การกำหนดศักดินาสำหรับขุนนางมีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ จนถึงขุนนางระดับสูง เช่น พระยา หรือเจ้าพระยามีศักดินาสูงสุดได้ไม่เกิน ๑๐๐๐๐ ส่วนในกลุ่มคนทั่วไป ได้แก่ ไพร่และทาสนั้นก็กำหนดให้มีระดับลดหลั่นกันไป จนศักดินาต่ำสุดคือ ยาก วมิพก ทาส ลูกทาส ให้มีศักดินาคนละ ๕ (ดูรายละเอียดในพระไอยการลักษณะตำแหน่งนาพลเรือน มาตรา ๒๘) ศักดินาที่แตกต่างกันนี้ย่อมนำมาซึ่งฐานะทางสังคมการเมืองที่มีผลต่อการเข้าครอบครองที่ดิน แรงงานเพื่อใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม แม้ในหลักการพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดิน แต่มิได้ทรงหวงแผ่นดินนั้นไว้ พระมหากษัตริย์ทรงเชิญชวนให้ราษฎรเข้าอยู่และทำกินบนที่ดินในราชอาณาจักร เห็นได้จากหลายมาตราของกฎหมายตราสามดวง เช่น “อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างเทร หาผู้อยู่ทำมาหากินมิได้ แลผู้ใดชักชวนราษฎรให้เข้ามาทำมาหากิน เอาช่วยสาอากรอนขึ้นพระคลัง บ้านานเป็นลหุ” (พระไอยการกระษัตริย์ มาตรา ๖๓) หรือ “มาตราหนึ่ง ถ้าที่นอกเมืองหลวงอันเปนแคว้นกรุงศรีอยุธยา ไร่ที่ราษฎร อย่าให้ซื้อขายแก่กัน อย่าละไว้ให้เปนทำเนเปลา แลให้นายบ้านนายอำเภอร้อยแขวง แลนายอากรจัดคนเข้าอยู่ในที่นั้น” (พระไอยการเบดเสรง มาตรา ๕๔) หรือหากที่นั้นถูกทิ้งร้างไว้ ๕-๑๐ ปี ให้แขวงจัดให้ราษฎรซึ่งหาที่มีได้นั้นอยู่ อย่าให้ที่นั้นถูกทิ้งร้าง (พระไอยการเบดเสรง มาตรา ๕๒)

2) เงินทอง

ในระยะแรกการใช้เงินตราของไทยในสมัยโบราณ มีวัฒนธรรมการใช้โดยนำเอาโลหะมีค่า เช่นเดียวกับในที่อื่นๆ ก็จะยึดเอาแร่ทองคำ เงิน ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว มากำหนดเป็นสิ่งมีค่าใช้ในการ

^๒ แนวคิดเกี่ยวกับระบบศักดินา มีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับตัวเลขศักดินาท้ายตำแหน่งต่าง ๆ ว่ามีความหมายอย่างไร เช่น เห็นว่าตัวเลขเหล่านี้หมายถึง จำนวนไพร่ในความควบคุมของมูลนายมากกว่าที่จะหมายถึงที่ดินในความครอบครอง (ควอริช เวลส์, ๒๕๑๙ : ๗๘-๗๙) และ(มานพ ดาววัฒน์สกุล, ๒๕๓๖ : ๑๔๗-๑๔๙) ส่วนวินัย พงศ์ศรีเพียรเห็นว่า ตัวเลขที่ปรากฏอยู่ท้ายตำแหน่ง คือ นาแห่งศักดิ์ ซึ่งเป็นนาในเชิงสัญลักษณ์ เป็นเครื่องกำหนดศักดิ์หรืออำนาจหรือฐานะทางการเมืองและสังคม ไม่ใช่การครอบครองที่นาจริงๆ (วินัย พงศ์ศรีเพียร(บรรณานุกรม) ๒๕๔๙ : ๔๘-๕๐)

แลกเปลี่ยน การใช้จ่ายเงินของไทยสมัยโบราณนี้จะมีการกำหนดมาตราเงิน^๓ เพื่อที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนซึ่งใช้กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การมีการกำหนดมาตราเงินและใช้เงินตราในการซื้อขายแลกเปลี่ยนนี้แสดงให้เห็นถึงการแพร่หลายของการใช้เงินแลกเปลี่ยนในสังคม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ตามพบว่าการใช้เงินตราที่มีความสัมพันธ์กับสภาพของคนในสังคมอยู่ด้วย ดังจะกล่าวถึงในบทต่อไป

3) ทรัพย์สินของ (เสื้อผ้า เครื่องประดับ)

ทรัพย์สินชนิดนี้เป็นทรัพย์สินที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ที่มีความจำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีพ อย่างไรก็ตามด้วยวัฒนธรรมการแต่งกายของคนในสมัยอยุธยาจะมีลักษณะที่แตกต่างไปตามฐานะ โดยคนทั่วไปจะมีการแต่งกายที่เรียบง่าย ดังที่บันทึกของเคอ ลาลูแบร์ กล่าวถึงการแต่งกายของชาวสยามว่า

“ชาวสยามไม่ค่อยจะได้หุ้มห่อร่างกายให้มีฉิดฉินัก...ความเป็นอยู่อย่างไม่มีพิธีรีตอง ประกอบกับอากาศร้อน เป็นต้นเหตุแห่งการเปลือยเปล่าของชาวสยาม...แต่ชาวสยามผู้ไม่ค่อยมีพิธีรีตอง ไปเสียทุกสิ่งทุกอย่างนั้น รักที่จะหัดตนให้คุ้นกับการเปลือยเปล่ามาตั้งแต่เด็ก ๆ แล้ว

ชาวสยามไปไหนมาไหนด้วยเท้าเปล่าและมีได้สวมหมวก เพื่อที่จะปกปิดสิ่งที่อุจาดเท่านั้น เขาจึงพันเอวและต้นขากระทั่งถึงใต้หัวเข่าไว้ด้วยชิ้นผ้ามีดอกดวง ยาวประมาณ ๒ โอน^๔” (ลาลูแบร์, ๒๕๑๐ : ๑๐๕-๑๑๐)

^๓ มาตราเงินโบราณ มีดังนี้

๘๐๐ เมี่ยง	เท่ากับ ๑ เฟื้อง	(เทียบน้ำหนักเงินเท่ากับ ๑.๘๗๕ กรัม)
๒ เฟื้อง	เท่ากับ ๑ สลึง	(เทียบน้ำหนักเงินเท่ากับ ๓.๗๕ กรัม)
๔ สลึง(ก้อน)	เท่ากับ ๑ บาท	(เทียบน้ำหนักเงินเท่ากับ ๑๕ กรัม)
๔ บาท	เท่ากับ ๑ ตำลึง	(เทียบน้ำหนักเงินเท่ากับ ๖๐ กรัม)
๒๐ ตำลึง	เท่ากับ ๑ ชั่ง	(๑.๒๐๐ กรัม หรือ ๑.๒ กิโลกรัม)
๒๐ ชั่ง	เท่ากับ ๑ ตูล	(๒๔,๐๐๐ กรัม หรือ ๒๔ กิโลกรัม)
๑๐ ตูล	เท่ากับ ๑ ภาวรา	(๒๔๐,๐๐๐ กรัม หรือ ๒๔๐ กิโลกรัม)

^๔ โอน (aune) เป็นมาตรวัดโบราณ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคนทั่วไปในสมัยอยุธยาจะมีวัฒนธรรมการแต่งกายดั่งที่ชาวต่างชาติได้บันทึกไว้ แต่การแต่งกายของคนที่เป็นขุนนางนั้นแสดงให้เห็นว่า เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายเป็นสิ่งของที่บอกถึงฐานะทางสังคม ว่ามียศ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์เพียงใด ดั่งบันทึกที่กล่าวถึงการแต่งกายของขุนนางว่า

“นอกจากนุ่งผ้าแล้ว ยังสวมเสื้อครุยผ้ามัสลินอีกตัวหนึ่ง ไซ้เหมือนเสื้อชั้นนอก หรือเสื้อคลุม เขาจะเปลื้องมันออกแล้วม้วนพันเข้าไว้กับบันเอว เมื่อเข้าไปหาขุนนางผู้ใหญ่ที่มียศถาบรรดาศักดิ์สูงกว่าตน” และ “ผ้าถุงของพวกขุนนางนั้นภูมิฐานและมีค่ากว่าชนชั้นสามัญ ตามปกติจะทอสอดเส้นทองแดงและเส้นเงินแดง หรือไม่ก็เป็นผ้าลายดอกเขียนมาจากประเทศอินเดีย พวกขุนนางสวมสนับเพลาตัดด้วยผ้าเนื้อดีอยู่ชั้นในผ้าถุง มีปลายขาต่ำลงมามากกว่าหัวเข่า และปลายขานี้มักปักด้นทองคำคั้นเงินเป็นลวดลายงดงาม ในขณะที่อากาศร้อนมากๆ เขาสวมเสื้อชั้นนอกผ้าปานบาง ๆ ตัดเป็นรูปเสื้อครุย ชายยาวไม่เกินปลายสนับเพลา แต่ในฤดูที่มีลมเหนือ จะสวมเสื้อนอกรัดทรงตัดด้วยแพรจีนปักลายด้นทองเงิน หรือว่าผ้างาม ๆ จากยุโรป หน้าอกติดดุมปักด้วยด้นทองแดงหรือเงินแดงเป็นระยะห่าง ๆ ปลายแขนเสื้อนั้นกว้างมาก”

(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๖ : ๒๕๑)

นอกจากเสื้อเครื่องนุ่งห่มที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์แล้ว ขุนนางยังสามารถที่จะซื้อหาผ้าถุงชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นผ้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ และมีพ่อค้านำมาวางจำหน่ายตามย่านต่าง ๆ ในพระนครสมัยนั้น เช่น

“ย่านท่าทราย มีร้านชำขายผ้าสมปักเชิงปุม ผ้าไหม ผ้าลายกษุราช ย่ามะหวาด สมปักเชิง สมปักถ่องจวน สมปักกริ้ว แลผ้ากราบใหญ่่น้อย เมื่อข้าราชการหาไม้ทันจะหามาเปลี่ยน ก็ต้องซื้อนุ่งเข้าเฝ้า แลมีของสดขายเข้าเย็น ชื่อตลาดท่าขุนนาง”

(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๖ : ๒๕๑)

จึงเห็นได้ว่า ในระบบเศรษฐกิจสมัยอยุธยานี้ เป็นระบบเศรษฐกิจที่สามารถแสวงหาทรัพย์สินหลายชนิดได้จากตลาด ดั่งนั้น หากผู้ใดสามารถที่จะแสวงหาเงินทองเพิ่มเติมได้ก็จะสามารถเข้าถึงทรัพย์สินที่มีขายในตลาดได้

ทรัพย์สินที่ไม่มีชีวิตอีกประเภทหนึ่ง คือเครื่องมือทำกิน เช่น แอก คันไถ เกวียน หรืออุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ทรัพย์สินประเภทนี้เป็นของใช้ที่จำเป็นในสังคมอยุธยา ดังนั้นในบทต่อไปจะพบว่ากฎหมายตราสามดวงได้ระบุถึงความขัดแย้งที่เกี่ยวกับทรัพย์สินประเภทนี้

๒.๓ การได้มาซึ่งทรัพย์สินชนิดต่าง ๆ ของคนในสังคม

ในสมัยก่อนการได้มาซึ่งทรัพย์สินจะมาจากโครงสร้างของรัฐในการจัดการให้บุคคลแต่ละคนสามารถแสวงหาหรือได้มาซึ่งทรัพย์สินต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมตามโครงสร้างของระบบศักดินาเป็นหลัก อันจะมีผลต่อการได้มาซึ่งทรัพย์สินด้วยวิธีอื่นเช่น การสืบทอดทรัพย์สินจากมรดก การทำมาหาได้ เป็นต้น ดังนั้นในที่นี้จะขอกล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมในระบบศักดินาว่ามีผลต่อการได้มาซึ่งทรัพย์สินอย่างไร

๒.๓.๑ โครงสร้างสังคมกับการได้มาซึ่งทรัพย์สิน

ในสมัยอยุธยาการได้มาซึ่งทรัพย์สินจะมาจากบทบาทรัฐในการจัดการให้บุคคลแต่ละคนสามารถแสวงหาหรือได้มาซึ่งทรัพย์สินต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมตามโครงสร้างของระบบศักดินาเป็นหลัก อันจะมีผลต่อการได้มาซึ่งทรัพย์สินด้วยวิธีอื่นเช่น การสืบทอดทรัพย์สินจากมรดก การทำมาหาได้ เป็นต้น ดังนั้นในที่นี้จะขอกล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมในระบบศักดินาว่ามีผลต่อการได้มาซึ่งทรัพย์สินอย่างไร

สังคมไทยสมัยอยุธยามีโครงสร้างการแบ่งคนออกเป็นหลายชนชั้น โดยมีพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนสมมติเทพเป็นผู้สูงสุด ในโครงสร้างทางสังคม และมีเจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส เป็นผู้ได้ปกครอง โดยบุคคลแต่ละชนชั้นนี้มีสถานะและหน้าที่ต่อรัฐที่แตกต่างกัน ซึ่งจะมีผลต่อการได้มาซึ่งทรัพย์สิน การทำมาหากินและการครอบครองทรัพย์สินด้วย ดังนั้นจะขอกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของชนชั้นต่างๆ ดังนี้

เจ้านาย คือ ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ อาจเรียก พระราชวงศ์ เจ้านายมีหน้าที่ในการช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมือง โดยอาจมีตำแหน่งในระบบการปกครอง ส่วนในยามสงคราม เจ้านายมีหน้าที่ในการช่วยราชการทำสงคราม การทำหน้าที่ช่วยพระมหากษัตริย์ทั้งในการปกครองและการทำสงคราม เจ้านายจะมีไพร่ในสังกัดเป็นฐานกำลังในการทำตามคำสั่ง โดยไม่ต้องไปทำงานอื่นใดให้กับรัฐ เจ้านายจะมีอภิสิทธิ์ที่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ไม่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ที่ดินของ

เจ้านายสามารถทำกินได้โดยไม่ถูกเก็บภาษี นอกจากนี้เจ้านายยังมีรายได้จากเบี้ยหวัดรายปีที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้ เจ้านายที่ทรงกรมจะมีรายได้จากบรรณาการที่ไพร่ในสังกัดจะนำบรรณาการมาให้ รวมทั้งผลผลิตในที่ดินที่สามารถนำไปค้าขายได้อีก จึงเห็นได้ว่าเจ้านายอยู่ในฐานะที่สามารถจะครอบครองทรัพย์สิน ทั้งทรัพย์สินที่มีชีวิตตั้งแต่คน (ไพร่, ทาส) สัตว์ และทรัพย์สินที่ไม่มีชีวิต (ที่ดิน เงินทอง และของมีค่าอื่นๆ)

ขุนนาง คือ สามัญชนที่ถวายตัวเข้ารับราชการ และได้รับแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ให้มียศตำแหน่ง และศักดินา โดยมียศที่พระราชทานแก่ขุนนางตั้งแต่ระดับพัน หมื่น ขุน หลวงเมือง พระ ขึ้นไปจนถึงออกญา พระยา และเจ้าพระยา ในการพระราชทานยศแก่ขุนนางผู้ใดก็ตาม ขุนนางนั้นจะได้รับพระราชทานราชทินนามประกอบยศด้วยพร้อมกัน โดยบุคคลที่จะเป็นขุนนางนี้ต้องมีศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไปจนถึง ๑๐,๐๐๐ โดยจำนวนศักดินานี้จะเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่าขุนนางผู้ใดมีฐานะความสำคัญที่เหนือกว่ากัน นอกจากนี้ขุนนางจะยังได้รับเครื่องยศพระราชทานมีเสื้อผ้า สัปทน ลอมพอก เขียดหมาก เขียดน้ำ พานหมาก เสลี่ยงคานหาม และเครื่องสรรพาวุธ ซึ่งของพระราชทานเหล่านี้เรียกว่า เครื่องพัทธยา เป็นทรัพย์สินประกอบยศ และไม่ตกเป็นมรดกแก่ทายาท เมื่อขุนนางที่ได้รับเครื่องพัทธยาตายลง ทายาทต้องนำส่งเครื่องพัทธยานี้คืนให้แก่หลวง

ขุนนางมีหน้าที่ในการช่วยพระมหากษัตริย์ดูแลปกครองไพร่พลประจำกรมกองต่าง ๆ ที่ขุนนางได้รับพระราชทานแต่งตั้งตำแหน่งในราชการ เช่น เสนาบดี เจ้ากรม จางวาง ปลัดกรม สมุหบาญชี เจ้าเมือง ปลัดเมือง นายระวาง ยกกระบัตร เป็นต้น โดยมีไพร่หลวงสังกัดกรมกองเหล่านั้น ขุนนางอาจมีไพร่สมไว้ใช้งานส่วนตัวได้ ในยามสงครามขุนนางจะต้องเกณฑ์ไพร่พลในสังกัดไปร่วมรบตามที่ได้รับคำสั่งจากพระมหากษัตริย์ ขุนนางมีอภิสิทธิ์ไม่ต้องเสียภาษีและไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ซึ่งสิทธินี้ครอบคลุมถึงลูกหลานของขุนนางด้วย ขุนนางไม่มีเงินเดือนประจำ แต่มีรายได้ส่วนหนึ่งจากการทำหน้าที่ที่ระบุในตำแหน่งที่ตนเองได้รับแต่งตั้ง โดยจะได้รับส่วนแบ่ง เช่น จากการเก็บภาษีอากร ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งเมื่อทำความดีความชอบพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานเบี้ยหวัดเป็นรางวัลให้กับขุนนางทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความดีความชอบ นอกจากนี้ขุนนางยังอาจได้รับบรรณาการต่าง ๆ ที่ไพร่ในสังกัดนำมาให้อีกด้วย ดังนั้นขุนนางจึงอยู่ในสถานะที่สามารถครอบครองทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ ได้ โดยขุนนางจะมีการครอบครองทรัพย์สินมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับโอกาสของการแสวงหาทรัพย์สินให้เพิ่มพูนขึ้นมาในชีวิตของขุนนางแต่ละคน

ไพร่ คือ สามัญชนส่วนใหญ่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของระบบไพร่ ไพร่เป็นราษฎรทั่วไปในสังคมที่มีศักดินาตั้งแต่ ๑๐ จนถึง ๒๕ และหากไพร่นั้นเข้ารับราชการก็จะได้รับศักดินาที่สูงขึ้นเป็นลำดับ ไพร่ถือเป็นแรงงานหลักของสังคมอยุธยา โดยไพร่จะแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ไพร่หลวง และ ไพร่สม ไพร่หลวงทำงานราชการให้กับหลวงหรือพระมหากษัตริย์ ไพร่หลวงในหลายพื้นที่ซึ่งอยู่ห่างไกลจะส่งส่วยแทนการเกณฑ์แรงงานหรือทำราชการมาให้รัฐ จึงเรียกว่า ไพร่ส่วย โดยส่งส่วยเป็นผลผลิตที่มีในท้องถิ่นที่ไพร่อาศัยอยู่หรือส่งเป็นเงินแทน ส่วนไพร่สมทำงานส่วนตัวให้กับเจ้านาย หรือขุนนาง รัฐอยุธยาจะใช้แรงงานจากไพร่ในงานสาธารณะต่าง ๆ เช่น ขุดคลอง สร้างกำแพง แนวเมืองหรือถนนหนทางต่าง ๆ สถานะการเป็นไพร่หลวงและไพร่สมนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ ดังปรากฏความพยายามของไพร่หลวงที่จะหลบหนีออกจากการเป็นไพร่หลวงเพื่อมาเป็นไพร่สมหรือทาส ขณะเดียวกันก็มีความพยายามของพระมหากษัตริย์ที่จะทำให้ไพร่สมเปลี่ยนมาเป็นไพร่หลวง ดังเมื่อเจ้านายสิ้นพระชนม์ ไพร่สมในสังกัดก็จะถูกเปลี่ยนมาเป็นไพร่หลวง (ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์, ๒๕๓๕ : ๗๒)

ไพร่เมื่ออายุครบเกณฑ์ จะต้องขึ้นทะเบียนเข้าสังกัดมูลนาย ซึ่งเจ้านาย หรือขุนนางเป็นผู้ปกครองหรือมูลนาย การขึ้นทะเบียนเป็นไพร่ในสังกัดนี้มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย หากไม่ขึ้นทะเบียนในสังกัดมูลนายก็จะไม่ได้รับความคุ้มครอง เช่น ไม่มีสิทธิในที่ดิน ไม่มีสิทธิได้รับความยุติธรรมจากศาลในการฟ้องร้องคดี ไพร่มีหน้าที่ทำงานตามที่เจ้านายหรือขุนนางสั่ง โดยงานส่วนใหญ่เป็นการใช้แรงงานในงานโยธาต่างๆ หรือไม่ก็ถูกเกณฑ์ไปราชการสงคราม

ไพร่ไม่ว่าจะเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมก็ตาม มีหน้าที่ต้องทำงานให้กับมูลนายในสังกัด โดยหลักฐานที่ปรากฏในสมัยอยุธยาระบุแต่เพียงระยะเวลาของการทำงานของไพร่หลวงว่าต้องรับราชการทำงานให้หลวงปีละหกเดือน หรือไม่ก็ต้องจ่ายเงินค่าราชการปีละหกบาท ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงมีการปรับค่าราชการขึ้นเป็นสิบสองบาท ส่วนไพร่สมไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับระยะเวลาของการรับราชการ กว่าที่จะพบหลักฐานว่ามีความแตกต่างกันในเรื่องระยะเวลารับราชการก็เข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ (ดูรายละเอียดในชัย เรื่องศิลป์, ๒๕๓๕ : ๑๕๖-๑๕๗) การใช้เวลา

* การขึ้นทะเบียนในสมัยโบราณ มิได้ใช้เกณฑ์อายุ แต่ใช้รูปพรรณสัณฐานเป็นเกณฑ์ว่ามีความสูงสองศอกคืบ และมีอายุเป็นวัยรุ่น ดูประกาศกำหนดอายุบุคคลที่เป็นฉกรรจ์แลปลดชะรา รัตนโกสินทรศก ๑๑๘.

ส่วนหนึ่งของชีวิตให้กับการรับราชการ จึงทำให้ไพร่มีข้อจำกัดของการใช้เวลาในการทำมาหากิน ดังนั้นโอกาสในการสะสมความมั่งคั่งเพื่อให้ได้มาซึ่งการครอบครองทรัพย์สินจึงมีข้อจำกัดพื้นฐานในเรื่องเวลา หรือหากไม่ไปทำงานให้กับราชการก็ต้องเสียเงินแทน การสะสมทรัพย์สินต่าง ๆ จึงมีข้อจำกัดกว่าเจ้านายและขุนนางซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง

ทาส คือ กลุ่มคนที่มีฐานะยากจนเช่นเจ้านายและขุนนาง แต่มีโอกาที่จะได้อยู่ใกล้ชิดมูลนายเพื่อคอยทำงานรับใช้ให้กับมูลนาย เพราะมูลนายเป็นผู้ที่มีกำลังทรัพย์และความนิยมที่จะมีทาสไว้ในครอบครอง ส่วนใหญ่มูลนายจะได้ทาสมาจากการกู่หนี้ยืมสิน ทาสมีทั้งหมด ๗ ประเภท ได้แก่ ทาสสินไถ่ ทาสในเรือนเบี้ย ทาสที่ได้รับมาด้วยการรับมรดก ทาสที่มีผู้ยกให้ ทาสที่ได้มาจากการที่นายเงินไปช่วยให้พ้นจากโทษทัณฑ์ ทาสที่ช่วยจากทูกักขัง และทาสเชลย

ทาสไม่มีสิทธิในแรงงานและชีวิตของตนเองมากนัก ทาสต้องทำงานให้กับนายเงินของตนเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ทาสจะเป็นชนชั้นล่างสุดของสังคม มีศักดิ์นา ๕ แต่ก็ยังเป็นเจ้าของทรัพย์สินได้บ้าง สามารถทำมรดกหรือสัญญา และมีสิทธิที่จะไถ่ถอนตัวเองออกจากการเป็นทาส (ยกเว้นทาสเชลย)

จากโครงสร้างทางสังคมที่กล่าวมา จะพบว่า สังคมในสมัยอยุธยา นั้นมีระดับชนชั้นที่ต่างกัันตามโครงสร้างของระบบศักดินา ซึ่งมีผลต่อการได้มาซึ่งทรัพย์สิน โดยทรัพย์สินที่บุคคลทุกสถานภาพได้มาแล้วถือว่ามีความชอบธรรมในการครอบครองที่ไม่มีผู้ใดมีสิทธิคัดค้านเลย คือ การพระราชทานทรัพย์สินจากพระมหากษัตริย์ ดังที่มีการบัญญัติไว้ในพระอัยการเบดเสรง ว่า

“สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้พระราชทานรางวัลทรัพย์สินเสื้อผ้าโคกระบือเงินทองอากรเรือสวนพัศดูทรัพย์สินสิ่งใด ๆ แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ท่านว่าเป็นสิทธิ แม้นใครผู้ใดมากกล่าวพิภาษสิ่งสินสรรพเหตุช่างม้าข้าคน โคกระบือซึ่งพระราชทานนั้น ท่านมิให้ว่าเลย แม้นเขาผู้ได้สินพัทยานั้นล้มตาย แลพี่น้องลูกหลานเขายัง ได้สินนั้นเป็นสิทธิแล”

(พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๖๕)

กล่าวโดยสรุป การพระราชทานทรัพย์สินจากพระมหากษัตริย์จึงถือเป็นการ ได้มาซึ่งทรัพย์สิน ในเบื้องต้น ที่บรรดาเจ้านายและขุนนางจะได้มา ขณะเดียวกันไพร่และทาสที่ตนเองเป็นเสมือน ทรัพย์สินของเจ้านายและขุนนาง ก็สามารถที่จะครอบครองทรัพย์สินประเภทอื่น ๆ ที่จำเป็นในการ ดำรงชีพ รวมทั้งอาจแสวงหาทรัพย์สินเพิ่มเติมขึ้นจากโอกาสที่เปิดกว้างในสังคม

๒.๓.๒ การสืบทอดทรัพย์สินจากมรดก

บุคคลทุกคนชั้นในสังคมไทยมักมีการครอบครองทรัพย์สินมาจากมรดกที่ตกทอดมาจาก บรรพบุรุษ มรดกที่สำคัญที่สุดมิใช่ทรัพย์สิน แต่เป็นสถานภาพที่ได้มาแต่กำเนิด กล่าวคือในครอบครัว อยุรยา เมื่อลูกหลานเกิดมาก็จะมีสถานภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ทั้งนี้สถานภาพที่ลูกหลานมีนั้นเป็น สถานภาพที่สืบทอดมาจากบิดา มารดา ว่าจะมีสถานะทางชนชั้นอย่างไร ดังนั้นในสมัยอยุธยาจึงมีความ พยายามที่จะรักษาสถานภาพของชนชั้นปกครองที่เป็นขุนนาง ให้แยกออกจากชนชั้นไพร่และทาสไว้ ดังปรากฏในพระไอยการบานผแนก ว่า “ผู้มีศักดิ์แต่มา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงมา ๑๐๐๐ ก็ดี ๑๐๐๐๐ ก็ดี เอา ลูกหลานพี่น้องไพร่ฟ้าจำบ้านแปงเมียเกิดลูกชายหญิงมากน้อยเท่าใดก็ดี อย่างนั้นเอาลูกผู้มีศักดิ์มาเป็น ไพร่เลย” (พระไอยการบานผแนก มาตรา ๒ (๑๖) การออกกฎหมายป้องกันการเลื่อนสถานะทาง ชนชั้นเช่นนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความต้องการรักษาสถานภาพทางชนชั้นของขุนนางเอาไว้^๖ ดังนั้นเมื่อลูกหลานเกิดมาก็ย่อมต้องได้รับสถานภาพทางชนชั้นสืบทอดไปจากบิดามารดานั่นเอง

การรักษาสถานะทางชนชั้นมีความสำคัญต่อการสืบทอดทรัพย์สินจากบรรพบุรุษอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการสืบทอดทางชนชั้น จะมีผลต่อการได้รับโอกาสเข้ารับราชการและแสวงหาทรัพย์สิน อื่น ๆ เพิ่มเติม ขณะเดียวกันการสืบทอดก็เป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นกฎหมายมรดกจึงมีการกำหนดถึงสิทธิ ของภรรยาหลวงและอนุภรรยาที่แตกต่างกันนี้ ครอบคลุมไปถึงเมื่อสามีตายและมีทรัพย์สินอันเป็น มรดกตกทอดอีกด้วย จากพระไอยการลักษณะมรดกได้แสดงให้เห็นถึงสิทธิอันแตกต่างกันของภรรยา แต่ละประเภท ความว่า

^๖ อย่างไรก็ตามการเลื่อนสถานะทางชนชั้นของไพร่ขึ้นเป็นขุนนาง ก็สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น เลื่อน ตำแหน่งทางราชการจนได้เป็นขุนนาง, เลื่อนเป็นขุนนางเพราะออกบวชระสังขารกลับมา, การถวายช้างเผือก เป็นต้น

"ผู้มีบันดาศักดิ์ถึงแก่มรณภาพ มีภริยาอันสูงข้อมีขันมากบิดามานดายกให้อยู่ด้วยกันก็ดี และมีภริยาอันทรงพระกรุณาพระราชทานให้ด้วยมีบำเหน็จแก่ราชการก็ดี และมีภริยาอันทูลขอแลพระราชทานให้ก็ดี และมีนานาภริยาก็ดี และมีภริยาทั้ง ๔ จำพวกนั้นได้อยู่กินด้วยกันตั้งแต่สามชวบขึ้นไปแลได้รักษาใช้ปลงศพใช้ ภริยาอันทรงพระกรุณาพระราชทานนั้นให้ได้ทรัพย์ ๓ ส่วน กิ่ง ภริยาอันสูงข้อมีขันมากบิดามานดายกให้ให้ได้ทรัพย์ ๓ ส่วน เหตุภริยาอันพระราชทานให้นั้นสูงศักดิ์กว่าภริยาอันมีขันมากบิดามานดายกให้ ภริยาอันทูลขอพระราชทานให้ แลนานาภริยา คือว่าอนุภริยานั้นให้ได้ทรัพย์สองส่วน กิ่ง

ถ้าแลภริยา ๔ จำพวกนั้นอยู่ด้วยกันแต่สามชวบลงมา แลได้รักษาใช้ปลงศพใช้ ให้ได้ทรัพย์คนละกึ่งส่วนซึ่งแบ่งไว้ในเดิมนั้น แลทรัพย์ซึ่งแบ่งไว้กึ่งหนึ่งนั้น ให้เอาไปเพิ่มเข้าในทรัพย์ ๓ ภาค^๑ ถ้าแลภริยาทั้ง ๔ จำพวกนั้นมีได้รักษาใช้ปลงศพ อย่าให้มีส่วนแบ่งปันเลย"

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๕)

การที่ภรรยาหลงได้สิทธิพิเศษมากกว่าอนุภรรยา นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของศักดิ์ศรีของภรรยาหลงซึ่งเป็นเมียกลางเมือง อีกเหตุผลที่ทำให้ได้สิทธิมากกว่าคืออำนาจหน้าที่ของภรรยาหลงในการจัดการดูแลเลี้ยงดูผู้คนภายในบ้าน เห็นได้จากการที่มีการให้เหตุผลของการกู้หนี้ของภรรยากับความรับผิดชอบของสามีว่า "ถ้าชายผัวนั้นมีรู้เป็นสัจว่าหญิงหากกูมาเลี้ยงลูกเต้าข้าคน ถ้าเขาจะหย่ากันให้ชายใช้แต่กึ่ง" (พระไอยการลักษณะกู้หนี้ มาตรา ๑๘) ด้วยเหตุนี้ทำให้ภรรยาหลงจะได้สิทธิในทรัพย์สินที่แตกต่างจากอนุภรรยา

สำหรับสิทธิในมรดกของลูกหลาน กฎหมายได้กำหนดฐานะการเป็นทายาทผู้ได้รับมรดกหลายมาตราในพระไอยการลักษณะมรดก โดยบัญญัติถึงสิทธิของลูกหลานว่า มีสิทธิที่จะได้รับมรดกโดยได้จำแนกประเภทของลูกที่มีสิทธิที่จะได้รับมรดกไว้ ๖ ประเภท คือ

^๑ ทรัพย์ ๓ ภาค ได้แก่ ๑. พระคลังหลวง ๒. บิดา-มารดา หรือ บิดาหรือมารดากรณีบิดาหรือมารดาเสียชีวิตแล้ว ๓. พี่น้องลูกหลานและญาติ การลดมรดกของภรรยาลงในกรณีที่ยังอยู่กินกันไม่ครบ ๓ ปี แล้วนำมาเพิ่มมรดกให้แก่ ๓ ส่วนนี้เป็นเพราะภรรยายังมีช่วงเวลาที่อยู่กับชายผู้ตายน้อย สิทธิจึงลดน้อยลงด้วย

“แลลักษณะบุตรอันจะได้รับทรัพย์มรดกนั้น คือบุตรอันเกิดด้วยภริยาผู้ขอแลภริยาพระราชทาน ๑ เกิดด้วยอนุภริยา ๑ เกิดด้วยทาสีภริยา ๑ แลบุตรมาด้วยสามี ๑ มาด้วยภริยา ๑ แลบุตรบุญธรรมของท่านเอามาเลี้ยงแต่น้อย ๑ แลบุตร ๖ จำพวกนี้ควรจะได้ส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกแห่งบิดามานดา”

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๘)

- โดยในมาตรา ๙,๑๐,๑๑,๑๒ พระไอยการลักษณะมรดก ได้กำหนดถึงรายละเอียดว่า ลูกหลานเหลนสืบ รวมทั้งลูกบุญธรรมนั้นจะมีสิทธิได้รับมรดกในสัดส่วนมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับสถานภาพว่าเป็นลูกหลานของภรรยาประเภทไหน ดังตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างลูกภรรยาหลวง กับอนุภรรยา เช่น

"มาตราหนึ่ง บุตรชาย บุตรหญิงอันเกิดด้วยภริยาซึ่งบิดามานดาผู้ขอแลเกิดด้วยภริยาพระราชทาน ถ้าได้รักษาไข้แลปลงศพ บุตรได้ทรัพย์ ๓ ส่วน ถ้าได้รับราชการได้ ๔ ส่วน หลานได้ทรัพย์ ๒ ส่วน ถ้าได้รับราชการได้ ๓ ส่วน เหลนได้ทรัพย์ส่วน ๑ ถ้าได้รับราชการได้ ๒ ส่วน ลื่อได้ทรัพย์กึ่งส่วน ถ้าได้รับราชการได้ส่วน ๑"

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๙)

และ

"มาตราหนึ่ง บุตรหญิงบุตรชายอันเกิดด้วยอนุภริยา แลภริยาอันทูลขอพระราชทาน ให้ถ้าแลได้รักษาไข้ปลงศพ บุตรได้ทรัพย์ ๒ ส่วนกึ่ง ถ้าได้รับราชการได้ ๓ ส่วนกึ่ง หลานได้ทรัพย์ส่วนกึ่ง ถ้าได้รับราชการได้ ๒ ส่วนกึ่ง เหลนได้ทรัพย์ส่วน ๑ ถ้าได้รับราชการได้ ๒ ส่วน ลื่อได้ทรัพย์กึ่งส่วน ถ้าได้รับราชการได้ส่วน ๑"

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๑๐)

จากการเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าลูกหลานของภรรยาหลวงจะได้รับสิทธิในมรดกที่มากกว่า ซึ่งการที่จะได้รับมรดกนั้น ลูกหลานเหล่านี้มีหน้าที่ที่จะต้องแสดงความกตัญญูด้วยการร่วมปลงศพของบิดามารดาด้วย ความกตัญญูนี้ถือเป็นหน้าที่สำคัญของลูกหลานที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เห็นได้จากการที่พ่อแม่สามารถนำลูกไปขายได้ ลูกก็ต้องมีความกตัญญูรู้คุณของบิดามารดา เป็นต้น

การตีบทอดมรดกนี้ถือเป็นวิธีหนึ่งของการได้มาซึ่งทรัพย์สินของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม อย่างไรก็ตามการตีบทอดมรดกในสังคมอยุธยา นั้นมีรายละเอียดที่มีเงื่อนไขของการรับมรดกที่ซับซ้อนของทรัพย์สิน และเงื่อนไขของผู้ตีบทอดมรดก ดังจะกล่าวถึงต่อไปในบทที่ ๔ ว่าด้วยการจัดการทรัพย์สินของรัฐอยุธยา

๒.๓.๓ การได้มาซึ่งที่ดินและทรัพย์สินอื่น ๆ

ในสังคมไทยที่ดินมีความสำคัญในฐานะเป็นช่องทางทำมาหากินจากระบบศักดินาที่มีการกำหนดให้แต่ละบุคคลมีศักดินาตามฐานันดรแล้วนั้น เป็นการอนุญาตให้มีที่ดินได้ตามศักดินา ซึ่งการจะได้มาซึ่งที่ดินหรือที่นานั้นยังมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

๑. การได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินให้แก่บุคคลต่าง ๆ เนื่องมาจากการทำความดีความชอบโดยผ่านพระยาพลเทพ โดยใช้ตราเทพฤดาทรงเครื่องยื่นบนแท่นถือเส้นเชือก (พระธรรมนูญ มาตรา ๒๔) ซึ่งมีการระบุถึงตัวเลขศักดินาลดหลั่นกันตามยศ ตำแหน่ง และบรรดาศักดิ์ เช่น สมเด็จเจ้าพระยา ๓๐๐๐๐ เจ้าพระยา ๑๐๐๐๐ พระยา ๑๐๐๐-๑๐๐๐๐ พระ ๑๐๐๐-๕๐๐๐ หลวง ๘๐๐-๓๐๐๐ ขุน ๒๐๐-๑๐๐๐ หมื่น ๒๐๐-๘๐๐ พัน ๑๐๐-๔๐๐ (ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์, ๒๕๑๘ : ๒๐๕) ซึ่งจะมีการพระราชทานที่ดินให้กับขุนนางเหล่านี้ด้วย

๒. การได้รับมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ

กฎหมายได้กำหนดให้ที่ดินเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลานได้ทำมาหากินในที่ดินนั้นสืบต่อไปได้ ทั้งนี้เพราะที่ดินนั้นได้มีการหักร้างดวงพงมาก่อนจึงควรตกแก่ทายาท ดังการรับรองสิทธิในที่ดินของรัฐที่มีต่อเรื่องดังกล่าวว่า “มาตราหนึ่ง หัวป่าแลที่มีเจ้าของสืบสืบแล้วผู้นั้นตาย ได้แก่ลูกหลาน ถ้าแลผู้ใดไปแผ้วถางเอาเอง ท่านว่าคนผู้นั้นบังอาจ ให้ไหมลาหนึ่ง เปนสินไหมกึ่ง พินัยกึ่ง คินที่นั้น ให้แก่พี่น้องลูกหลานมัน” (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๕๕) สิทธิเหนือที่ดินซึ่งจะตกแก่ทายาทนี้ แม้แต่ขุนนางชั้นเจ้าเมืองก็ไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปทำนาในที่ดินนั้น ดังที่กฎหมายระบุไว้ว่า “มาตราหนึ่ง นาอยู่ในท้องที่แห่งราษฎรร้างหาผู้รับแก้ส่วยหลวงต่อเจ้าเมืองหมิได้ แลเจ้าเมืองเอานานั้นทำ แลมีผู้ออกมาว่าเปนลูกหลานพ่อแม่ตายายเจ้าของนา จะเอานานั้นทำ แลพิจารณาเป็นสังข์ให้กงนาแก่เขา แลให้เจ้าเมืองเรียกเอาส่วยเข้าพระคลังท่านแล” (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๔๑)

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 2013

๓. การบุกเบิกหักล้างถางพงจับจองที่ทำกิน

การจับจองที่ดินทำกินต้องมีการแจ้งให้กับมูลนายได้รับรู้และแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายคือ นายน้ำ นายอากร เสนากำนันนา ว่าต้องการทำกินในพื้นที่ใด ตำบลใด เจ้าหน้าที่จะเขียนฎีกาโฉนดให้ไว้แก่ผู้ “เล็กร้าง โกงสร้างใหม่” เป็นการรับรองว่าผู้นั้นได้โกงสร้างเล็กร้างที่ตำบลนั้นขึ้นในปีนั้น ถ้าไม่บอกเจ้าหน้าที่ ถูกจับได้จะถูกลงโทษ ๖ สถาน และปรับไหมเรียกเอาค่าหางข้าวย้อนหลังไปปีหนึ่ง (พระราชกำหนดเก่า ๔๔) ซึ่งสอดคล้องกับที่มีการกำหนดไว้ในพระอัยการเบดเสร็จ ว่า

“ถ้าผู้ใดกันสร้างเล็กร้างที่ไร่นาเรียกสวนนั้น ให้ไปบอกแก่เสนา นายระวาง นายอากร ไปดูที่ไร่นาเรียกสวน ที่กันสร้างนั้นให้รู้มากแลน้อย ให้เสนา นายระวาง นายอากร เขียนโฉนดให้ไว้แก่ผู้เล็กร้างกันสร้างนั้น ให้รู้ว่าผู้นั้นอยู่บ้านนั้น กันสร้างเล็กร้างตำบลนั้นขึ้นในปีนั้นเท่านั้นไว้เป็นสำคัญ ถ้าแลผู้ใดลักลอกกันสร้างเล็กร้างทำตามอำเภอใจ เองหมีได้บอกเสนา นายระวาง นายอากรจับได้ก็ดี มีผู้ร้องฟ้องพิจารณาเป็นสังข์ ไซ้ ให้ลงโทษ ๖ สถาน”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๔๓)

แสดงให้เห็นว่า การบุกเบิกจับจองที่ดินทำกินต้องมีการแจ้งให้กับมูลนายได้รับรู้และแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ เพื่อที่จะมีการตามเก็บภาษีหางข้าวให้กับรัฐได้

๔. การที่เจ้าเมืองหรือขุนนางจัดคนเข้าอยู่ทำกิน

การได้มาซึ่งที่ดินอีกวิธีหนึ่ง คือการที่เจ้าเมืองหรือขุนนางได้จัดคนเข้าอยู่อาศัยทำกินในพื้นที่นอกกรุงศรีอยุธยา ที่ดินที่มีการจัดสรรนั้นก็จะเป็นสิทธิแก่ผู้ครอบครองทำกินได้ ดังกฎหมายระบุว่า

“มาตราหนึ่ง ถ้าที่นอกเมืองหลวงอันเปนแคว้นกรุงศรีอยุธยา ไซ้ที่ราษฎร อย่าให้ซื้อขายแก่กัน อย่าละไว้ให้เปนทำเนแปล่า แลให้นายบ้านนายอำเภอร้อยแขวง แล นายอากรจัดคนเข้าอยู่ในที่นั้น”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๕๔)

แสดงให้เห็นว่ารัฐอยุธยามีความต้องการที่จะให้มีการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ในการทำกินมาก ดังนั้นเมื่อที่ดินว่างเปล่า เจ้าเมืองจึงมีอำนาจหน้าที่ที่จะสามารถจัดคนเข้าอยู่อาศัยทำกินได้ ทั้งนี้เพราะจะทำให้รัฐสามารถเก็บภาษีอากรได้มากตามไปด้วย

349.593

๗ 8๖1 ๗

346933

๕. การซื้อที่ดินเรือกสวนไร่นา

การซื้อที่ดิน ที่น่าเป็นอีกวิธีหนึ่งในการได้ที่ดินมา ดังปรากฏกฎหมายกล่าวถึงการซื้อขายที่ดินว่า “มาตราหนึ่ง ชื่อ ไร่นาเรือกสวนมีเอกสารเป็นค้ำประกัน” (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๖๒) แสดงให้เห็นว่ามีการนำที่ดินไปซื้อขายกัน แม้ว่าในบันทึกของชาวต่างชาติจะมีความเห็นว่า การซื้อขายที่ดินนั้นไม่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น (ดังจะกล่าวถึงในบทที่ ๓) แต่ก็คงมีการใช้วิธีนี้ในการได้ที่ดินเพิ่มเติมในการทำมาหากิน

การได้มาซึ่งที่ดินด้วยวิธีต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ แม้ว่าคนทุกกลุ่มสถานะจะสามารถที่จะครอบครองที่ดินได้ และในหลักการพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดิน ที่สามารถจะเรียกเอาที่ดินคืนได้ แต่พระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงหวงแหนที่ดินนั้นไว้ พระมหากษัตริย์ทรงเชิญชวนให้ราษฎรเข้าอยู่ในที่ดินในราชอาณาจักรในหลายมาตราของกฎหมายตราสามดวง เช่น “อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างทรหา ผู้อยู่ทำมาหากินมิได้ แลผู้ใดชักชวนราษฎรให้เข้ามาทำมาหากิน เอาส่วยสาอากรขึ้นพระคลัง บ้านานเป็นลหุ” (พระอัยการกระบดศึก มาตรา ๖๓) หรือ การกำหนดให้ที่ดินที่อยู่นอกเมือง พระนครศรีอยุธยาอย่าปล่อยให้ว่างเปล่า ให้จัดให้คนเข้าเช่าอยู่ทำกินในที่นั้น (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๔) หรือหากที่นั้นถูกทิ้งร้างไว้ ๕-๑๐ ปี ให้แขวงจัดให้ราษฎรซึ่งหาที่มีได้นั้นอยู่ อย่าให้ที่นั้นถูกทิ้งร้าง (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๒) แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงโปรดให้มีการใช้ประโยชน์ในที่ดินให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ของพระคลังที่จะสามารถเก็บภาษีอากรได้มากขึ้นตามไปด้วย

การจะได้สิทธิครอบครองที่ดินมีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการ คือ ต้องไปแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ ได้แก่ นายน้ำ นายอากร เสนา และกำนันนา ทราบว่า ต้องการทำมาหากินในเขตใด ตำบลใด เจ้าหน้าที่จะเป็นผู้เขียนฎีกาโฉนดให้ไว้แก่ผู้ “เล็กร้าง โกงนสร้างใหม่” เพื่อให้รู้ว่า “ผู้นั้นอยู่บ้านนั้น โกงนสร้าง เล็กร้างที่ตำบลนั้นขึ้นใหม่ในปีนั้น” (พระราชกำหนดเกล้า ๔๔) การกำหนดขั้นตอนที่ต้องแจ้งแก่เจ้าหน้าที่เพื่อออกฎีกาโฉนดนี้ หากมีผู้ไม่ทำตามและลักลอบ โกงนสร้างเล็กร้างเอาแต่อำเภอใจ ไม่บอกเจ้าหน้าที่ หากจับได้หรือมีผู้มาฟ้องร้องจะถูกลงโทษ ๖ สถาน (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๔๕) ต่อมาในสมัยพระเจ้าบรมโกศมีการระบุโทษเพิ่มเติมว่า หากพระเจ้าแผ่นดินไม่จำก็โปรดให้ตี ให้เอาอากรซึ่งบดบังไว้เขเวนคอประจาน ๓ วันแล้วปรับเป็น ๔ เท่า (พระราชกำหนดเกล้า)

การได้มาซึ่งไพร่สมและทาส

การได้มาซึ่งไพร่สมของเจ้านายและขุนนางนั้น เป็นการได้มาจากการพระราชทานของพระมหากษัตริย์ ที่พระราชทานยศศักดิ์ พร้อมเครื่องยศต่าง ๆ ให้แก่เจ้านายและขุนนาง พร้อมนี้ก็จะพระราชทานไพร่สมมาเป็นบริวารกับเจ้านายและขุนนางนั้นด้วย ดังปรากฏในพระไอยการลักษณะมรดก ว่า

มาตราหนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระราชทานผู้คนข้างม้าแลทรัพย์สินของแก่ผู้ใดก็เป็นสิทธิแก่ผู้รับพระราชทานนั้น ถ้าแลเมื่อหน้าไปเข้าคนซึ่งพระราชทานนั้นเกิดลูกชายหญิงสืบไปก็ให้เป็นสิทธิแก่ผู้นั้น แม้นเขาผู้ได้รับพระราชทานสินทรัพย์พทยานั้นล้มตายแลพี่น้องลูกหลานเขายัง แลเข้าคนสินทรัพย์ซึ่งมีมากน้อยเท่าใดนอกกว่าเครื่องพทยานั้นก็ให้เป็นสิทธิแก่ผู้เป็นพี่น้องลูกหลานนั้น

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๓๑)

การพระราชทานไพร่ทาสและทรัพย์สินต่าง ๆ ให้กับเจ้านายและขุนนางนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการเป็นทรัพย์สินที่ตกทอดให้แก่ลูกหลานได้ ถ้าทรัพย์สินนั้นเป็นทรัพย์สินนอกเครื่องพทยานั้น เช่น ลูกหลานของไพร่ทาสที่เกิดขึ้นหลังจากพระราชทานมาอยู่กับเจ้านายและขุนนางแล้ว ก็จะเป็นสิทธิทางมรดกให้กับลูกหลานขุนนางได้ การพระราชทานไพร่ทาสและทรัพย์สินต่าง ๆ จะพระราชทานตามยศตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ ดังนั้นเจ้านายและขุนนางที่มียศ ตำแหน่งที่สูงกว่าก็จะมีไพร่ทาสที่มากกว่าผู้ที่มียศตำแหน่งที่ด้อยกว่า

นอกจากได้มาจากการพระราชทานแล้ว เจ้านายและขุนนางอาจหาไพร่สมเพิ่มเติมเพื่อสถานภาพและศักดิ์ศรีของเจ้านายและขุนนางเอง เช่น การซื้อคนที่เป็นทาส แล้วปล่อยให้ทาสนั้นเป็นอิสระหรือเป็นไท เนื่องจากค่าตัวหลุดเพราะเจ้าเงินยกให้ ก็จะต้องมาเป็นไพร่สมของเจ้าเงินที่ซื้อมา (ชัช เรื่องศิลป์ ๒๕๓๕ : ๑๘๔) การมีจำนวนไพร่สมในสังกัดนั้น ไม่มีการกำหนดแน่นอนว่าเจ้านายหรือขุนนางแต่ละตำแหน่งจะมีไพร่สมเท่าใด ดังนั้นวิธีนี้จึงเป็นวิธีหนึ่งในการเพิ่มจำนวนไพร่สมที่เจ้านายและขุนนางสามารถทำได้

สำหรับทาสนั้น เจ้านายและขุนนางอาจได้ทาสมาจากหลากหลายวิธีตามชนิดของทาสแต่ละประเภท ในที่นี้จะอธิบายถึงการได้มาของทาส ดังนี้

๑. ทาสสินไถ่ ทาสชนิดนี้เป็นทาสที่ขาดแคลนเงินทอง จนต้องยอมขายตนเองลงเป็นทาส หรือขายบุตรภรรยาลงเป็นทาส ซึ่งการตัวเอง บุตร หรือภรรยาลงเป็นทาสนี้ ยังมีลักษณะการขายที่แตกต่าง ทำให้จำแนกทาสสินไถ่ออกเป็น ๓ ประเภท คือ (พระไอยการทาส มาตรา ๒)
 - ๑) ทาสไถ่มิได้ขาดค่า หรือทาสขายฝาก เป็นทาสที่ถูกขายในราคาที่ต่ำกว่าที่กำหนด มีนายประกัน ผู้ขายจึงสามารถมาไถ่คืนได้ หรือหากทาสหนีหาย นายประกันต้องรับผิดชอบ
 - ๒) ทาสขายขาด เป็นทาสที่ถูกขายเต็มราคาค่าตัว ไม่มีนายประกัน ทาสจึงตกเป็นสิทธิของนายเงินอย่างสมบูรณ์ ผู้ขายจะไถ่ถอนเป็นอิสระไม่ได้
 - ๓) ทาสไถ่มิได้ใช้ เป็นทาสที่นายเงินซื้อมาแล้วปล่อยตัวไป แต่ทาสต้องส่งค่าดอกเบี้ยเป็นประจำ คือเป็นทาสที่ไปกู้ยืมเงินจากนาย เหมือนเป็นลูกหนี้ธรรมดาตนเอง
๒. ทาสในเรือนเบี้ย คือทาสที่เป็นทาสโดยกำเนิด คือเกิดจากพ่อแม่ที่เป็นทาส และเกิดในขณะที่อยู่ในบ้านของนายเงิน ลูกที่เกิดมานี้ถือเป็นทาสในเรือนเบี้ยซึ่งจะเป็นสิทธิของนายเงิน ยกเว้นลูกทาสขายฝากที่มีค่าตัวต่ำกว่า ๖ แส่นเบี้ยเมื่อมีลูกจะเอาเป็นทาสในเรือนเบี้ยไม่ได้
 ๓. ทาสที่ได้มาแต่บิดามารดา เป็นทาสที่บิดามารดาขายให้กับนายเงิน
 ๔. ทาสที่มีผู้ยกให้
 ๕. ทาสที่นายเงินช่วยให้ผู้นั้นพ้นโทษ เป็นทาสที่ถูกตัดสินคดีว่ามีความผิด ต้องเสียค่าปรับแต่ไม่มีเงินจะจ่าย นายเงินมาจ่ายค่าปรับแทน ผู้นั้นตกเป็นทาสของนายเงิน
 ๖. ทาสที่ช่วยเหลือผู้เมื่อยาก คือคนที่นายเงินได้เลี้ยงดูไว้ในเวลาข้าวยากหมากแพง ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นไพร่ที่เข้ามาอยู่อาศัยกับนายเป็นเวลานานในยามยาก เมื่อไม่มีข้าวปลาอาหาร และมูลนายได้เลี้ยงดูไว้
 ๗. ทาสเชลย

จากการได้มาซึ่งทาสของมูลนายจะพบว่า มีทั้งทาสที่ขายตัวลงเป็นทาส การเป็นทาสโดยกำเนิด การได้ทาสมาโดยการยกให้ และทาสเชลย ซึ่งทาสเหล่านี้มีสถานภาพของการเป็นแรงงานที่มูลนายสามารถใช้ประโยชน์ได้แตกต่างกันออกไป

การได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองจากการค้าขาย

การทำมาค้าขายของราษฎรเป็นวิธีหนึ่งในการได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองของบุคคลสถานภาพต่างๆ ในขณะนั้น รัฐได้ให้การรับรองถึงวิธีการได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองและกำหนดการแบ่งปันผลกำไรไว้ในพระอัยการเบ็ดเสร็จว่า

“ราษฎรทั้งหลายชักชวนเข้าทุนกันไปค้าขายออกกำไรให้แบ่งปันกันตามมากแล่น้อย ถ้ามิได้ซื้อสัจต่อกันเกบเอาทุนแลกำไร ซึ่งจะได้เป็นส่วนของท่านนั้นไว้ ท่านว่าประบัดสิ้นท่าน ให้เอาทุนแลกำไรซึ่งเป็นส่วนของท่านนั้นตั้งใหม่ทิวุ่น”

(พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๑๑๕)

การร่วมทุนดังกล่าวนี้ ไม่ได้มีเฉพาะชนชั้นปกครองเท่านั้น แต่หมายรวมถึงไพร่และทาสในสังคมด้วย จะเห็นได้จากการที่ไพร่สามารถที่จะทำการค้าขายเลี้ยงชีพได้ โดยในทางปฏิบัติเจ้านายและขุนนางจะต้องดูแลไพร่ทาสของตนหรือไพร่ทาสอาจต้องพึ่งพาอาศัยเจ้านายและขุนนาง ทั้งนี้เพราะมีกฎหมายกำหนดไว้ว่า หากไพร่ทำการค้า แต่ไปซื้อสินค้าต้องห้ามเข้า มูลนายจะต้องถูกลงโทษด้วย ดังนั้นจึงพอสันนิษฐานได้ว่าในการทำการค้า มูลนายคงต้องควบคุมดูแลไพร่อย่างใกล้ชิด (ประภัสสร บุญประเสริฐ, ๒๕๔๓ : ๘๑)

อย่างไรก็ตามไพร่สามารถเข้ามาทำการค้าได้อย่างแพร่หลายพอสมควร ทั้งนี้เพราะมีตลาดจำนวนมาก แบ่งเป็นตลาดบกและตลาดน้ำ (ดูรายละเอียดประเภทสินค้าและตลาดได้ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๖ : ๒๗๐-๒๗๓) เฉพาะในกรุงศรีอยุธยาถึง ๖๑ ตลาด ส่วนตลาดนอกกำแพงพระนครมีตลาดบก ๓๐ แห่ง ตลาดน้ำ ๔ แห่ง และสถานที่ค้าขายนอกกรุงอีก ๕๒ แห่ง (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, ๒๕๕๕, ๖-๑๐ และ ๑๕-๒๔)

จำนวนตลาดที่มากมายนี้แสดงให้เห็นว่าราษฎรทุกกลุ่มมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจตลาดทั้งสิ้น ตั้งแต่การค้าเนินชีวิตพื้นฐานด้วยการจับจ่ายซื้อหาอาหารไปจนถึงการแสวงหารายได้ บันทึกของชาวต่างชาติ เช่น โยส เซาเต็น กล่าวถึงชาวสยามว่ามีการเลี้ยงชีพด้วยการค้าขายหรือรับราชการของชาวสยามและการใช้เงินตราสามชนิดคือเงินบาท เงินสลึง และเงินเฟื้อง รวมทั้งยังมีการนำหอยทะเลหรือเบี้ยมาใช้เป็นเงินตราด้วย สยามขณะนั้นมีหมู่บ้านและตลาดจำนวนมาก (โยส เซาเต็น, ๒๕๑๓ : ๑๑๕ - ๑๕๗) ด้วยบรรยากาศการค้าที่คึกคักเช่นนี้กล่าวได้ว่า สังคมอยุธยามีการค้าภายในที่มี

พลวดีอย่างกว้างขวาง และมีการขยายตัวเชื่อมโยงกับการค้าต่างประเทศ โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชา (ราชวงศ์สุโขทัย) เป็นต้นมา ซึ่งสุราชัย ยิ้มประเสริฐสรุปว่า เป็นระบบเศรษฐกิจแบบไม่ทำเองใช้เอง (สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, ๒๕๔๘)

การค้าขายในสังคมอยุธยา มีความคึกคักเป็นอย่างมาก และทำให้เมืองอื่น ๆ ในราชอาณาจักรมีความคึกคักไปด้วย วันวลิต ได้กล่าวถึงเมืองต่างๆ ในราชอาณาจักรว่ามีการค้ามากมายหลายอย่าง ราษฎรประกอบอาชีพค้าขาย รับราชการ เดินเรือ จับปลา ประกอบหัตถกรรมและประกอบอาชีพช่างฝีมือ (สังข์ พัดโนทัย, ๒๕๑๖ : ๒๘๕-๒๘๗) บรรยากาศทางเศรษฐกิจที่มีความตื่นตัวในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ทั้งในเมืองอยุธยาและเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักร ทำให้มีกลุ่มพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายในระบบเศรษฐกิจจำนวนมาก

กลุ่มพ่อค้าแม่ขายจึงเป็นกลุ่มคนที่สัมพันธ์กับคนหลายกลุ่มตั้งแต่การแสวงหา การผลิต และการนำสินค้ามาสู่ตลาด การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่นนี้ทำให้สังคมการค้าเกิดขึ้นอย่างแท้จริง และเป็นช่องทางแสวงหารายได้ของพ่อค้าทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ไพร่ก็เป็นคนกลุ่มหนึ่งที่เข้าสู่สังคมการค้าด้วย (วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐ : ๑๔๕-๑๖๑) ดังนั้นการเข้ามาหาได้จากการค้าเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองคงเป็นอีกวิธีหนึ่งของการได้มาซึ่งทรัพย์สินในสังคมไทย

การได้มาซึ่งสัตว์เลี้ยง

สัตว์หลายชนิดที่เป็นทรัพย์สินประเภทที่มีวิญญาณหรือมีชีวิต ซึ่งสังคมอยุธยามีความนิยมเลี้ยงนั้น ส่วนหนึ่งได้มาจากการครอบครองสัตว์นั้นอยู่ก่อนภายในครอบครัว ซึ่งสัตว์เหล่านั้นอาจขยายพันธุ์มีการตกลูก ทำให้มีจำนวนสัตว์เลี้ยงเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันสัตว์เหล่านั้นอาจสามารถได้มาด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น การซื้อขาย โดยเฉพาะสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ในการใช้แรงงานของสัตว์ทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย บันทึกลงของชาวต่างชาติ เช่น ลาตูแบร์ กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“นอกจากโคกับกระบือซึ่งชาวสยามใช้ชี้ตามปกติโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็ยังมีช้างอีกจำนวนหนึ่งซึ่งพวกเขาใช้เป็นสัตว์พาหนะ การล่าช้างนั้นเปิดให้เป็นเสรีแก่คนทุกคน แต่เขาไปล่ามาก็เพื่อคล้องจับมันมาเท่านั้น มิใช่เพื่อฆ่ามัน เขาไม่มีการตอนช้างกันเลย ฉะนั้นสำหรับงานธรรมดาจึงใช้กันแต่ช้างพัง ส่วนช้างพลายนั้นใช้สำหรับออกศึก...” (ลาตูแบร์, ๒๕๑๐ : ๑๗๖)

ช้างเป็นสัตว์ที่มีการค้าไม่เฉพาะกับต่างประเทศเท่านั้น แต่มีการค้าภายในระหว่างราษฎรด้วยกันด้วย (กิตติพงษ์ สนเล็ก, ๒๕๔๑ : ๒๐) ดังปรากฏหลักฐานทั้งในเอกสารต่างชาติและเอกสารไทย เช่น จดหมายเหตุของลาลูแบร์ ที่ระบุว่า “ช้างนั้นเป็นพาหนะของผู้ที่สามารถไปล่าสัตว์มันมาได้หรือไม่ก็หาซื้อเอา” (ลาลูแบร์, ๒๕๑๐ : ๑๕๔) แต่การค้าช้างนั้นรัฐจะควบคุมอย่างเข้มงวด ทั้งนี้เพราะราชสำนักจะเป็นผู้ดำเนินการจัดคั้งช้างทุกปีเพื่อนำมาฝึกไว้ใช้งานและส่งขายยังต่างประเทศ อย่างไรก็ตามราษฎรสามารถที่จะจับช้างป่ามาใช้งานได้ แต่ต้องแจ้งจำนวนของช้างต่อทางราชการ นอกจากนี้ช้างบางเชือกยังถูกส่งมาเป็นค่าภาคหลวงแทนภาษีของราษฎรที่จ่ายให้แก่ราชสำนัก (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๕ : ๑๕๗)

ส่วนการค้าช้างในประเทศนั้น มีเอกสารต่างชาติกล่าวถึงขบวนการวานช้างจากป่าทั่วราชอาณาจักรที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา (จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, ๒๕๔๗ : ๑๑๕) แสดงให้เห็นถึงความคึกคักในการนำช้างเข้าสู่ตลาดที่เป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักร ก่อนที่จะส่งต่อไปยังเมืองท่าหลักที่ส่งออกช้างจากสยามไปต่างประเทศ ซึ่งมีอยู่ ๒ จุด คือ เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี กับเมืองที่อยู่ในคาบสมุทรภาคใต้ฝั่งตะวันตก คือ ตรัง (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๕ : ๑๕๗) ตลาดส่งออกช้างของสยามคือ เมืองท่าของอาณาจักรเบงกอล และเมืองท่าแถบชายฝั่งโคโรแมนเดล ลงไปถึงศรีลังกา ด้วยเหตุผลของการค้าช้างในต่างประเทศนี้ จึงเห็นได้ว่า การจะได้ช้างมานั้น ส่วนหนึ่งมาจากการคล้องช้างในป่า อีกส่วนคือการซื้อขายในตลาดค้าช้าง แต่ด้วยช้างเป็นสัตว์ที่มีมูลค่ามาก การจะได้มาด้วยการซื้อขายของราษฎรระดับล่างคงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก การจะได้ช้างของราษฎรจึงน่าจะเป็นการจับช้างป่าจากธรรมชาติมาฝึกเพื่อการใช้งานเป็นหลัก

ส่วนวัว ควายเป็นสัตว์ที่จำเป็นในการทำนา ดังนั้นสัตว์เลี้ยงเช่นวัว ควายจึงเป็นสัตว์ที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวอยุธยา การครอบครองวัว ควายของคนทั่วไปคงมีการครอบครองอยู่เกือบทุกครัวเรือนที่ทำนา ส่วนครอบครัวที่ไม่มีก็จะมีคนที่จะใช้วิธียืม เช่าสัตว์เหล่านี้จากผู้ที่มีวัว ควายจำนวนมากได้ ส่วนการจะได้มาเพิ่มเติมนั้น ในกฎหมายตราสามดวงได้กล่าวถึงการซื้อขายสัตว์เหล่านี้ด้วย จึงเห็นได้ว่าการซื้อหาวัว ควายคงเป็นวิธีหนึ่งของการได้มา ขณะที่การเพิ่มขึ้นโดยธรรมชาติก็เป็นวิธีหนึ่งนั่นคือการตกลูกของสัตว์เหล่านี้เมื่อมีการขยายพันธุ์

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินในสมัยอยุธยา มีลักษณะเฉพาะที่ใช้เกณฑ์ในการแบ่งประเภททรัพย์สินที่แตกต่างกับปัจจุบัน การใช้เกณฑ์การมีวิญญูณหรือชีวิต กับการไม่มีวิญญูณหรือไม่มีชีวิตนั้น ทำให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของสังคมสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ก่อนที่สยามจะมีการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายเป็นแบบตะวันตก

ส่วนการได้ทรัพย์สินในสมัยอยุธยา บุคคลต่าง ๆ จะมีสถานภาพและโอกาสในการได้รับทรัพย์สิน โดยเป็นไปตามโครงสร้างทางสังคม ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขพื้นฐานของเจ้านายและขุนนางจะมีโอกาสในการได้รับพระราชทานที่ดินและแรงงานผู้คนจากระบบศักดินา ซึ่งจะทำให้เกิดความแตกต่างในการได้มาซึ่งทรัพย์สินในเบื้องต้น และหลังจากนั้นการได้มาจากโอกาสในการครอบครองแรงงานและการเปิดกว้างของระบบเศรษฐกิจจะมีส่วนในการทำให้เจ้านายและขุนนางสามารถสะสมความมั่งคั่งได้เพิ่มเติม ทำให้มีโอกาสนำมาซึ่งทรัพย์สินเพิ่มขึ้นของทรัพย์สิน.

บทที่ ๓

การครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินประเภทต่างๆ

โครงสร้างของชนชั้นในสังคมสมัยอยุธยาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการครอบครองทรัพย์สิน ทั้งนี้เพราะบทบาทหน้าที่ซึ่งแตกต่างกันล้วนมีส่วนในการกำหนดให้แต่ละบุคคลมีโอกาสในการครอบครองทรัพย์สินที่แตกต่างกัน การครอบครองทรัพย์สินของบุคคลสถานภาพต่าง ๆ ในสังคมไทยสมัยอยุธยานั้น อาศัยโครงสร้างหลักที่กำกับโอกาสของการได้มาซึ่งทรัพย์สิน คือ ระบบศักดินา ทั้งนี้เพราะเป็นโครงสร้างหลักในการกำหนดการได้รับโอกาสในการครอบครองที่ดิน ส่วนทรัพย์สินอื่นอาจมีการได้มาด้วยวิธีการต่าง ๆ ในบทนี้จะกล่าวถึงการครอบครองทรัพย์สินและการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ โดยคำนึงถึงสถานภาพของบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกันว่ามีผลต่อการครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินที่แตกต่างกันอย่างไร

๓.๑ การครอบครองทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ ในสังคม

รัฐในสมัยอยุธยามีการกำหนดกฎหมายเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองการครอบครองทรัพย์สินของคนในสมัยนั้นไว้ในกฎหมายตราสามดวง แม้ว่ากฎหมายดังกล่าวจะมีได้ระบุถึงการครอบครองทรัพย์สินไว้โดยตรง แต่ก็พอจะศึกษาและอนุมานถึงการครอบครองทรัพย์สินของคนในสมัยนั้นได้ โดยพิจารณาจากสถานภาพของคนตามสถานะที่กำหนดไว้ใน โครงสร้างทางสังคม ในที่นี้จะอธิบายถึงรายละเอียดการครอบครองทรัพย์สินแต่ละประเภทตามสถานภาพของคนในระบบศักดินา

การครอบครองที่ดิน

การครอบครองที่ดินมีความเกี่ยวข้องกับสถานภาพทางสังคมตามระบบศักดินา บรรดาชนชั้นปกครองต่างมีการครอบครองที่ดินตามสถานภาพของระบบศักดินา แม้ว่าไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนเกี่ยวกับการมอบให้มีที่ดินได้จริง ๆ ตามจำนวนที่มีศักดินากำหนดไว้ แต่น่าเชื่อได้ว่า สถานภาพของชนชั้นปกครองหรือมูลนายได้มีอำนาจเหนือที่ดินที่ตนได้รับหรือครอบครองอยู่ โดยมีไพร่ทาสภายใต้การปกครองทำประโยชน์ในฐานะแรงงานของมูลนายนั้น ดังนั้นสำหรับชนชั้นปกครองคงมีการครอบครองที่ดินได้ตามสถานภาพของระบบศักดินา เพราะมีแรงงานในสังกัดที่จะทำประโยชน์จากที่ดินนั้นให้แก่ตนเอง เนื่องจากในสมัยนั้นชนชั้นปกครอง ไม่ว่าขุนนางหรือมูลนายส่วนไม่มีรายได้

เงินเดือน มีเพียงสิทธิในการครอบครองที่ดิน จึงเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้เกิดประโยชน์อย่างสม่ำเสมอในการสะสมความมั่งคั่ง

สำหรับการครอบครองที่ดินของชนชั้นล่างเช่น ไพร่ ทาสนั้น ในหลักฐานที่ระบุถึงศักดินาก็มีการกำหนดศักดินาสำหรับกลุ่มไพร่และทาสนั้นให้มีระดับลดหลั่นกันไป ดังนี้

ไพร่หัวงาน หมายถึง คนที่สามารถจะเป็นหัวหน้างานได้ ให้มีศักดินาคณะ ๒๕ ไร่

ไพร่มีครว หมายถึง คนที่ไม่สามารถจะเป็นหัวหน้างานได้ เป็นได้แต่ผู้ใช้แรงงานธรรมดา แต่เป็นผู้มีครอบครัว ให้มีศักดินาคณะ ๒๐ ไร่

ไพร่ราบ หมายถึง คนที่เป็นได้แก่ผู้ใช้แรงงานธรรมดาและไม่มีครอบครัว ให้มีศักดินาคณะ ๑๕ ไร่

ไพร่เลว หมายถึง คนที่เป็นได้แก่คนงานชั้นต่ำสุด ไม่มีความรู้ ไม่มีฝีมืออะไร ให้มีศักดินาคณะ ๑๐ ไร่

ยาก วมิพก ทาส ลูกทาส ให้มีศักดินาคณะ ๕ ไร่ (พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน มาตรา ๒๘)

จากโครงสร้างศักดินาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชนชั้นไพร่ ทาสก็มีสิทธิในที่ดินเพื่อการทำกิน เช่นเดียวกับคนกลุ่มอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ศักดินาสามารถมีการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการครอบครองที่ดินจึงมีเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การออกเอกสารสิทธิในการครอบครองทำกินหรือโฉนดฎีกา ดังที่รัฐรับรองการครอบครองทรัพย์สินประเภทที่ดินโดยกล่าวถึงเอกสารสิทธิของที่ดินทำกินว่า “มาตราหนึ่ง นายน้ำ นายอากาศรเสนากำหนดให้โฉนดฎีกาตราสำคัญไว้แก่ราษฎรผู้ทำละหารไรรณาเรียกสวน ท่านว่าพึงได้” (พระไอยการเบดเสรง มาตรา ๖๔) แสดงให้เห็นว่า การออกโฉนดฎีกามีส่วนสำคัญต่อการครอบครองที่ดิน

การให้ความสำคัญกับการออกโฉนดเห็นได้จากการกำหนดเป็นกฎหมายไว้หลายมาตราทั้งในพระไอยการเบดเสรงและพระราชกำหนดเก่า จากพระราชกำหนดเก่า ข้อที่ ๔๔ เรื่องผู้ไถ่กันสร้างเล็กรั้ง ท่านา ต้องบอกเสนากำหนดให้รู้ และให้มีโฉนดเป็นสำคัญ ให้ยกอากรกำนาคู่กันสร้างเล็กรั้ง ๒ ปี และ ๑ ปี พระราชกำหนดฉบับนี้ออกบังคับใช้เมื่อ พ.ศ.๒๒๕๑ โดยมีสาเหตุเกิดจากการที่มีผู้เข้าบุกเบิก

พื้นที่ทำนา โดยมีได้บอกให้เจ้าหน้าที่ของหลวงรู้ ต่อมากรมนาจึงส่งเจ้าหน้าที่ไปเพื่อพิจารณาและเรียกอากรค่านาเป็นหางข้าวเข้าหลวง และปรากฏว่าผู้บุกเบิกพื้นที่อ้างว่า ได้บุกเบิกพื้นที่แค่เพียงปีหนึ่งหรือสองปี ทำให้เกิดเป็นคดีความฟ้องร้องกัน ซึ่งเสียค่าฤชาในการฟ้องร้องมากกว่าค่านา จึงได้ออกพระราชกำหนดฉบับนี้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยพระราชกำหนดฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินทำกิน ว่ามีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

"แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าแลผู้ใดจะไถนช่างทำนาขึ้นใหม่ก็ดี จะเล็กร้างทำนาพลพากอนนาฝ่ายพล่าพังนาสัจทั้งปวงขึ้นก็ดี ถ้าแลนาเล็กร้างนานอยู่ ต้นไม้งอกขึ้นในท้องนาใหญ่รอบแต่สองกำขึ้นไปนั้นก็ดี แลนาร้างหาผู้ไถทำมิได้ ปีแล้วก็ดี แลนาร้างปีหนึ่งสองปีก็ดี ถ้าแลผู้มิชื่อจะไถนช่างเล็กร้างทำนาขึ้นนั้นก็ให้บอกแก่เสนาเจ้าสัจก่อน^๑ ให้เจ้าสัจบอกแก่เสนาเจ้าอำเภอ ให้ไปดูที่นาซึ่งจะไถนช่างเล็กร้างขึ้นนั้น ให้รู้จักว่านามากน้อยแล้วให้เสนาเจ้าอำเภอเขียนโฉนดให้ไว้แก่ผู้ไถนช่างเล็กร้างทำให้รู้ว่า ผู้นั้นอยู่บ้านนั้น ไถนช่างทำนาตำบลนั้นขึ้นใหม่ในปีนั้นเขตเท่านั้นไปเป็นสำคัญ แลให้เสนาเจ้าอำเภอมายบอกแก่ขุนทิพโพชนากลางให้กฎหมายไว้ อนึ่งถึงว่าได้เล็กร้างไถนช่างขึ้นก่อนยังมีได้มีกฎหมายก็ดี ให้มาเบิกแก่เสนาเจ้าสัจเถิด จะได้เป็นโทษหากมิได้ แต่ว่าให้ขอโฉนดเสนาเจ้าสัจไว้เป็นสำคัญ ถ้าแลผู้ใด ๆ ทำตามเรื่องราวเนื้อความซึ่งว่าไว้ในกฎนี้แล้วจึงให้คุ้มโทษ"

(พระราชกำหนดเก่า ข้อที่ ๔๔)

พระราชกำหนดเก่าที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การจะบุกเบิกที่ดินทำนาในสมัยนั้นจะต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐตั้งแต่ระดับท้องถิ่นเป็นลำดับขึ้นไป ซึ่งในที่นี้เรียกว่า เสนาเจ้าสัจ และเสนาเจ้าสัจแจ้งต่อเสนาเจ้าอำเภอเพื่อออกโฉนดให้แก่ผู้ทำการบุกเบิกที่นา แล้วจึงให้เสนาเจ้าอำเภอมาแจ้งแก่ขุนทิพโพชนากลางให้กฎหมายไว้ ขั้นตอนเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการที่ส่วนกลางให้ความสำคัญกับระบบการบันทึกเอกสาร ดังที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่มาแจ้งแก่ขุนทิพโพชนากลางให้กฎหมายไว้ ซึ่งจะ

^๑ คำว่า เสนา เมื่อเป็นคำนาม มีความหมายว่า วัดนา, ตรวจสอบที่นา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ : ๑๒๑๔) ดังนั้นคำว่า เสนาเจ้าสัจ ในที่นี้ น่าจะเป็นผู้ที่ไปวัดนาดด้วยตนเอง จึงเรียกว่า เสนาเจ้าสัจ เพราะเป็นผู้ที่ไปวัดนาดด้วยตนเองได้เห็นจริงด้วยตนเอง จึงเรียก เจ้าสัจ

เป็นประโยชน์ในขั้นตอนการจัดเก็บอากรค่านา ดังนั้นจึงมีการกำหนดว่าการไม่แจ้งแก่เจ้าหน้าที่ในการบุกเบิกที่นาใหม่หรือนาเก่าที่เคยทำไว้นั้นจะถือว่ามีความผิด ดังบัญญัติไว้ในพระอัยการเบดเสรจ ว่า

“มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดก่นสร้างเล็กรั้งที่ไร่นาเรียกสวนนั้น ให้ไปบอกแก่เสนา นายระวางนายอากรไปดูที่ไร่นาเรียกสวน ที่ก่นสร้างนั้นให้รู้มากแลน้อย ให้เสนา นายระวางนายอากรเขียน โฉนดให้ไว้แก่ผู้เล็กรั้งก่นสร้างนั้น ให้รู้ว่าผู้นั้นอยู่บ้านนั้น ก่นสร้างเล็กรั้งตำบลนั้นขึ้นในปีนั้นเท่านั้นไว้เป็นสำคัญ ถ้าแลผู้ใดลักลอบก่นสร้างเล็กรั้งทำตามอำเภอใจเองหมีได้บอกเสนา นายระวางนายอากรจับ ได้ก็ตี มีผู้ร้องฟ้อง พิจารณาเป็นสัจไซ้ ให้ลงโทษ ๖ สถาน”

(พระอัยการเบดเสรจ ข้อ ๔๕)

และในพระราชกำหนดเก่า ความว่า

"ถ้าแลผู้ใดจะ ก่นช่วงทำนาขึ้นใหม่แล้ว เล็กรั้งนาเก่าขึ้น มิได้บอกแก่นากลางแลเสนาเจ้าอำเภอเจ้าสัจให้รู้เห็น ให้มีโฉนดเสนาเจ้าอำเภอไว้เป็นสำคัญ ตามซึ่งว่าไว้ในกฎนี้หามีได้ แลเล็กรั้ง ก่นช่วงขึ้นตามอำเภอเอง แลเสนาเจ้าสัจก่นลสอดแนมจับได้ พิจารณาเป็นสัจจะเอาตัวเป็นโทษ แล้วจะให้ปรับใหม่เรียกเอาค่านาทางเข้าถอยหลัง ไปปีหนึ่ง"

(พระราชกำหนดเก่า ข้อที่ ๔๕)

การให้ความสำคัญกับการออกโฉนดดังกล่าวมานี้ จะพบว่าโฉนดจะเป็นกลไกของชนชั้นปกครองในการเรียกเก็บผลประโยชน์ให้กับรัฐ เพราะโฉนดจะใช้เป็นหลักฐานที่มีการลงบัญชีเพื่อเป็นการยืนยันกับรัฐว่ามีผู้ที่ทำนากน้อยเพียงใด ขณะเดียวกันรัฐศูนย์กลางจะมีเจ้าหน้าที่คือ ขุนทิพโพชนากลาง ซึ่งจะเป็นผู้รับรู้อับทราบการทำนาไว้เพื่อเป็นข้อมูลตรวจสอบการจัดเก็บค่านาต่อไป

การออกโฉนดฎีกานี้ นอกจากจะเพื่อประโยชน์ของรัฐในการจัดเก็บผลประโยชน์แล้ว สำหรับผู้ขอออกโฉนดยังมีประโยชน์ในการแสดงสิทธิในการครอบครอง ดังที่กฎหมายได้กำหนดว่า “นาย้านาอากรเสนา ก่นนนาให้โฉนดฎีกาตราสำคัญไว้แก่ราษฎรผู้ทำละหารไร่นาเรียกสวน ท่านว่าฟังได้” (พระอัยการเบดเสรจ มาตรา ๖๔) ซึ่งหากมีข้อพิพาทใด อันเกี่ยวกับที่ดินที่ตนเองมีโฉนดครอบครองอยู่ การดำเนินการฟ้องร้องบังคับคดีก็สามารถมีหลักฐานยืนยันสิทธิครอบครองของตนได้

อย่างไรก็ตาม การมีเอกสารสิทธิดังกล่าวก็เป็นเพียงเอกสารที่จะช่วยให้ราษฎรมีสิทธิทำกินเท่านั้น เพราะที่ดินในสมัยนั้นยังไม่นิยมที่จะนำออกขาย ทั้งนี้เพราะมีกฎหมายที่จะห้ามซื้อขาย เช่น “มาตราหนึ่ง ถ้าที่นอกเมืองหลวงอันเป็นแคว้นแคว้นกรุงศรีอยุธยา ไซ้ที่ราษฎร อย่าให้ซื้อขายแก่กัน...” (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๔) หรือ “...อนึ่ง ถ้าที่นั้นมันปลูกต้นไม้จะยามาอื่นมีผลไว้ให้ผู้ผู้ให้ค่าต้นไม้ นั้น ถ้ามันพูนเป็นโคกไว้ ให้บำเพ็ญซึ่งมันพูนนั้น โดยควร ส่วนที่นั้นมิให้ซื้อขายแก่กันเลย” (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๒)

การกำหนดที่จะมิให้มีการซื้อขายที่ดินกันนั้น ดูจะสอดคล้องกับค่านิยมของคนสมัยนั้น ดังที่ ลาลูแบร์ ได้กล่าวถึงเรื่องที่ดินในสมัยอยุธยาว่า

“อนึ่งชาวสยามมิค่อยจะได้ซื้อขายอสังหาริมทรัพย์กัน แทบไม่มีใครเลยที่ปรารถนาจะซื้อที่ดินแปลงใดของผู้อื่นมาเป็นของตน พระมหากษัตริย์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน หรือโปรดเกล้าฯ ให้ขายพระราชทานแก่ผู้ที่พึงปรารถนาจะได้ แต่กรรมสิทธิ์อันแท้จริงในที่ดินนั้นยังคงตกเป็นของพระองค์อยู่ตลอดไป โดยทำนองนี้จึงไม่มีใครในประเทศนี้ประสงค์จะมีที่ดินไว้มาก ๆ หรือว่าเมื่อมีอยู่แล้วก็ไม่พยายามที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้นตามสมควร ด้วยเกรงว่าจะเป็นที่ริษยาของบุคคลที่มีอำนาจวาสนากว่าตัว” (ลาลูแบร์, ๒๕๑๐ : ๓๑๖)

ลาลูแบร์กล่าวถึงแนวคิดเรื่องกฎหมายที่ดินในสมัยอยุธยา ว่า

“ทรัพย์สินสมบัติส่วนใหญ่ของชาวสยามนั้น ประกอบด้วยสังหาริมทรัพย์ แม้ใครจะมีที่ดินบ้างก็ไม่มากนัก โดยเหตุที่ไม่สามารถจะเสวยกรรมสิทธิ์ได้อย่างเต็มที่ ด้วยถือกันว่า แผ่นดินนั้นเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน แม้จะได้ทรงขายให้แก่เอกชนไปแล้ว จะทรงเรียกกลับคืนเสียเมื่อไรก็ได้ตามพระทัยปรารถนา และก็เคยปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่าทรงเรียกคืนโดยมิได้ชดใช้ค่าที่ดินให้แก่ประการใด แม้กระนั้นกฎหมายของสยามก็ระบุไว้ว่า ที่ดินนั้นเป็นมรดกตกทอดกันได้ในตระกูล และเอกชนคนหนึ่งอาจขายที่ดินให้แก่เอกชนอีกคนหนึ่งได้ แต่พระเจ้าแผ่นดินมิได้ทรงถือตามตัวบทกฎหมายนี้ สุดแต่ความเหมาะสมพระทัยเป็นประมาท ด้วยว่าตัวบทกฎหมายนี้ย่อมไม่มีผลบังคับถึงแผ่นดินของพระองค์ กล่าวคือที่ดินทั้งสิ้นอาณาประชาราษฎร์ของพระองค์มีอยู่

ด้วยประการฉะนี้คนทั้งหลายจึงต่างมือสังหาริมทรัพย์กันน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้
และพยายามปกปิดสังหาริมทรัพย์บรรดามีของตนมิให้ล่วงรู้ถึงพระเนตรพระกรรม”
(ลาอูแบร์, ๒๕๑๐ : ๒๓๓)

คนในสมัยอยุธยาสามารถจับจองที่ดินทำนา โดยการปฏิบัติตามที่มีการระบุไว้ในกฎหมาย เช่น
ผู้ใดจะโค่นป่าทำไร่ นาหรือเรียกสวน ต้องแจ้งแก่เสนานายระวาง นายอากร เพื่อจะได้มีการตรวจสอบ
เรียกสวนไร่นาที่จะทำว่ามากน้อยเพียงใด เมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจสอบแล้วก็ลงมือเขียน โฉนดให้ไว้เพื่อ
เป็นที่รับรู้ว่า “ผู้นั้น อยู่บ้านนั้น ทำที่ตรงนั้นๆ” ไว้เป็นหลักฐาน ซึ่งหากผู้ใดลักลอบทำตามอำเภอใจ
โดยไม่แจ้งแก่เจ้าหน้าที่ เมื่อทางเจ้าหน้าที่จับได้ หรือมีผู้ฟ้องร้องให้พิจารณา หากเป็นจริงจะถูกลงโทษ
๖ สถาน (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๔๕) แสดงให้เห็นว่า รัฐให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์บน
ที่ดิน โดยรัฐต้องรับรู้เพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บภาษี

การครอบครองทรัพย์สินประเภทที่ดินนี้ไม่เป็นการถาวรตลอดไป หากเจ้าของที่ดินมีการทิ้ง
ร้างและมีผู้เข้ามาอยู่อาศัย ดังความว่า “...เพราะมันอยู่แล้วมันละที่บ้านที่สวนมันเสีย แลมีผู้หนึ่งเข้ามา
อยู่แลล้อมทำเอาแลปลูกสร้างอยู่ ให้เป็นสิทธิแก่มัน” (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๕๒) โดยมี
ข้อยกเว้นว่า หากเจ้าของที่ดินนั้นไปราชการและมีการดำเนินการล้อมรั้ว ก็ยังคงให้สิทธิที่ดินนั้น ความ
ว่า “อนึ่งถ้าที่นั้นมันมิได้ละเสีย แลมันล้อมทำไว้เป็นค้ำับ แต่มันหากไปราชการกิจสุขทุกขประการใด
ๆ ก็ดี มันกลับมาแล้วมันจะเข้าอยู่เล่า ไซ้ ให้คืนให้มันอยู่เพราะมันมิได้ซัดที่นั้นเสีย” แต่หากการทิ้งร้าง
นั้นเนิ่นนานเกินไปกฎหมายได้ระบุไว้ว่า หากที่ที่ราษฎรผู้ใดเคยพำนักอยู่แล้วทิ้งให้ร้าง ไปนานถึง ๕ ปี
๑๐ ปี กฎหมายกำหนดให้หมดสิทธิในการครอบครองที่ดินนั้น ให้เจ้าหน้าที่แขวงจัดให้ราษฎรซึ่งไม่มี
ที่พักพิงเข้าอยู่อาศัยมาหากินเสียเพื่อไม่ให้รัฐเสียประโยชน์ที่พึงได้จากอากร ดังที่กฎหมายระบุว่า “อย่าให้
ที่นั้นเปล่าทำเนเสีย” (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๕๒) การครอบครองที่ดินเรียกสวนไร่นา กฎหมาย
กำหนดให้เจ้าของที่นาจะต้องลงมือล้อมรั้วเขตไร่นาของตน เพื่อจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย
ดังนี้ “อนึ่ง ถ้าผู้ใดทำนาใกล้บ้าน ใกล้ทาง หมีได้ล้อมรั้ว ถ้าโคกิน โทชนเสียหาย ทำโทษหมีได้ ถ้าล้อม
รั้วแล้วโคกินโทชน ให้เจ้าโคใช้โทษนั้น” (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๑๒) จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็น
เห็นว่า การครอบครองที่ดินนั้นมีเงื่อนไขที่จะต้องไม่ทิ้งร้างไป และควรมีการล้อมที่ดินหรือปลูกสร้าง
บ้านเรือนไว้ก็ยังคงสิทธิในที่ดินนั้นได้

การครอบครองผู้คน (ไพร่ ทาส ลูกเมีย)

การครอบครองผู้คนในสังคมอยุธยา มีลักษณะที่กำหนดให้ผู้ที่มิอำนาจเป็นใหญ่เหนือผู้ใต้ปกครองนั้นต้องอยู่ภายใต้การดูแลของผู้มีอำนาจเหนือกว่า ซึ่งในสมัยอยุธยาจะมีลักษณะของผู้คนที่อยู่ในอำนาจสองรูปแบบความสัมพันธ์ คือ ๑) ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่ทาสกับเจ้านายและขุนนาง และ ๒) ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อแม่ หรือภรรยากับสามี

การครอบครองไพร่ ทาสของเจ้านายและขุนนางนั้น ในเบื้องต้นจะปรากฏถึงหลักฐานที่แสดงการครอบครองคือ สังกัดของไพร่ ที่ปรากฏจากการสักเลก ซึ่งกรมพระสุรัสวดียังมีหน้าที่ทำทะเบียนราษฎร ที่เรียกว่าทะเบียนเลก โดยคัดเฉพาะผู้ชายมาจากทะเบียนราษฎรและมีการสักเลก เลกจะถูกสักที่แขนใกล้กับข้อมือเพื่อบอกให้รู้สังกัดหมู่ใดกรมใด โดยจะมีการสักภายหลังวันเกณฑ์เข้ารับราชการ

การใช้ประโยชน์จากไพร่ทาสนั้น กฎหมายได้มีการกำหนดให้เจ้านายและขุนนางไม่สามารถดำเนินการตามใจชอบในการใช้แรงงาน เห็นได้จากการมีกฎหมายระบุถึงการเอาพี่น้องลูกหลานไปขายฝากไว้ในเบี้ยหนึ่งแสนขึ้นไปนั้น ได้ระบุว่า มุลนายนั้นต้อง “ให้ค้อยใช้ค้อยสอยอย่าให้ทำร้ายแก่ผู้คนที่ท่าน ถ้ามั่นหมิติ ให้เอาไปเวนแก่ผู้ขายคืนเรียกเอาเงิน” (พระไอยการทนาย มาตรา ๕) แสดงให้เห็นว่ารัฐเน้นในการใช้แรงงานของทาสว่าจะต้องไม่ทำร้ายผู้คนที่ของรัฐจนทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตาย

การครอบครองทาสนั้น แม้ว่ามุลนายจะโกรธเกลียดทาสนั้น แต่มุลนายก็ทำได้เพียงแค่ตีสั่งสอนเท่านั้นการจะลงโทษใด ๆ แก่ทาสนั้นกฎหมายได้ระบุว่า ห้ามกระทำทาสถึงตาย ดังที่กำหนดว่า “ผู้ใดถึงเกลียดแก่ข้าคนตนไซ้ ท่านให้ตีแต่กอให้หลาบปราบแต่กอให้กลัว ท่านมิให้ล้มตายเลย ถ้ามั่นคนร้ายสั่งสอนมิได้ให้ขายมันเสีย ถ้ามั่นตายให้ไหมโดยศักดิ์มือ ไม้ เหลกนั้นแล” (พระไอยการทนาย มาตรา ๘) นอกจากนี้ในกฎหมายฉบับเดียวกันนี้ได้กล่าวถึงการขายฝากคนให้แก่นายเงินนั้นว่า หากค่าตัวต่ำกว่า ๑๔ แสนเบี้ย “ให้ค้อยใช้สอย คิดพลั้งสิ่งใดทำแต่กอควร อย่าให้เจ้าสินข่มเหงใส่ชื่อคาไซ้ ตรวนตีจำทำโดยอุก มีบาดเจ็บคั้นหักขอดประการใด ท่านว่าเจ้าสินมิชอบ” (พระไอยการทนาย มาตรา ๙) แสดงให้เห็นว่ากรณีที่มีการขายคนลงไว้กับนายเงินนั้น นายเงินมีข้อจำกัดของการใช้งานคนเหล่านั้นด้วย การป้องกันมิให้มีการลงโทษถึงตายนี้เป็นการเห็นความสำคัญของแรงงาน แม้ว่าแรงงานนั้นจะเป็นเพียงทาสก็ตาม

จากที่กล่าวมาเป็นการครอบครองผู้คนของเจ้านายและขุนนางที่มีต่อไพร่ ทาส จะเห็นได้ว่าถึงแม้เจ้านายและขุนนางจะมีอำนาจเป็นใหญ่เหนือไพร่ทาสของตน แต่ก็มีข้อจำกัดในการปฏิบัติต่อไพร่ทาสในหลายกรณี เช่นมิให้ล้มตาย หรือมุลนายใส่ชื่อคางนบาดเจ็บเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ ทั้งนี้เพราะรัฐให้ความสำคัญกับกำลังของผู้คน แรงงานและจำนวนคนของรัฐจะมีส่วนในการเพิ่มความมั่งคั่งทางรายได้และความแข็งแกร่งให้กับรัฐ กฎหมายจึงกำหนดไว้เพื่อป้องกันมิให้มุลนายทำให้ผู้คนที่เป็แรงงานไม่ว่าไพร่ทาสนั้นได้รับการคุ้มครองไม่ว่าจะอยู่ในสังกัดใด ดังนั้นเจ้านายหรือขุนนางก็จะมีกรอบในการครอบครองทรัพย์สินประเภทไพร่ทาสนี้

การครอบครองไพร่ทาสในสังกัดนั้น มุลนายต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะมีข้อผูกพันทางกฎหมายหลายประการที่มุลนายต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น หากไพร่ทาสถูกฟ้องร้องดำเนินคดี ก็เป็นหน้าที่ของมุลนายที่จะต้องส่งตัวไพร่ทาสในสังกัดไปขึ้นศาลตามที่กฎหมายกำหนดว่า “ราษฎรทำหนังสือร้องฟ้องหาความแก่กัน ในกรมใด ๆ ระยะเวลาทอด โจนฎีกาตราสาร ไปให้มุลนายส่งผู้ต้องคดี” (พระไอยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา ๘) ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวนี้เป็นขั้นตอนที่กำหนดอยู่ในพระไอยการต่าง ๆ หลายแห่งในการรับฟ้องคดีความต่าง ๆ ดังนั้นการควบคุมดูแลของมุลนายคงต้องมีความพร้อมในการส่งตัวคนในสังกัดของตนเมื่อมีการเรียกตัวจากศาล ความรับผิดชอบของมุลนายนี้ไม่จำกัดอยู่เพียงการส่งตัวไพร่ทาสในสังกัดเท่านั้น หากไพร่ทาสนั้นมีการกระทำที่มีลักษณะเป็นผู้ร้ายจริง มุลนายก็อาจถูกรับโทษด้วย ดังที่ปรากฏในพระราชกำหนดเก่าพ.ศ.๒๒๕๖ กำหนดว่า “ถ้าบ่าวไพร่ของผู้ใดซึ่งใช้สรอยอยู่นั้นเป็นผู้ร้าย ก็ให้เอานายเป็นโทษด้วย” (พระราชกำหนดเก่า ๑๑)

สิทธิในการครอบครองทรัพย์สินของทาส การอ้างสิทธิของทาสที่มีในเรื่องของทรัพย์สินที่ได้มาตั้งแต่ยังไม่เป็นทาส เมื่อทาสตาย ทรัพย์สินนั้นเป็นมรดกแก่ภรรยา ญาติพี่น้อง เพราะเป็นทรัพย์สินที่ได้มาตั้งแต่ยังไม่เป็นทาส ถ้าหาบุตรภรรยาพ่อแม่พี่น้องไม่ได้ให้ตกแก่เจ้าทาส (พระไอยการทาส มาตรา ๘๕)

ทาสสามารถที่จะได้รับการคุ้มครองทรัพย์สินที่ตนเองเป็นใหญ่ คือ ลูก ดังในกรณีที่ทาสมีลูกอ่อน (อายุ ๗ ขวบลงมา) ดิดมาด้วย และนายเงินใช้แม่มันไปทำงาน เอาลูกทาสไว้และลูกทาสนั้นหายไป นายเงินไม่เอาใจใส่ให้เร่งหาลูกให้แก่ทาส ถ้าลูกล้มตายมิได้ตัวมาให้กับทาสนั้น ให้จ่ายตามค่าตัวลูกทาสตามพิศัดอายุให้แก่ทาส แต่ถ้าอายุลูกทาสเกินกว่า ๗ ขวบขึ้นไปแล้วหาโทษแก่นายเงินไม่ได้ (พระ

ไอยการทาส มาตรา ๕๓) แสดงให้เห็นว่า ทาสได้รับการคุ้มครองในการที่จะเป็นผู้ครอบครองลูกทาส ซึ่งทาสอาจสามารถใช้ประโยชน์ได้ การที่รัฐให้ความคุ้มครองให้นายเงินต้องรับผิดชอบลูกทาส ซึ่งเปรียบเสมือนทรัพย์สินของทาสนั้น

การครอบครองผู้คนอีกรูปแบบ คือ การครอบครองของคนที่มีสถานะเป็นใหญ่เหนือบุคคล คือ พ่อ แม่ และสามี แม้ว่าอำนาจของสามีจะมีสิทธิเป็นใหญ่เหนือภรรยาและลูก แต่ไม่ได้หมายความว่าสถานะการเป็นสามีจะกำหนดให้สามีสามารถทำอะไรตามความต้องการทุกอย่างได้ กฎหมายได้มีการบัญญัติขอบเขตอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของสามีไว้อย่างมากด้วยเช่นกัน ซึ่งกรอบเงื่อนไขจะเป็นเครื่องมือในการถ่วงดุลให้สามีมีข้อจำกัดในการครอบครองและใช้อำนาจของตนที่มีเหนือภรรยา

เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่ช่วยกำกับอำนาจของสามีในเบื้องต้น คือ การเคารพผู้ใหญ่ เห็นได้ตั้งแต่ขั้นตอนการสู่ขอหญิงมาเป็นภรรยา ที่แม้ว่าพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะได้ให้อำนาจแก่ผู้เป็นสามีในการปกครองดูแลลูกสาวแล้ว มิใช่ให้อำนาจของพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะหมดไป ดังที่พระไอยการลักษณะผัวเมีย ได้บัญญัติว่าสามีต้อง "ให้ยำเกรงพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่แลญาติพี่น้องแห่งหญิง เสมอพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่แลญาติพี่น้องแห่งตน อย่าให้ทำความสปรมาทอนมิชอบ" (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๕๘) และถ้าหากสามีไม่เคารพยำเกรงและถึงขั้นทำร้ายพ่อแม่หรือญาติฝ่ายหญิง กฎหมายได้กำหนดลงโทษสามีตามความรุนแรง ดังนี้

“...ถ้าชายนั้นวิวาท คำตีภรรยาแลจับหอกดาบธนูนำไม้สรรพอาวุธทั้งปวงจะฟันแทงภรรยา พ่อตาแม่ยายญาติพี่น้องหญิงห้ามมิฟังก็ตี แลชายหยาบซ้ำคำตี ทูบถองฟันแทงพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่แห่งหญิงเจ็บปวดไม่ถึงสาหัสก็ตี ท่านว่าชายนั้นอุกอาจนัก ให้เอาสิ่งสินเลขของ ๆ มันคืนให้แก่มัน ถองสังข์ข่มมันเสีย อย่าให้บาดไหมดั่งฉนผู้อื่น ถ้ามันยังรักเมียมันอยู่มันขอตุกะโทษว่าตัวมันผิดแล้ว ให้มันแต่งเข้าตอกดอกไม้รูปเทียน ผ้าหัวหนึ่งเล่าเข้าแปลไก่อให้พ่อตาแม่ยาย สม่กสมาแล้ว จึงให้มันอยู่กับด้วยลูกสาวสืบไป

ถ้ามันชกตีฟันแทงทูบถองพ่อตาแม่ยาย ผู้เฒ่าผู้แก่แห่งหญิงมีบาดเจ็บถึงฆาตสาครรจก็ตี และมันเปนโจรสู้ร้ายก็ตี ท่านว่าชายนั้นทุจริตหยาบซ้ำหามารยาตมิได้ดูบังเหตุ ให้พ่อตาแม่ยายริบเอาทรัพย์สินสิ่งของของชายนั้นไว้ให้แก่หญิงงตั้ง ให้ข่มมันเสียอย่า

ให้มันอยู่ด้วยลูกสาวสืบไป จะได้ความนิบหนายเสีย ถ้าลูกสาวยังรักผัวมัน จะตามผัวมัน ไปก็ตามใจมัน ทรัพย์สินของทั้งนั้นอย่าให้มันเลย ถ้ามันมีลูกใช้ให้เอาทรัพย์สินนั้น ไว้แก่ ลูกมัน เพราะมันมีรู้จักคุณท่านแล”

(พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๕๑)

หรือในมาตรา ๕๘ ระบุว่า

“ชายไปเลี้ยงลูกสาวท่าน ให้ย่าเรงพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่แลญาติแห่งหญิง ถ้าชายมิพยคกิน เล่ามักคำดีเมียตน พ่อตาแม่ยายห้ามปรามมิฟัง มันว่ากล่าวเกินเลยหยาบช้า แลให้ เครื่องอันมีดีแก่พ่อตาแม่ยายก็ดี แลมันลูกละหุกดีเมียไปต้องพ่อตาแม่ยายก็ดี ให้มัน แต่งเข้าตอกดอกไม้รูปเทียนสะมาพ่อตาแม่ยายแล้ว ให้เรียกเอาทานบนไว้ พี่เมียน้ำ เมียจตุจเดียวกันแล”

(พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๕๘)

การที่สามีต้องให้ความเคารพยำเกรงพ่อแม่และญาติพี่น้องฝ่ายหญิงจึงทำให้พ่อแม่และญาติ พี่น้องฝ่ายหญิงยังสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาได้ แม้ว่าอำนาจเหนือ หญิงจะเป็นของสามีก็ตาม ดังจะกล่าวต่อไปในหัวข้อสิทธิหน้าที่ของพ่อแม่และญาติพี่น้อง

สิทธิของภรรยาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ สิทธิในทรัพย์สิน แม้ว่าภรรยาเมื่อมีสามีจะต้องตก อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของสามี แต่น่าสังเกตว่ากฎหมายได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของภรรยาใน เรื่องทรัพย์สินไว้ค่อนข้างมาก เช่น การยอมรับในสินเดิมของภรรยา โดยการทำหนังสือให้ผู้เฒ่าผู้แก่รู้ เห็น ในกรณีสินเดิมของภรรยาให้ทำหนังสือให้ไว้แก่บิดามารดาฝ่ายชาย (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๑๒) ซึ่งสินเดมนี้อาจเป็นสิทธิอย่างเต็มที่แก่ภรรยาในการจัดการดูแล ไม่ว่าภรณานั้นจะมี สถานภาพเป็นภรรยาหลวงหรืออนุภรรยา

โดยทั่วไปภรรยาจะมีสิทธิในการจัดการทรัพย์สินแตกต่างกันออกไปตามสถานภาพของตน ทั้งสถานภาพการสมรสและสถานภาพทางทรัพย์สินอันเป็นสินเดิมของตน แต่ในครอบครัวหนึ่งนั้น โดยปกติสามีจะให้อำนาจกับภรรยาหลวง (เมียกลางเมือง) มากกว่าอนุภรรยา (เมียกลางนอก) เห็นได้จากพระไอยการลักษณะภู่นี้ได้ให้ภาพความแตกต่างระหว่างการภู่นี้ยึดสินของภรรยาหลวงและ อนุภรรยาไว้อย่างชัดเจน

ดังนั้นสามีจึงมีหน้าที่ในการที่จะต้องเลี้ยงดูภรรยาอย่างเป็นธรรม ดังที่กฎหมายพระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๑๔ ระบุถึงความรับผิดชอบของสามีที่มีต่อภรรยาหลวงมากกว่าอนุภรรยา แสดงให้เห็นว่าภรรยาหลวงมีสิทธิพิเศษบางประการที่แตกต่างจากอนุภรรยา สิทธิพิเศษนี้รวมถึงการที่สามีซึ่งมีภรรยาหลายคน เมื่อได้ทรัพย์สินต่าง ๆ มา กฎหมายกำหนดให้แบ่งให้ภรรยาหลวงได้มากกว่าอนุภรรยาถึงสองเท่า ดังความว่า

"ราษฎรทั้งหลายในแคว้นแคว้นเสมามณฑล ให้เลี้ยงดูลูกเมียพี่น้องพ้องพันธุจชอบโดยธรรม บางคนมีเมียสองคนสามคนก็ดี เมื่อเกิดลาภได้ไร่นาเรือกสวนสรรพทรัพย์ทั้งหลาย ควรให้แก่เมียเดิมสองส่วน ให้แก่เมียกลางส่วนหนึ่ง ให้แก่เมียสุดกึ่งส่วน"

(พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๑๔)

ซึ่งหากพิจารณาพระไอยการลักษณะหัวเมียจะพบว่า หลายมาตราเป็นกฎหมายที่ป้องกันสามีมิให้ใช้ความไม่เป็นธรรมแก่ภรรยา เช่น พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๒๖ ที่ระบุว่า หากชายผู้เป็นสามีกล่าวอ้างว่าเมียมีชู้ ซึ่งเป็นความเท็จ และได้ทำร้ายภรรยา กฎหมายได้ระบุให้ปรับไหมชายผู้เป็นสามีส่งให้กับพ่อแม่พี่ป้าน้าอาของหญิง

การป้องกันความไม่เป็นธรรมที่สามีอาจกระทำกับภรรยาในบางมาตราได้ระบุชัดเจนในเรื่องที่สามีต้องการมีภรรยาใหม่ แล้วใช้ความไม่เป็นธรรมต่อภรรยา ว่า

"ชายหญิงอยู่กินเป็นหัวเมียกัน แลชายคิดเอาใจออกนอกใจหญิง ยักย้ายทรัพย์สิ่งของ เกบเอาสินเดิมสินสมรสไปไว้แก่บิดามานดาญาติพี่น้องแห่งตน ไปมีเมียอื่นก็ดี แลเกบเอาทรัพย์สิ่งของไปมีได้มีเมียอื่น ร้างหญิงไว้พันกำหนดก็ดี แลชายแกล้งขับไล่หญิงเสีย เกบเอาทรัพย์สิ่งของไว้แต่ผู้เดียวก็ดี หญิงมาร้องฟ้องพิจารณาเป็นสัจ ท่านว่าชายนั้นเลี้ยงหญิงมิเป็นธรรม ให้ชายส่งทรัพย์สิ่งของซึ่งเกบไปนั้นมาจงถ้วน ควนให้ปันสินเดิมให้แก่หญิงแก่ชายตามเดิม สินสมรสซึ่งชายเกบเอาไปแลหญิงได้ไว้มีมากน้อยเท่าใด ปันให้แก่ชายหญิงคละกึ่ง ให้ชายหญิงขาดจากหัวเมียกัน เหตุชายมิได้เลี้ยงหญิงโดยธรรม"

(พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๕๕)

หรือในกรณีที่สามีมีภรรยาใหม่และปฏิบัติต่อภรรยาอย่างไม่เป็นธรรมว่า "ผัวเมียอยู่ด้วยกัน ผัวไปค้าได้เมียใหม่มาด้วย ชายทำเคียดแค้นเมียก่อนและจะอย่ากินไข่ ให้แบ่งสินนั้นทิ้ง เพราะเมื่อก่อนนั้นหาโทษมิได้ ผู้ชายนั้นอาธรรม" (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๙๐) การที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้ถือว่าเป็นการช่วยภรรยาไม่ให้สามีซึ่งมีอำนาจเป็นใหญ่เหนือภรณานั้นสามารถทำอะไรตามความต้องการได้ อย่างน้อยสามียังต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับคือการแบ่งทรัพย์สินที่มีอยู่หลังการหย่า เพราะการหย่าโดยทั่วไปสามีจะต้องได้รับแบ่งสินสมรสสองส่วนจากสามส่วน (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๖๘) แต่ในกรณีนี้จะต้องแบ่งกันคนละครึ่ง เท่ากับว่าสามีจะได้รับส่วนแบ่งในสัดส่วนที่น้อยกว่าการหย่าทั่วไป

นอกจากจะต้องเลี้ยงดูภรรยาอย่างเป็นธรรมแล้ว การเป็นผู้เลี้ยงดูทำให้สามีต้องมีหน้าที่ผูกพันเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับภรรยาในกรณีที่ทั้งสามีภรรยาได้ไปกู้หนี้ยืมสินร่วมกันมา ดังที่ปรากฏในมาตรา ๑๐,๑๑,๑๒,๑๓ ของพระไอยการลักษณะกู้หนี้ยืมสิน หรือในกรณีที่ภรรยาเป็นผู้ไปกู้มาเพียงคนเดียว สามีก็ต้องรับผิดชอบด้วย ไม่ว่าจะภรณานั้นจะเป็นภรรยาหลวงหรืออนุภรรยา ดังพระไอยการลักษณะกู้หนี้ยืมสิน ระบุว่า

"เมียขันหมากหลวงไปกู้หนี้ยืมสินท่านเจ้าหนั้นมิได้บอกกล่าวผัวมันให้รู้ ท่านว่าให้แต่ต้นสินท่านคืน อย่าให้เสียต้นของท่าน ถ้าบอกผัวมันให้รู้ ให้เอาดอกเปนข้าง ถ้าผัวรู้เห็นมีสำคัญสัญญาแกลงด้วยเมียมัน ท่านว่าให้ต้นแตกแก่เจ้าหนั้นจึ่งเต็ม"

(พระไอยการลักษณะกู้หนี้ยืมสิน มาตรา ๑๗)

หรือกรณีอนุภรรยา ว่า

"ผู้ใดรู้ที่อยู่เปนเมียน้อยข้อย้ำท่านให้มันกู้เบียดเงิน เจ้าหนั้นมิได้บอกแก่เจ้าผัวเจ้าทาสให้รู้ ท่านว่าเจ้าสินนั้นใจง่าย ถ้ามันมีสินเมื่อใดจึงให้เอาแก่มันเมื่อนั้น เพราะสมคบเมียน้อยข้อย้ำท่าน ถ้าเจ้าสินได้บอกแก่เจ้าผัวเจ้าทาสให้รู้ให้ยอมด้วยเปนค่านับแล้ว ให้เจ้าผัวเจ้าทาสนั้นใช้สินท่าน ถ้ามิใช่ให้เอาสินนั้นแก่มันผู้กู้ตามกระบิลเมือง"

(พระไอยการลักษณะกู้หนี้ยืมสิน มาตรา ๑๕)

การที่สามีต้องรับผิดชอบต่อหนี้สินที่เกิดจากภรรยาเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของสามีในการเลี้ยงดูภรรยาอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากความรับผิดชอบหน้าที่สามีต้องมีมากกว่าภรรยาในการที่ทั้ง

สองได้ไปกู่หนึ่งมาด้วยกัน หรือฝ่ายภรรยาจะมาเพื่อเลี้ยงดูคนในบ้าน โดยที่สามีไม่รู้ แล้วต่อมาจะหย่าจากกัน พระไอยการลักษณะกู่หนึ่งได้ระบุว่า "ผัวเมียกู่หนึ่งด้วยกัน เขาจะหย่ากัน ให้ชายใช้ ๒ ส่วน ให้หญิงใช้ ส่วนหนึ่ง ถ้าชายผัวนั้นมิรู้เป็นสัจว่าหญิงหากจะมาเลี้ยงลูกเต้าข้าคน ถ้าเขาจะหย่ากันให้ชายใช้แต่กึ่ง" (พระไอยการลักษณะกู่หนึ่ง มาตรา ๑๘)

จากลัทธิที่กล่าวมาในเรื่องกู่หนึ่ง การแบ่งทรัพย์สินที่สามีได้มาให้แก่ภรรยา และสิทธิการรับมรดก แสดงให้เห็นว่า ภรรยาสิทธิในการจัดการทรัพย์สินของตนเองทั้งภรรยาหลวงและอนุภรรยา ในเรื่องนี้นักกฎหมายชาวฝรั่งเศสที่เข้าทำงานและสอนกฎหมายในสยามได้สรุปว่า อำนาจการจัดการทรัพย์สินส่วนตัวของภรรยานี้เป็นข้อเด่นของกฎหมายสยาม (หลุยส์ ดูปลาตร์, ๒๕๔๐ : ๖๑)

ความรับผิดชอบเลี้ยงดูภรรยาที่ครอบคลุมไปถึงการที่ภรรยาเจ็บป่วย สามีนำมาส่งให้บิดามารดาของภรรยา รักษา กฎหมายได้ระบุให้สามีต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่าย ดังความว่า

"ชายคู่ชอบุตรท่านๆ แต่งให้มีเรือนอยู่กินด้วยกันต่างหากแล้ว อยู่มาบุตรท่านเกิดอุบัติเหตุ โรค แลสามีนั้นเอามาส่งให้แก่บิดามานดาหญิง บิดามานดาหญิงรักษาโรคบุตรนั้นจนลอย คลายหายไ้ บิดามานดาจะเอาหญิงนั้น ไปยกให้เป็นภรรยาชายผู้อื่นนั้นมิได้ บิดามานดาหญิงรักษาโรคนั้นสิ้นทรัพย์เท่าใดให้สามีนั้น ใช้จ่ายให้แก่บิดามานดาหญิงเท่านั้น เหตุบุตรบุตรทั้งหลายเมื่อน้อยบิดามานดารักษา ครั้นมีเรือนแล้วผู้เป็นสามีหากรักษา"

(พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๑๑๕)

ด้วยหน้าที่ในการเลี้ยงดูภรรยาตัวเอง ทำให้สามีจะต้องอยู่ดูแลภรรยาโดยไม่ทิ้งร้างไปไหน นาน เห็นได้จากพระไอยการลักษณะผัวเมียให้ความสำคัญกับเงื่อนไขระยะเวลาที่กำหนดให้ภรรยาต้องรอคอย เช่น เมื่อสามีไปค้าขายต่างเมืองนานกว่า ๑ ปี ท่านว่าหญิงชายขาดจากการเป็นสามีภรรยากัน หากสามีไม่มาแต่ฝากของมาถึงภรรยา หรือมีหนังสือมาบอกทุกข์สุขให้รู้กันภายใน ๓ ปี ถ้าพ้นกำหนดนี้แล้วสามีไม่กลับมา ภรรยา นั้นไม่ได้เป็นเมียชาย หรือหากสามีไปเมืองจีน เชียงใหม่ พังงา ขวาผาแดงก็มีกำหนดเวลา ๓ ปี หรือหากได้ข่าวว่าสามีถูกโจรสลัดปล้น หรือถูกจับไปเป็นเชลยศึกก็ให้ระยะเวลา ๗ ปี หากพ้นกำหนดเวลานี้ถือว่าชายหญิงนั้นมิได้เป็นสามีภรรยากัน (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๖๒)

การกำหนดระยะเวลาที่สามีไม่ได้อยู่ดูแลภรรยาคุ้มครองถึงการที่สามีภรรยาทะเลาะวิวาทกัน และสามีได้ลงจากบ้านทิ้งภรรยาไว้และตนไปอยู่ที่อื่น หากสามีไม่กลับมาในระยะเวลาที่กำหนดตามระยะทางบ้านของสามี ดังที่ระบุระยะเวลากว่า

ถ้าชายอยู่ในระยะทางเท่ากับเดิน ๑ วัน ให้ขาดจากผัวเมีย เมื่อพ้น ๓ เดือน

หากชายอยู่ในระยะทางเท่ากับการเดิน ๓ วัน ให้ขาดจากผัวเมียเมื่อพ้น ๖ เดือน

หากชายอยู่ในระยะทางเท่ากับการเดิน ๖ วัน ให้ขาดจากผัวเมียเมื่อพ้น ๘ เดือน

หากชายอยู่ในระยะทางเท่ากับการเดิน ๑๕ วัน ให้ขาดจากผัวเมียเมื่อพ้น ๑ ปี

หากชายอยู่ในระยะทางเท่ากับการเดิน ๑ เดือน ให้ขาดจากผัวเมียเมื่อพ้น ๑ ปี ๔ เดือน

โดยให้ภรรยาส่งขันหมาก สิ้นสอด สิ้นเดิมให้แก่สามีหรือญาติ ก็จะทำให้สามีภรรยาหย่าขาดจากกัน (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๔๕) การกำหนดระยะเวลาเช่นนี้หย่อนให้เห็นถึงหน้าที่ของสามีที่จะต้องอยู่ดูแลรับผิดชอบหญิงผู้เป็นภรรยา ซึ่งหากสามีไม่ได้ทำหน้าที่นี้ สิทธิของสามีที่มีเหนือภราก็จะสิ้นสุดลงด้วย

กล่าวโดยสรุป การครอบครองผู้คนในลักษณะที่มีอำนาจเป็นใหญ่ ไม่ว่าในฐานะเจ้านายและขุนนาง หรือในฐานะพ่อแม่และสามี แม้ว่าผู้ครอบครองจะมีอำนาจเป็นใหญ่ถึงขนาดที่สามารถนำผู้คนนั้นออกขายได้ แต่ก็จะมีพบว่ารัฐอยุธยาได้ออกกฎหมายที่จะกำหนดเงื่อนไขการครอบครองและดูแลผู้คนในปกครองของตน โดยเฉพาะจะต้องครอบครองดูแลแรงงานไพร่ทาสอย่าให้มีการบาดเจ็บล้มตาย ขณะที่สามีก็มีหน้าที่ต้องดูแลภรรยาและลูกอย่างดี เพราะผู้คนเหล่านี้ก็ล้วนเป็นกำลังที่จะเสริมสร้างความมั่งคั่งและมั่นคงให้กับรัฐอยุธยา ดังนั้นการครอบครองผู้คนเหล่านี้จะต้องไม่กระทบต่อการใช้ประโยชน์ในแรงงาน ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์แห่งรัฐ

การครอบครองทรัพย์สินเงินทอง

การครอบครองทรัพย์สินเงินทองของบุคคลสถานะต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา คงจะมีการครอบครองทรัพย์สินเงินทองมากน้อยตามโครงสร้างของชนชั้นตามระบบศักดินา คนทั่วไปคงคุ้นเคยกับการใช้เงินเบี้ยมากพอ ทั้งนี้เพราะจำนวนตลาดที่แพร่หลาย ส่วนทรัพย์สินที่มีค่านี้นำสังเกตว่า ทองเป็นทรัพย์สินที่มีราคา เป็นที่นิยมนำมาทำเป็นเครื่องประดับ การใช้เป็นสินสอดทองหมั้น รวมทั้งใช้ในการอุทิศถวายแก่พระศาสนาของคนในระดับล่างด้วย บันทึกของราชทูตลังกาที่เข้ามาในสมัยพระเจ้าบรมโกศ เล่าว่า “สองฟากถนนในเกาะกรุงศรีอยุธยา แต่ท่าถนนซึ่งสันนิษฐานว่า คือท่าประตูไชยอยู่

ข้ามฟากเขื่อนไต้วัดพุทธไสสวรรรย์จนถึงประตูพรหมสุคนั้น มีร้านขายเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องทองเหลือง ทองแดง ทองสำริด และสังกะสี” และยังมีย่านป่าทองเป็นย่านที่ชาวบ้านราษฎรสามัญในสมัยอยุธยาหาซื้อทอง ดังปรากฏหลักฐานเช่นคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม แสดงให้เห็นว่า มีย่านตลาดที่มีการค้าทองหลายแห่ง เช่น ที่ตลาดชั้นเงินที่มีเครื่องเงินขายหลากหลายชนิดแล้ว ยังมีสะอั้งสังวาลทองขาย ถนนย่านบ้านกระซิมีช่างทำพระพุทธรูปทอง เงิน นากซื้อตลาดทำพระ และที่บ้านศาลาเกวียนนอกตัวเกาะยังมีที่ขายทองทราย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๖ : ๒๘๓)

การครอบครองทรัพย์สินที่มีชีวิต (สัตว์)

การครอบครองทรัพย์สินนี้ ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินที่เป็นสัตว์เลี้ยงเช่น ช้าง ม้า โค กระบือ ต้องทำรูปพรรณสัตว์ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ โดยมีเจ้าหน้าที่ของทางการเป็นผู้ทำให้คือ สุภาพเมือง ทั้งนี้เพราะการทำรูปพรรณสัตว์นี้เป็นสิ่งสำคัญที่เอาไว้พิสูจน์การเป็นเจ้าของโดยชอบธรรม การครอบครองสัตว์จะต้องมีการดูแลป้องกันไม่ให้สัตว์เลี้ยงเหล่านั้นเข้าไปทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น ดังนั้นรัฐอยุธยาจึงได้มีการประกาศว่า

“...เมื่อถึงเทศกาลเดือน ๖ ๗ ๘ ๙ เข้าเป็นต้นเป็นลำดับให้ขุนกระเสตราธิบดีมีตราสารประณัติออกไปเมืองนอกขอบพระนคร ให้ตั้งฆ้องป่าวโฆษณาแก่ผู้มีช้าง ม้า โค กระบือ ให้ผูกถือไว้อย่าให้ปล่อยปละละเสีย ให้เลี้ยงโดยขนาด ถ้าหุ้ยหลุดเชือกขาดปลอกขาดจากหลักแหล่ง เข้าไร่นากินเข้าท่านครั้งหนึ่ง ให้จับเอาช้าง ม้า โค กระบือไว้ ถ้าเจ้าของมันมาขอ ท่านว่าให้คืนแก่มันครั้งหนึ่งก่อน ถ้าแก่เจ้าของขอโดยขนาดแล้ว เข้าไร่นาหนีให้ ท่านว่าผู้นั้นเลียมลักช้าง ม้า โค กระบือท่านๆ ให้เอาค่าช้าง ม้า โค กระบือ ตั้งใหม่ถึงค่า ให้คืนช้าง ม้า โค กระบือให้แก่เจ้าของ”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๑)

การที่รัฐออกกฎหมายเช่นนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันมิให้สัตว์เลี้ยงเหล่านั้นหลุดเข้าไปทำความเสียหาย โดยเฉพาะพืชผลทางการเกษตร เช่น ข้าว หรือพืชไร่อื่น ๆ เพราะจะทำให้เจ้าของนาหรือสวนสามารถจับเอาสัตว์ที่เข้าไปกินผลผลิตในนาหรือสวนเอาไว้ได้ ดังนั้นเจ้าของช้างม้าโคกระบือควรจะต้องล้อมรั้วทำคอกหรือไม่ก็ต่อผูกเชือกไว้กับหลักเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

ปัญหาการเกิดกรณีพิพาทที่เกิดจากสัตว์เช่นนี้คงจะมีเหตุการณ์เกิดขึ้นบ่อยครั้งในสังคมเกษตร
ขณะนั้น การที่กฎหมายกำหนดให้มีการไต่สวนฟ้องร้องคดีความได้ เช่นหากสัตว์เหล่านี้เข้าไปกินข้าว
ในไร่นาผู้อื่นเป็นครั้งที่สอง กฎหมายกำหนดให้เจ้าของช้าง ม้า โค กระบือใช้ข้าว แต่ถ้าหาเจ้าของมาไถ่
มิได้ “ให้เจ้าเข้าเอาช้าง ม้า โค กระบือ ไปบอกแก่สุภาพเมือง ให้ตรารูปประพรรณสัตว์นั้นเวนตัวสัตว์
ให้แก่เจ้าเข้า” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๑) เพื่อให้มีการชดเชยข้าวที่เสียหายไป

การครอบครองช้าง ม้า โค กระบือนี้ ไม่มีหลักฐานกำหนดไว้ชัดเจนว่า บุคคลแต่ละสถานภาพ
สามารถครอบครองเป็นเจ้าของช้าง ม้า โค กระบือได้มากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตาม การมีสัตว์
ประเภทช้าง ม้า วัว ควายนี้ ก็ขึ้นอยู่กับสถานะทางสังคม เห็นได้ว่ากรณีช้าง ม้า นั้นเจ้านายและขุนนาง
จะเป็นกลุ่มผู้ครอบครอง ไพร์ ทาสคงมีโอกาสในการครอบครองน้อย ดังปรากฏว่ามีกฎระเบียบระบุ
จำนวนช้างในการครอบครองสำหรับบุคคลต่าง ๆ ไว้ เช่นในกฎหมายเทียบบาลกล่าวไว้ว่า พระเยวราช
(โอรสที่เกิดจากพระสนม) ได้ช้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง คน ๒๐ มากกว่านั้นเอาออกกินเจียดแวนฟ้า
(จุฬิศพงศ จุฬารัตน์, ๒๕๔๗ : ๑๑๖)

การคาดการณืว่า คนทั่วไปจะสามารถครอบครองช้าง ม้า โค กระบือได้มากน้อยเพียงใดนั้น
อาจสันนิษฐานจากการกำหนดโทษปรับในกรณีที่ช้าง ม้า โค กระบือได้เข้าไปกินข้าวในไร่นาของ
บุคคลอื่น ซึ่งทำให้พอจะสันนิษฐานถึงจำนวนการครอบครองสัตว์เหล่านี้ได้ว่า

“วัว ควาย เจ้าเดียวก็ดี ต่างเจ้าก็ดี กินเข้าท่านไว้ ๑ ไร่ ๒ ไร่ ๓ ไร่ ถึง ๒๐ ไร่ ๓๐ ไร่
แหลกย่อยยับไปก็ดี ท่านให้นับตัววัว ควาย ช้าง ม้า สิ่งละสิบตัวลงมา ให้ใหม่ ถ้าพัน
กว่านั้นขึ้นไปถึงร้อยตัวพันตัวเข้าแหลกยับเสียสิ้น ให้คงใหม่แต่ในสิ่งละสิบตัว แล้ว
ให้เวนเข้าในนาให้แก่เจ้าช้าง ม้า โค กระบือ” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๔)

จากบทบัญญัติดังกล่าวนี้ คงจะพอสันนิษฐานได้ว่า การครอบครองสัตว์เหล่านี้ ในคนทั่วไปคง
มีกันโดยประมาณคนละ ๑๐ ตัว ส่วนบุคคลที่มีสัตว์จำนวนมากเป็นร้อยตัวพันตัวน่าจะเป็นเจ้านายและ
ขุนนาง เพราะไพร์ทาสทั่วไปไม่น่าที่จะมีสัตว์จำนวนมากนั้นได้ เพราะการครอบครองสัตว์เหล่านั้น
ต้องการการดูแล หากปล่อยหรือละเลยไม่ดูแล สัตว์ก็จะหลุดไปทำความเสียหายให้กับผู้อื่นได้

๓.๒ การสละสิทธิ์ในการครอบครองทรัพย์สิน

ในสังคมอยุธยาเมื่อบุคคลต่างๆ สามารถมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินแล้ว ในบางกรณีกฎหมายได้ระบุถึงเงื่อนไขที่แสดงให้เห็นถึงการสละซึ่งทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้อื่น เช่น การออกบวชของสามี หรือการให้ภรรยาออกบวช ซึ่งจะมีผลต่อทรัพย์สินตั้งแต่ตัวภรรยา ซึ่งอยู่ภายใต้การครอบครองของสามี รวมถึงทรัพย์สินอื่น ๆ ซึ่งจะแบ่งปันให้แก่ทายาท ในที่นี้ขอยกตัวอย่างดังนี้

“สามีมีศรัทธาในพระศาสนาสละภรรยาแลทรัพย์สินสิ่งสิ้นสรรพเหตุ ออกบวชเป็นภิกษุ สามเณรแล้ว สิ้นเดิมสิ้นสมรสของชายสิทธิ์แก่หญิง พ่อแม่พี่น้องชายจะเอาอย่าพึงให้เลย ถ้าเมื่อแรกจะบวชนั้นชายแหวกแบ่งปันทรัพย์สินสิ่งใดไว้จึงได้ ถ้าหญิงยังครองตัวอยู่ถ้าหัว หัวศีกออกมาอยู่กับหญิงอีกเล่า ใช้นุตรภรรยาแลทรัพย์สินของทั้งปวงนั้นก็สิทธิ์แก่ชาย เหตุว่าเรือนท่านเคยอยู่ท่านเคยนอน หมอนท่านเคยเรียงเสปียง ท่านเคยกิน ถ้าหญิงทำชู้นอกใจหัวใช้ ให้ใหม่โดยพระราชกฤษฎีกา”

(พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๓๗)

และเมื่อบวชแล้วสึกออกมา จะกลับมาอยู่กับหญิงที่เป็นภรรยาอีก หากหญิงนั้นไม่ยินยอมก็ให้เป็นสิทธิของหญิง เพราะถือว่าสามีนั้นสละภรยานั้นแล้วตั้งแต่ตอนบวช ความว่า

“มาตราหนึ่ง หญิงชายราษฎรอยู่กับหัวเมียกันสามีศรัทธาสละภรรยาแลทรัพย์สินของบวชเป็น แล้วแลสึกออกมาจะคืนอยู่กับหญิงอีกใช้ ถ้าหญิงมีสมักเป็นภรรยาชายนั่นต่อไปก็ตามใจหญิง เหตุว่าบวชแล้วขาดจากหัวเมียกัน ถ้าชายถูกลากข่มขืนหญิงนั้น ท่านให้ใหม่ชายจงทำแก่หญิงม่ายนั้น”

(พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๓๘)

การสละภรยานี้ไม่จำกัดเฉพาะการที่สามีไปบวชเท่านั้น แต่หากภรรยาลาสามีไปบวช และสามียินยอมให้ไปบวชก็ให้ถือว่าสามีได้สละภรรยาด้วย ดังกฎหมายบัญญัติว่า

“มาตราหนึ่ง ภริยาลาสามีจะไปบวช สามีก็ยอมให้ภริยาไปบวช ท่านว่าสามีภริยาขาดจากตัวเมียกัน ถ้าภริยาสึกออกมาจะมีสามีอื่นใช้ ท่านว่าหาโถมมิได้ ถ้าสามีมิได้ สละให้บวชภริยากระทำความผิดแล้วหนีไปบวช ถ้าสึกออกมามีผู้มีตัวใช้ ให้ใหม่โดยขนาด เพราะเหตุว่าสามีเขามิได้สละให้ไปบวช”

(พระไอยการลักษณะตัวเมีย มาตรา ๑๘)

การยินยอมให้เข้าสู่พุทธศาสนาของฝ่ายชายหรือหญิง แสดงให้เห็นถึงการยอมสละการมีอำนาจเหนือภรรยาของฝ่ายชาย ไม่ว่าชายจะเป็นผู้บวช หรือหญิงเป็นผู้บวชก็ตาม ซึ่งหลักการสละทรัพย์สินนี้สอดคล้องกับกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องทาส ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน ว่า

“ผู้ใดศรัทธาต่อพระศาสนาโปรดให้ทาสบวชเป็นภิกษุเป็นสามเณรเป็นรูปชีในพระศาสนาแล้ว ถึงจะลาออกจากศาสนาเล่าก็ดี เจ้าทาสจะเอาทาสคืนนั้นมิได้ถ้าเจ้านี้ถูกนี้ยอมให้บวชแล้ว จะเอาคืนก็มิได้”

(พระไอยการทาส มาตรา ๑๕)

ดังนั้นการสละทรัพย์สินทุกอย่างอย่างเข้าสู่การบวชในพุทธศาสนาจึงมีผลต่ออนาคต เมื่อภายหลังสึกออกมาด้วย

นอกจากการสละเพื่อออกบวชแล้ว ในบางกรณีหากสามียกภริยาให้กับผู้อื่น ก็ถือว่าสามีนั้นได้ขาดจากภรรยาแล้ว ดังความว่า “ผู้ใดเสนห์แก่ท่าน ยกภรรยาตั้งชีวิตไว้ให้แก่ท่านด้วยเสนห์แล้ว แลอยู่มาจะคืนเอาเล่าท่านว่าจะคืนมิได้เลย” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๑๒๔) แสดงให้เห็นว่า การสละภรรยาให้กับผู้อื่นก็เป็นเหตุที่ทำให้หย่าขาดจากกันได้ และหากจะมาขอคืนในภายหลังก็ไม่สามารถกระทำได้ เพราะหญิงนั้นได้ตกเป็นของผู้อื่นแล้ว

การสละสิทธิในทรัพย์สินประเภทผู้คนนี้อาจเกิดขึ้นจากสาเหตุอื่นได้อีก เช่น ในช่วงที่ข้าวแพงเจ้านายและขุนนางที่เป็นมุลนายอาจประสบปัญหาการเลี้ยงดู จึงขับไล่ทาสในสังกัดให้ไปหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองก็จะมีผลต่อสิทธิเหนือทาสนั้นด้วย ดังที่ปรากฏในกฎหมายความว่า

“ผู้ใดมีทาสชายหญิงเจ้าเงินได้ใช้สอยมันอยู่ช้านาน ครั้นอยู่มาเกิดเข้าแพง แลเจ้านั้นหาเข้าปลางจะเลี้ยงทาสนั้นมิได้ ขับทาสนั้นให้ไปหาเลี้ยงชีวิตเอง มันทาสนั้นไปพึ่งอยู่ด้วยท่านฝ่ายข้างหนึ่งแลท่านเลี้ยงมันไว้เมื่อขณะเข้าแพงนั้น เจ้าทาสเห็นตัวมันทาสนั้นจะได้อีกกล่าวว่ามันเปนทาสของตัวหามีได้ ครั้นอยู่มาเข้าถูกเจ้าทาสว่ากล่าวแก่ทาสนั้น ว่ามันเปนทาสของตัวอีกมิได้เลย เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าเมื่อเข้าแพงนั้น ตัวมิได้กล่าวว่าเปนทาส”

(พระไอยการทาส มาตรา ๖๕)

การขับไล่ทาสให้ไปหาเลี้ยงชีพเองนี้จึงเหมือนเป็นการสละสิทธิที่มีเหนือทาสนั้นด้วย แต่หากมิได้ขับไล่ แต่ละเลย จนทาสนั้นต้องไปพึ่งพามูลนายอื่น มูลนายเจ้าของทาสนั้นก็จะมีสิทธิในตัวทาสที่ลดลง จนต้องจ่ายค่าตัวทาสนั้นเต็มค่าตัวเพื่อจะให้ได้ทาสนั้นกลับคืนมาจากมูลนายคนอื่น ดังเช่น

“มาตราหนึ่ง บ้านเมืองเกิดไทยเข้าแพง แลผู้มีข้าคนหลายแลตนหาเข้าจะเลี้ยงรักษาข้าคนตนมิได้ ตนละทาสตนให้ไปทำไร่ปากเอง แลข้าคนตนทำมิทัน แลมันไปพึ่งกินเข้าของท่าน แลท่านเลี้ยงรักษาไว้ ครั้นเข้าถูกแลหายไทยอุบัติ แลจะคืนเอาข้าคนตนเล่าใช้ ท่านให้ตีค่านั้นจงเต็ม ให้แก่ผู้ให้กินเข้าซึ่งเลี้ยงมานั้นจงเต็มค่าเพราะเขาหากเลี้ยงรักษา จึงมันรอดชีวิตอยู่แล”

(พระไอยการทาส มาตรา ๗๐)

หรือ หากมูลนายที่เลี้ยงทาสนั้นไว้ มิได้บอกกล่าวกับมูลนายเดิม มูลนายเจ้าของทาสก็จะเสียสิทธิในค่าตัวทาสนั้นเหลือเพียงครึ่งเดียว ความว่า

“ทวยราษฎรทั้งหลายมีทาสชายหญิง แล้วเจ้าเงินได้ใช้สอยทาสนั้นช้านาน เกิดอุบัติเหตุเข้าแพงครั้นอยู่มามันทาสนั้นหาเข้าจะเลี้ยงชีวิตมิได้ มันทาสนั้นไปพึ่งท่านผู้ฝ่ายข้างหนึ่ง ๆ นั้นมิได้ไถ่ถามมันทาสนั้นให้แจ้งแลเอาทาสท่านเลี้ยงไว้มิได้บอกแก่เจ้าทาส ครั้นอยู่มาเข้าถูก เจ้าทาสมาพบทาสจะเอาทาสท่านคืน ท่านให้ค่าตัวทาสนั้นเปนสองส่วนให้แก่ผู้เลี้ยงทาสนั้นส่วนหนึ่ง ๆ ให้ได้แก่นายเงิน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๗๑)

จากที่กล่าวมา เห็นได้ว่าการครอบครองทรัพย์สินประเภทผู้คนนี้ ในบางกรณีก็อาจที่จะมีการสละสิทธิเหนือทรัพย์สินนั้นได้ ไม่ว่าจะเป็นการออกบวช หรือสละลูกเมียให้ออกบวช หรือแม้แต่ในช่วงเวลาที่ข้ายากมากแพ่ง ไม่สามารถจะเลี้ยงดูไพร่ทาสนั้นได้ ก็อาจมีผลทำให้สิทธิของมูลนายที่มีเหนือไพร่ทาสนั้นต้องสละหรือมีสิทธิเหนือค่าตัวทาสที่ลดน้อยลง

๓.๓ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สิน

การใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนี้มีกฎหมายหลักที่ว่าด้วยการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สิน คือ พระไอยการลักษณะกู๋หนี ซึ่งเป็นกฎหมายเฉพาะที่ระบุถึงการ ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินในลักษณะของการให้กู๋หนีหรือยืมทรัพย์สินประเภทต่างๆ ซึ่งมีการระบุถึงลักษณะของการกู๋หนียืมสินว่ามีการกระทำได้หลายลักษณะ ได้แก่

๑. การเช่า
๒. การยืม
๓. การฝากทรัพย์สิน, การขายฝาก
๔. การซื้อขาย
๕. การจํานำ

การกู๋หนียืมสินครอบคลุมทรัพย์สินหลายประเภท ทั้ง“สะวิญาณกะทรัพย์” หรือทรัพย์สินที่มีวิญญาณหรือชีวิต และ “อะวิญาณกะทรัพย์” หรือ ทรัพย์สินที่ไม่มีวิญญาณหรือชีวิต การกู๋หนียืมสินทำได้ในทรัพย์สินทุกประเภทที่สามารถจะดำเนินการได้ ทั้งที่ดิน บ้านเรือนหรือพาหนะเพื่อใช้ในการสัญจร เช่น เรือ เกวียน รวมทั้งสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้แรงงานเช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ซึ่งหากมีการขอใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินดังกล่าวก็จะมีรูปแบบการตอบแทนตามเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ ในที่นี้จะนำเสนอถึงการ ใช้ประโยชน์ตามเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

๑. การเช่า

การเช่าทรัพย์สินในสังคมไทยโบราณมีการเช่าทรัพย์สินหลายอย่าง เช่น การเช่าที่ดินทำนา การเช่าเรือแพต่าง ๆ การเช่าช้าง ม้า โค กระบือ เกวียน เสื้อผ้า เครื่องประดับ เป็นต้น ซึ่งกฎหมายตราสามดวงได้มีการกำหนดถึงความรับผิดชอบที่ผู้เช่าจะต้องรับผิดชอบแตกต่างกันไปตามประเภทของ

ทรัพย์สิน ซึ่งมีกรณีต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเภทของทรัพย์สิน ในที่นี้จึงขอยกตัวอย่างตามกรณีที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเป็นหลัก

การเช่าที่ดิน เป็นการเช่าทรัพย์สินที่มีการใช้ประโยชน์เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการเช่าบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือเช่าที่ดินเพื่อทำไร่ทำนาหรือสวน ซึ่งการใช้ประโยชน์จากการเช่านี้ เจ้าของที่ดินหรือเจ้าของบ้านมีหน้าที่จะต้องเรียก “เอาค่าเช่าให้ครบค่าที่นั้น” ในสองปี หากเจ้าของที่ละเลยมิได้เรียกเอาหากพ้นสามปีไปแล้วให้เอาค่าเช่าได้แค่ครึ่งหนึ่ง และที่นั้นให้คงไว้กับผู้เช่า (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๕๘) การที่กฎหมายกำหนดดังกล่าวนี้เห็นได้ว่า เจ้าของที่ดินหรือบ้านเรือนนั้นมีหน้าที่จะต้องคอยติดตามค่าเช่านั้นให้ครบ หากละเลยไม่สนใจอาจเป็นเหตุให้สูญเสียที่ดินนั้นให้แก่ผู้เช่าได้ แสดงให้เห็นว่า รัฐให้ความสำคัญกับการครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นว่าควรจะต้องมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นตลอดเวลา

สำหรับการเช่าที่ดินทำไร่ ทำนา เป็นการใช้ประโยชน์ที่ผู้เช่าและเจ้าของที่นาสามารถหาประโยชน์จากที่ดินได้ร่วมกัน มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า กฎหมายให้ความสำคัญกับข้อตกลงหรือสัญญาระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าอย่างมาก ดังที่กฎหมายกำหนดว่า

“มาตราหนึ่ง ผู้ใดเช่าที่ไร ที่นา ว่าจะทำกินแลให้ค่าเช่าแก่เจ้าของนั้นแล้ว เมื่อถึงเทศกาลจะทำนาจะไปมิได้ทำนา ถ้าน้ำนาเอาไปให้ผู้อื่นเช่าแล้ว ควรให้เรียกเอาค่านานั้นคืนเป็นทวีคูณ ถ้าหาฝนมิได้ผู้เช่ามิได้ทำ ผู้เช่าจะคืนเอาค่านานั้นมิได้ เมื่อมีฝนพายุหน้าจึ่งให้ทำ เพราะเหตุทำนานั้นเอาฝนเป็นประมาณ”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๔๗)

จากข้อความเห็นได้ว่าเมื่อผู้เช่ากับเจ้าของที่ดินได้ตกลงกันไว้อย่างไร ก็จะต้องทำตามข้อตกลงนั้นเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แม้ว่าจะไม่มีฝนก็ตาม ดังนั้นการเช่าที่ดินเพื่อทำไร่ทำสวน หากมีการตกลงทำสัญญาเช่าแล้ว ต่อมาผู้เช่าปฏิเสธว่ามีได้เช่า หากมีการต่อสู้คดีกับเจ้าของที่และพิสูจน์ได้ว่ามีการตกลงเช่าจริง ผู้เช่าจะต้องถูกปรับสินไหมถึงสองเท่า (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๔๘)

การเช่าทรัพย์สินอีกประเภทหนึ่งนอกเหนือจากที่ดิน คือ การเช่าทรัพย์ประเภทช้าง ม้า โค กระบือ เรือ เกวียน ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หรือทำมาหากิน มีการเช่ากรณีหนึ่งที่ที่น่าสนใจ เป็น

ความขัดแย้งระหว่างผู้เช่าสำเภากับเจ้าของสำเภา ดังกรณีของจีนงุยกับจีนกั่งเส็ง คือจีนงุยเช่าสำเภาของจีนกั่งเส็ง ไปค้าขายและสำเภานั้นต้องพายุอัปปางลง จีนกั่งเส็งคิดจะเอาค่าสำเภาจากจีนงุย มีการฟ้องร้องคดีกัน ในที่สุดทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า

“แต่นี้สืบไปเมื่อน้ำ ถ้าถูกค้ำวานิชต่างประเทศสบไสมยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นข้าขอบขัณฑสีมาที่ดี แลเข้ามาค้าขายตามกำหนดกรมศุภกัที่ดี แลเข้าสำเภานาวาแก่กันไปค้าขายยังประเทศอันใด อันสุดหล้าฟ้าเขียว แลสำเภาต้องพยุแลเสากระโดงหักแลจ้งกุดครีครีแลอัปปางแตกเสียก็ดี แลไปกลางทะเลสลัดดีเอาไปก็ดี ถ้าแลใช้ไปไปปะหลอดทอดท่าแล้วตักก็ดี แลเอสนี้ตักต้องสำเภาก็ดี แลเพลิงใหม่หอบลามมาไหม้สำเภาเสียก็ดีท่านว่าเป็นกาลกำหนดอายุศัสม์สำเภานั้นต้องด้วยราชไทย โจรไทย อักคีไทย อุทกะไทย แลจะเอาค่าเช่าสำเภาแก่กันนั้นมิได้เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าถึงกาลวิบัติแห่งสำเภา”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๘๖)

อย่างไรก็ตาม หากคนบนเรือขาดความระมัดระวัง (ไม่พิจารณา) ทำให้เป็นอุบัติเหตุเกิดไฟไหม้ ผู้เช่าก็ต้องรับผิดชอบค่าสำเภา ทั้งนี้ในการชดใช้ค่าสำเภานั้นให้คิดเป็นสัดส่วนของการใช้งาน โดยกำหนดให้ทำค่าสำเภาเป็น ๕ ส่วนและใช้ไปหนึ่งมรสุมให้ชดใช้ ๔ ส่วน ใช้ไปสองมรสุมให้ชดใช้ ๓ ส่วน ใช้ไปสามมรสุมให้ทำค่าสำเภาเป็นสองส่วนชดใช้ส่วนหนึ่ง ถ้าใช้สี่มรสุมขึ้นไปให้ทำค่าสำเภาเป็น ๕ ส่วนชดใช้แค่ ๒ ส่วน (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๘๖) เห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์โดยนำทรัพย์สินออกให้เช่าเช่นกรณีนี้ กฎหมายได้ให้ความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสาเหตุที่ทำให้เรือเสียหาย

๒. การยืม

พระอัยการลักษณภู่นี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของสังคมไทยที่ญาติพี่น้องต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะในความสัมพันธ์อันใกล้ชิดที่ต้องเกื้อกูลเลี้ยงดูกันโดยตรง เช่น บุตร บุตรเขย

สะใภ้ บิดา มารดา พ่อตา แม่ยาย พ่อสามี แม่สามี และหากบุคคลเหล่านี้กู้หนี้กัน กฎหมายกำหนดมิให้มีการฟ้องร้องกัน โดยเรียกผู้ที่ฟ้องร้องว่าเป็นคนอุทลุม^๒ (พระไอยการลักษณะกู้หนี้ มาตรา ๑)

ส่วนการกู้หนี้ยืมระหว่างเครือญาติลำดับต่าง ๆ นั้น หากมีการกู้หนี้และมีการทวงถาม ถ้าลูกหนี้ใช้หนี้คืนให้แก่เจ้าหนี้โดยง่าย กฎหมายก็กำหนดมิให้มีการคิดดอกเบี้ย เห็นได้จากการกู้ยืมระหว่างญาติพี่น้องลำดับต่าง ๆ แต่หากพยายามที่จะเลี่ยงไม่ชำระหนี้หรือไม่ยอมรับว่าตนกู้หนี้ หากมีการสอบสวนพบว่ามี การกู้จริง กฎหมายก็กำหนดให้ญาติผู้กู้หนี้ต้องเสียดอกเบี้ยตามสัดส่วนต่าง ๆ กันไปตามแต่กรณี ดังนี้

๑. การกู้หนี้ยืมระหว่างพี่น้อง ไม่ว่าจะเป็นการกู้หนี้ยืมระหว่างพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน พี่น้องร่วมบิดาเดียวกันแต่ต่างมารดา พี่น้องร่วมมารดาเดียวกันแต่ต่างบิดา ในความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้ลูกหนี้เช่นนี้ กฎหมายกำหนดมิให้มีการคิดดอกเบี้ยเลย (พระไอยการลักษณะกู้หนี้ มาตรา ๒)
๒. การกู้หนี้ยืมระหว่างลูกพี่ลูกน้อง หรือลูกของลุงป้าน้าอา (พระไอยการลักษณะกู้หนี้ มาตรา ๓)
 - ถ้าชำระคืนโดยง่าย กฎหมายกำหนดคว่าอย่าให้เอาดอกเบี้ยเลย
 - ถ้าชำระคืนโดยยาก ให้เอาดอกเบี้ยทำเป็นสามส่วนเอาส่วนหนึ่ง
 - ถ้ามีรับว่ากู้หนี้ไป เมื่อสืบสวนแล้วพบว่ากู้ไปจริง ให้เอาเงินต้นเต็มจำนวน ส่วนดอกเบี้ยให้ทำเป็นสามส่วนเอาสองส่วน
๓. การกู้หนี้ของเหลน(ลูกของหลาน) ทั้งฝ่ายบิดามารดาที่มีสิทธิได้รับมรดกร่วมกัน (พระไอยการลักษณะกู้หนี้ มาตรา ๔)
 - ถ้าชำระคืนโดยง่าย กฎหมายกำหนดคว่าอย่าให้เอาดอกเบี้ยเลย
 - ถ้าชำระคืนโดยยาก ให้เอาดอกเบี้ยทำเป็นสองส่วนเอาส่วนหนึ่ง
 - ถ้ามีรับว่ากู้หนี้ไป เมื่อสืบสวนแล้วพบว่ากู้ไปจริง ให้เอาเงินต้นเต็มจำนวน ส่วนดอกเบี้ยให้ทำเป็นสามส่วนเอาสองส่วน
๔. การกู้หนี้ของหลานเขยหรือหลานสะใภ้ที่ไปกู้ลุง ตา น้า อาของภรรยาหรือสามี (พระไอยการลักษณะกู้หนี้ มาตรา ๕)

^๒ ในกรณีที่คนอุทลุมฟ้องร้องพ่อแม่ปู่ย่าตายายนี้ ในพระไอยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา ๒๕(๔) กำหนดว่าถ้าคนอุทลุมมาฟ้องร้องให้มีโทษตีด้วยลวดหนั่ง และอย่าให้บังคับคดีตามที่คนอุทลุมร้องขอ

- ถ้าชำระคืนโดยง่าย กฎหมายกำหนดว่าอย่าให้เอาดอกเบี้ยเลย
- ถ้าชำระคืนโดยยาก ให้เอาดอกเบี้ยทำเป็นสามส่วนเอาสองส่วน
- ถ้ามีรับว่ากู่นี้ไป เมื่อสืบสวนแล้วพบว่ากูไปจริง ให้เอาเงินต้นเต็มจำนวน ส่วนดอกเบี้ยให้ทำเป็นสี่ส่วนเอาสามส่วน

๕. การกู่นี้ระหว่างภรรยาที่มีสามีคนเดียวกัน (พระไอยการลักษณะกู่นี้ มาตรา ๖)

- ถ้าชำระคืนโดยง่าย กฎหมายกำหนดว่าอย่าให้เอาดอกเบี้ยเลย
- ถ้าชำระคืนโดยยาก ให้เอาดอกเบี้ยทำเป็นสองส่วนเอาส่วนหนึ่ง
- ถ้ามีรับว่ากู่นี้ไป เมื่อสืบสวนแล้วพบว่ากูไปจริง ให้เอาเงินต้นเต็มจำนวน ส่วนดอกเบี้ยให้ทำเป็นสามส่วนเอาสองส่วน

แนวคิดของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้ น่าสังเกตว่าไม่จำกัดเฉพาะสายสัมพันธ์ทางเครือญาติเท่านั้น จะพบว่ามีการกำหนดให้ “มิตรสหาย” เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์พิเศษที่กฎหมายกำหนดว่า ถ้าเป็นมิตรสหายกันให้เรียกดอกเบี้ยได้เพียง ๑ ใน ๓ ส่วน ในกรณีที่ชำระหนี้คืนให้โดยง่าย แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมิตรสหายนั้นก็เป็ความสัมพันธ์พิเศษที่ต้องช่วยเหลือกันด้วย

การกู่นี้ไม่เพียงจำกัดรูปแบบว่าเป็นการกู้ยืมเงินเท่านั้น แต่ในสังคมไทยสมัยอยุธยาแล้วยังมีการสัญญาในเชิงการแลกเปลี่ยนที่มีการกำหนดว่า เมื่อถึงกำหนดเวลาจะมีการชดใช้ในรูปของเงินหรือข้าวหรืออาหาร(พืชผล) ดังปรากฏในพระไอยการลักษณะกู่นี้ มาตรา ๔๗-๔๘

กรณีของการสัญญาว่าจะเอาเงินแลกข้าว หรือข้าวแลกเงิน ซึ่งหากไม่ได้ตามที่สัญญาไว้ เจ้าหนี้ผู้เสียหายสามารถเรียกร้องได้สองเท่าของเงินหรืออาหารที่ได้ให้ไว้

“ผู้ใดเอาเงินไปปลงไว้แก่ท่านจะเอาโพชนาสาลี นายเงินจะเอาโพชนมิได้ ให้นายเงินคิดเอาเงินนั้นทวีคูณ อนึ่งผู้ใดเอาโพชนปลงไว้แก่ท่านว่าจะเอาเงิน แลอยู่มาพันกว่าปีกว่าเดือนวันสัญญาไว้แก่กันนั้น ผู้รับเอาโพชนไว้มิได้ส่งเงินนั้นให้ เจ้าโพชนจะคิดเอาดอกเงินนั้นมิได้ควรให้คิดเอาโพชนนั้นเป็นทวีคูณ”

(พระไอยการลักษณะกู่นี้ มาตรา ๔๗)

หรือกรณีของการยืมข้าวหรืออาหารไปแล้วไม่ได้ชดใช้คืนตามกำหนดเวลา ในการบังคับคดีให้ลูกหนี้ชดใช้คืนให้คิดเป็นสองเท่าของราคาข้าวและอาหารในขณะเวลาที่เอาไปไม่ว่าจะถูกหรือแพง

ก็ตาม^๑

มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาโพชนของท่าน ไปสัญญาว่าถึงเดือนปีนั้น จะให้โพชนแก่ท่านเท่าใด ก็ดี แลมิได้ให้โพชนตามกำหนด เมื่อเอาไปนั้นเป็นเวลาโกชนถูกแพงก็ดี เอาไปเมื่อแพงใช้เมื่อถูกก็ดี เอาไปเมื่อถูกใช้เมื่อแพงก็ดี ถ้าเอาไปถึงสัญญาได้ใช้บ้างยังค้างอยู่บ้าง พันสัญญาไปก็ดี เมื่อใช้นั้นท่านให้คิดเอาราคาโพชนเป็นทวีคูณตามกาลถูกแพง เมื่อเอาไปนั้น เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุกาลมิได้เสมอ แลนิยมเดิมนั้นเป็นที่ตั้งให้ใช้กัน

(พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๔๘)

กรณีที่เขาเงินไปตกลงไว้ว่าจะเอาสิ่งของใดตอบแทน เมื่อพ้นกำหนดเวลาแล้วยังมิได้สิ่งของตามสัญญา ให้เอาเงินคืนเป็นสองเท่า

“ผู้ใดเอาเงินไปตกลงไว้แก่ท่านจะเอาสิ่งของอันใด อยู่มาพ้นกว่า วันสัญญาแก่กัน ผู้รับเงินนั้นมิได้ให้สิ่งของตามสัญญา ให้เจ้าเงินคืนเอาเงินนั้นเป็นทวีคูณ”

(พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๔๙)

การกู้ยืมโดยมีดอกเบี้ยเป็นค่าปวญการ ซึ่งฝ่ายเจ้าหนี้จะได้รับจากลูกหนี้ที่กู้เงิน ค่าปวญการนี้ กฎหมายในสมัยนั้นมีการกำหนดสรุปได้ว่า ลูกหนี้สามารถชำระดอกเบี้ยได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นเบี้ยหรือเงิน และลักษณะที่สองเป็นแรงงานของคนหรือสัตว์ ซึ่งโดยทั่วไปจะใช้เบี้ยหรือเงินเป็นดอกเบี้ย ต่อเมื่อไม่สามารถชำระดอกเบี้ยได้จึงจะใช้แรงงานของคนและสัตว์เป็นดอกเบี้ยทดแทน ซึ่งมีรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไป

ดอกเบี้ยในสมัยนั้นได้มีการกำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้ในอัตราที่แน่นอน โดยการกู่หนึ่งคำสั่งให้เสียดอกเบี้ยเดือนละหนึ่งสลึง^๒ หากสัญญามีการกำหนดดอกเบี้ยไว้ต่ำกว่าหนึ่งสลึง ก็ให้ใช้ตามสัญญา

^๑ ในพระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๑๒๗ บัญญัติความที่คล้ายคลึงกับมาตรานี้ว่า “ผู้ใดว่าจะเอาทรัพย์สินทองมาให้แก่ท่าน แลรับเอาพัศดูแห่งท่านไป อยู่มาพ้นจากวันคืนที่นั้นแลมิได้เอาทรัพย์สินทองมาให้แก่ท่านแลดวงเอาพัศดูของท่านไปเป็นอนาประโยชน์แก่ท่านเอง ถ้าเป็นสังว่าเอาพัศดูของท่านไปจริง ควรให้ใช้เป็นทวีคูณ”

^๒ อัตราดอกเบี้ยดังกล่าวนี้ เมื่อคิดเป็นอัตราดอกเบี้ยต่อเดือนจะอยู่ที่ร้อยละ ๖.๒๕ แต่หากคิดเป็นอัตราดอกเบี้ยต่อปีจะสูงถึงร้อยละ ๗๕ ซึ่งน่าสนใจว่าอัตราดังกล่าวนี้มีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจขณะนั้นอย่างไร ทำให้รัฐถึงใช้อัตราดังกล่าวการศึกษาในที่นี้ยังไม่สามารถทำความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวนี้ได้

ได้เดือนหนึ่ง แต่เดือนต่อไปต้องเก็บในอัตราหนึ่งตำลึงเสียดอกเบี้ยหนึ่งสลึงต่อเดือน (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๕,๖๘) การกำหนดอัตราดอกเบี้ยเช่นนี้เป็นอัตราที่สูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ทำให้ลาลูแบร์เข้าใจว่า การเรียกดอกเบี้ยในขณะนั้นไม่มีขอบเขตกำหนด ดังที่เขาได้บันทึกถึงเรื่องนี้ว่า “การให้กู้ทรัพย์สิ้นแล้ว มีการชูดริกดอกเบี้ยอย่างรุนแรงไม่มีขอบเขตทีเดียว กฎหมายสยามก็มีได้มาตราบังคับจำกัดพิคค์อัตราดอกเบี้ยไว้” (ลาลูแบร์, ๒๕๑๐ : ๓๓๗) เห็นได้ว่าการกำหนดอัตราดอกเบี้ยเช่นนี้จึงสร้างความเข้าใจผิดให้กับลาลูแบร์ได้

อย่างไรก็ตาม ในการคิดดอกเบี้ยนั้น พระไอยการลักษณะกู่หนี้ได้กำหนดไว้หลายมาตราที่จะป้องกันไม่ให้เจ้าหนี้คิดดอกเบี้ยเอาเปรียบลูกหนี้ เห็นได้จากเมื่อเจ้าหนี้ฟ้องต่อเจ้าหนี้ที่ให้บังคับ ลูกหนี้ให้ชำระเงินต้นและดอกเบี้ยนั้น จะกำหนดว่าส่วนดอกเบี้ยให้เรียกได้เท่าที่ครบกำหนดชำระในสัญญาเท่านั้น (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๓๔-๓๕)

การป้องกันไม่ให้เจ้าหนี้เอาเปรียบลูกหนี้ยังรวมไปถึงในกรณีที่เจ้าหนี้ให้ผู้กู้ทำสัญญารวมเอาดอกเบี้ยที่ค้างชำระมารวมเป็นเงินต้น (ดอกทบต้น) เพื่อให้เกิดดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นอีกนั้น กฎหมายระบุว่า เจ้าหนี้จะเรียกเอาได้เฉพาะแต่ดอกเบี้ยเดิมเท่านั้น (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๓๕,๓๗) กล่าวคือไม่สามารถจะเอาดอกเบี้ยตามสัญญาครั้งแรกมารวมเป็นเงินต้นและคิดดอกเบี้ยใหม่นั้นเอง

การคิดดอกเบี้ยในกรณีที่มีการทำสัญญาจำนวนหนึ่งและมีการคิดดอกเบี้ยตามสัญญานั้น ถ้ามีเงินกู้นอกสัญญาอีกจะนำมาคิดดอกเบี้ยรวมไว้ไม่ได้ เพราะเป็นเงินกู้นอกสัญญา (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๓๖) การที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้เข้าใจว่าเพื่อเป็นการสะดวกในการพิจารณาคดีที่มีหลักการจะไม่นำเงินกู้นอกสัญญามารวมกันพิจารณา

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดที่จะป้องกันไม่ให้เจ้าหนี้เกิดความโลภจากดอกเบี้ยอีก โดยห้ามมิให้เจ้าหนี้ให้กู้แก่ลูกหนี้อย่างไม่พิจารณา กล่าวคือ หากเจ้าหนี้ให้กู้ทรัพย์ไปแล้วยังไม่ได้เงินต้นและดอกเบี้ย กลับให้กู้เพิ่มใหม่อีก หากการกู้เพิ่มครั้งหลังสูญเปล่า กฎหมายกำหนดบังคับลูกหนี้ให้ใช้หนี้เฉพาะในการกู้ครั้งแรก (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๓๘) แสดงให้เห็นถึงความพยายามควบคุมมิให้เจ้าหนี้อภัยโดยไม่พิจารณาถึงความเป็นไปได้ของการชำระหนี้

ในการกู่หนี้และฝ่ายลูกหนี้ต้องการจะไถ่หนี้นั้น เจ้าหนี้จะเรียกเอาดอกเบี้ยโดยเรียกเอาให้ครบทุกเดือน แม้เจ้าหนี้จะเว้นไว้ให้นาน ลูกหนี้เอาเงินมาให้ครั้งหนึ่งหรือหลายครั้งก็ดี ทั้งสองฝ่ายทะเลาะกัน ลูกหนี้ผู้ให้ว่าเป็นเงินต้น เจ้าหนี้ผู้รับว่าเป็นดอกเบี้ย กฎหมายกำหนดให้พิจารณาเป็นเงินต้น

ครึ่งหนึ่ง ดอกเบ็ยครึ่งหนึ่ง โดยบาปจะตกอยู่กับผู้กล่าวไม่จริง (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๖๔)

การกู่หนีนั้นในบางกรณีจะมีการเอาคนและสัตว์ไว้ใช้แรงงานแทนดอกเบ็ย ทั้งนี้หากการกู่หนีนั้น ลูกหนียังไม่สามารถที่จะชำระดอกเบ็ยได้ กฎหมายกำหนดไว้ว่าลูกหนีสามารถที่จะนำเอาคน ช้าง ม้า วัว ควายไปให้เจ้าหนี้ไว้ใช้แทนดอกเบ็ยได้ และเมื่อนำคน ช้าง ม้า วัว ควายให้ไว้แก่เจ้าหนี้เพื่อใช้แรงงานแล้ว เจ้าหนี้ก็ต้องรับผิดชอบในคน ช้าง ม้า วัว ควาย ด้วย จะเห็นจากกรณีที่เกิดเหตุต่าง ๆ ดังนี้

- หากอยู่มาคน ช้าง ม้า วัว ควาย ตายลง ให้บอกแก่ลูกหนีซึ่งเป็นเจ้าของให้มาอุสพ ถ้าตายจริงให้เจ้าหนี้เอาแต่เงินต้น ส่วนดอกเบ็ยเอาไม่ได้ เพราะเจ้าหนี้ได้ใช้แรงงานของคน ช้าง ม้า วัว ควายแล้ว
- ถ้าโจรลักเอาช้าง ม้า วัว ควายไป ให้เจ้าหนี้ใช้ค่าช้าง ม้า วัว ควายที่หายไปเต็มจำนวน แล้วเจ้าหนี้จึงคิดเอาเงินต้นตามเอกสารสัญญาที่ลูกหนีกู้ยืมไปได้ทำไว้ (พระไอยการลักษณะกู่หนี้ มาตรา ๖๐)

ส่วนการนำเอาคนไปให้เจ้าหนี้ใช้แรงงาน ถ้าคนซึ่งให้ไว้ใช้แรงแทนดอกเบ็ยหนีไป ให้คิดเอาเงินต้นและดอกเบ็ยกับลูกหนีผู้กู้เต็มตามจำนวน เพราะคนซึ่งเป็นแรงงานอาจสมคบกับลูกหนีได้

การกู่ที่ไม่มีดอกเบ็ยดูเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์สำหรับเจ้าทรัพย์ ในบางกรณีกฎหมายได้ระบุถึงเงื่อนไขการกู่ที่ไม่อนุญาตให้มีการคิดดอกเบ็ย เช่นในมาตรา ๖๓ ระบุว่า ผู้ใดเอาไพร่ไปปราศการด้วย และไพร่ขัดสนขาดแคลน ไม่มีเงินซื้อหาอาหารกิน จึงกู้เงินนายซื้อหากิน กฎหมายกำหนดให้ใช้แต่เงินต้น ในกรณีดังกล่าวนี้ให้ใช้กับกรณีที่นายกู้เงินไพร่ด้วย

การยืมทรัพย์เพื่อใช้ประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การยืมทรัพย์ประเภทเรือแพ ช้างม้าโคกระบือ ผู้ยืมควรต้องดูแลรับผิดชอบทรัพย์สินนั้นอย่างดี เพราะหากทรัพย์สินนั้นเสียหาย ผู้ยืมจะต้องชดใช้ให้กับเจ้าของทรัพย์เต็มมูลค่า ดังความว่า “ผู้ใดยืมช้าง ม้า โค กระบือ เรือ เกวียนท่านไปใช้ แลช้าง ม้า โค กระบือล้มตาย แดกหักหายประการใด ๆ ก็ดี ท่านให้ใช้ช้าง ม้า โค กระบือ เรือ เกวียน ท่านจงเต็มค่า” (พระอัยการเบคเสรง มาตรา ๕๓)

๓. การฝากทรัพย์ และการขายฝาก

การนำทรัพย์สินไปใช้ประโยชน์วิธีหนึ่งที่สำคัญ คือ การขายฝาก หรือไถ่ฝาก ในสังคมสมัยอยุธยาได้แก่ การขายฝากคน หรืออาจเรียกว่า ไถ่ฝากก็ได้ ในการขายฝาก หรือไถ่ฝากนี้ รัฐในสมัยนั้นมี

การให้ความคุ้มครองกับผู้ซื้อ (นายเงิน) หรือผู้ใต้ ดังที่กฎหมายระบุว่า หากผู้ขายมิได้นำส่งลูกเมียทั้งที่
ทำกรรมกรรมแล้ว ผู้ขายจะต้องถูกปรับถึงสองเท่า

“ผู้ใดขายคนลูกเมียสิ่งอันใดแก่ท่าน แลทำสารกรรมกรรมให้เจ้าสินๆ ก็ภำซื้อให้เงินแก่
ผู้ขาย ๆ เอาเงินท่านไป แล้วมิได้เอาสิ่งอันขายมาให้แก่ท่าน ๆ ว่าลวงท่าน ถ้าพิจารณา
เปนสัจให้เอาต้นสินตั้งใหม่ทวีคูณยกทุนให้เจ้าของ เหลือนั้นเปนสินใหม่และพินัยกึ่ง”

(พระไอยการทาส มาตรา ๖)

ในการซื้อขายคนนี้ นอกจากการต้องนำส่งคนซึ่งเป็นผู้ถูกขายแล้ว เงื่อนไขสำคัญอีกประการที่
จะแสดงถึงสิทธิในการครอบครองไพร่ทาสนั้น คือ สารกรรมกรรม ดังมีภาระระบุถึงความสำคัญของสาร
กรรมกรรมว่า

“มาตราหนึ่ง มีอาสนขายตัวฝากไว้แก่ท่านก็ดี ขายเมียลูกหลานไว้แก่ท่านก็ดี เอาเงิน
ท่านไปมิได้ให้สารกรรมกรรมแก่ท่านมาให้ท่านใช้อยู่ ครั้นท่านตักเตือนจะเอาสาร
กรรมกรรมแก่มันแต่มันผิดวันคืน อยู่ได้เก้าเดือนสิบเดือนปีหนึ่ง ให้สิทธิแก่เจ้าทาส
เหมือนได้มาแต่ท้องสำเภา ถ้าเกิดลูกชายหญิง ไซ้ให้เอาเสมอลูกทาสเปนสิทธิเพราะ
มันดูบังเหตุแก่ท่าน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๑๐)

และ “มาตราหนึ่ง ขายลูกเมียข้าคนไว้แก่ท่าน ยังมีได้ทำสารกรรมกรรมให้ คนนั้นหนี
จะเอาแก่ผู้ขาย ๆ ว่าขายขาด ผู้ใ้ว่าขายฝากยังมีได้ทำหนังสือบริคน ถ้าเปนสัจว่าขาย
ฝากจริงแต่ว่ายังมีได้ทำสารกรรมกรรม แลคนนั้นหนี ท่านว่าเอาต้นเงินจงถ้วน มีดอก
เท่าใดอย่าให้เอาเลย เพราะเจ้าเงินมิได้ทำสารกรรมกรรม ถ้าพบทาสเมื่อใดจึงเอาแก่
มันเมื่อนั้น”

(พระไอยการทาส มาตรา ๑๕)

ซึ่งสารกรรมกรรมนี้ถือว่ามีค่าสำคัญ เพราะจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเรียกร้องหรือได้รับ
สิทธิที่พึงได้ ดังกฎหมายทั้งสองมาตราได้ระบุไว้ นอกจากนั้นในรายละเอียดของสารกรรมกรรมที่เป็น
การขายฝากนั้นจะต้องระบุผู้รับประกัน ซึ่งหากไม่มีผู้รับประกันแล้วนายเงินได้ช่วยรับขายฝากหรือไถ่

ตัวไว้ ต่อมาจะไปเรียกเอาจากญาติพี่น้องผู้มาขายตัวมิได้ เพราะว่าญาตินั้นมิได้ค้ำประกันผู้นั้น ดังใน
มาตรา ๓๒ ความว่า

“มาตราหนึ่ง ผู้ใดยากจนมาขายตัวฝากอยู่แก่ท่านแลหาผู้รับ ผู้ประกันมิได้ นายเงิน
เหนแน่นช่วยมันไว้เป็นทาสอยู่มามันทาสนั้นหนี นายเงินจะว่ากล่าวแก่พี่น้องสงขา
ญาติมันซึ่งมิได้มีชื่อในสารกรมธรรม์นั้นมิได้เลย เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าสาขาญาติ
มันผู้ทาสนั้นมิได้ค้ำประกันมันผู้นั้น”

(พระไอยการทาส มาตรา ๓๒)

การขายฝากไพร่และทาสให้กับนายเงินนั้น หากนายเงินมีทุกข์ร้อนประสงค์จะนำไพร่และ
ทาสนั้นไปขายต่ออีกทอดหนึ่งก็สามารถทำได้ (พระไอยการทาส มาตรา ๒๐) จึงเป็นการใช้ประโยชน์
ในยามที่มีความทุกข์ของนายเงินได้

หากการขายฝากทาสนั้นเป็นการขายฝาก จะมีการคุ้มครองทาสในกรณีที่นายเงินอาจปฏิบัติไม่
ดีต่อทาสนั้นมีหลายกรณี เช่น ในการใช้สอยทาสนั้น หากการขายฝากเป็นการขายฝากเบียดเบียนหนึ่งขึ้น
ไปให้นายเงินค่อยใช้ค่อยสอย อย่าให้ทำร้ายแก่ผู้คนท่าน (พระไอยการทาส มาตรา ๕ และมาตรา ๘)
ซึ่งการใช้สอยทาสนี้ หากทาสค่าตัวเกินกว่า ๑๒ แส่นในผู้หญิง และ ๑๔ แส่นในผู้ชายถือว่าเกินกว่า
ค่าตัวแล้วเป็นสิทธิแก่นายเงิน (พระไอยการทาส มาตรา ๔๒)

การใช้ประโยชน์จากการขายฝากนี้ ผู้ขายมิได้ขาดออกจากไพร่ทาสลูกเมียที่นำไปขายในทันที
จะพบว่า หลายมาตราในกฎหมาย ได้ระบุเงื่อนไขเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า หากผู้คนไพร่ทาสที่นำไปขายฝาก
นั้น เกิดการเจ็บป่วยใด ๆ ก็ตาม ผู้ขายยังมีหน้าที่ต้องช่วยนายเงินหรือผู้ใดในการรักษาพยาบาลด้วย ไม่
ว่าจะเป็นการดูแลรักษาพยาบาลที่บ้านของนายเงิน หรือนำตัวกลับมารักษาพยาบาลที่บ้านก็ตาม ทั้งนี้
เพราะจะมีผลต่อค่าตัวที่ผู้ขายอาจต้องมีส่วนรับผิดชอบ หากทาสนั้นตายลง (พระไอยการทาส มาตรา
๒๖-๒๗) แสดงให้เห็นว่าในการขายฝากญาติพี่น้องหรือลูกเมียนี้ ยังมีใช้การขายขาดให้กับนายเงิน
ทีเดียว แต่หากมาขายฝากและไม่มาดูแลหรือไปมาหาสู่ใด ๆ เลย อาจมีผลถึงการให้อิสระภาพได้ ดังเช่น
“ผู้ใดขาดแคลน เอากรรยามาขายฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ประจำเชิงกระยาเบ็ย ชายผู้ตัวมิได้ไปมาหาสู่ช่วย
ไว้ทอดไว้เป็นช้ำหึ่งนาน พันกำหนดปีหนึ่งแล้วและจะว่าเป็นเมียของตนอีกนั้นมิได้ ถ้ามีผู้ช่วยได้ไปเป็น
เมียแลหญิงมีชู้หัว หาโทษมิได้” (พระไอยการทาส มาตรา ๓๑) เห็น ได้ว่าการขายฝากทรัพย์ที่มี

วิญญานหรือมีชีวิตนี้ เจ้าของทรัพย์ที่ขายยังคงมีความเกี่ยวข้องกับผูกพันอยู่ จึงควรที่จะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับทรัพย์ที่นำไปขายอยู่ตลอดเวลาหรือเป็นระยะ ๆ ไป

ส่วนการขายฝากที่ดิน กฎหมายกำหนดว่าผู้ขายจะต้องไถ่ถอนที่ดินนั้นภายในสิบปี ดังความว่า “มีกรรมธรรมาแห่งแก่ใจว่าขายฝากที่ไร่นา เรียกสวนไว้แก่กัน ท่านให้ไถ่ถอนกันแต่ใน ๑๐ ปีลงมา ถ้าเจ้าของละไว้พ้น ๑๐ ปีขึ้นไปจะไถ่ ท่านมิให้ไถ่ไร่นาเรียกสวนเปนสิทธิแก่ผู้ซื้อนั้นแล” (พระอยการเบคเสรง มาตรา ๖๑) การกำหนดอายุของการไถ่ไว้นี้เพื่อประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องทั้งสองฝ่ายในการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้น และป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น และเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ซื้อสามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นต่อไป

๔. การซื้อขาย

การซื้อขายทรัพย์สินในสมัยอยุธยา นั้น มีการซื้อขายทรัพย์สินหลายลักษณะ ในที่นี้จะจำแนกการขายทรัพย์สินไปตามประเภทของทรัพย์สิน ดังนี้

การซื้อขายทรัพย์ประเภทคน เป็นการซื้อขายที่แสดงถึงการใช้คนเป็นทรัพย์สินที่สามารถนำไปซื้อขายได้ พระไอยการทาสได้ระบุถึงสามวิธีว่ามีสิทธิที่จะนำลูกเมียขายลงเป็นทาส สิทธิของสามีครอบคลุมถึงการขายเมียและลูกลงเป็นทาสด้วย ดังปรากฏความว่า

“มาตราหนึ่ง ถ้าผู้แลพ่อแม่ขายเงิน เอาซื้อลูกเมียเข้าคนใส่ในกรรมธรรมาขาย ท่านว่าเปนสิทธิ แม้นว่าเจ้าสินบอกก็ดีมิได้บอกก็ดีแก่ตัวเรือนเบี้ย ซึ่งมีชื่ออยู่ในกรรมธรรมนั้น ท่านว่าเปนสิทธิได้ โดยกระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าผู้พ่อแม่ขายเงินนั้นเป็นอิศรภาพแล”

(พระไอยการทาส มาตรา ๑)

การให้สิทธิที่จะขายบุคคลลงเป็นทาสนั้นจะต้องอยู่ในฐานะที่เป็นใหญ่กว่า เช่น พ่อแม่ หรือสามี ดังนั้นหากผู้ที่อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าจะไม่มีสิทธิที่จะขายทาส ดังที่กฎหมายกำหนดถึงเรื่องนี้ว่า เมียก็ดีลูกก็ดีเอาซื้อพ่อแม่แลตัวใส่ในกรรมธรรมาขาย ท่านว่ามีเป็นสิทธิที่ทำได้ ทั้งนี้เพราะเมียและลูกนั้นมิได้เป็นใหญ่แก่ตัวและพ่อแม่เลย (พระไอยการทาส มาตรา ๔)

การขายทรัพย์สินประเภทอื่น ๆ ในสังคมอยุธยามีแหล่งซื้อขายทรัพย์สินสิ่งของต่างๆ มีถนนที่ตัดผ่านย่านชุมชนต่างๆ เช่นย่านพราหมณ์ ย่านแขก ย่านชาวจีน ซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมสินค้าแต่ละชนิด เช่น ถนนตะกั่วป่า ถนนป่าเกียบ(ย่านขายพาน) ถนนบ้านชั้นเงิน ถนนย่านป่าหญ้า(ขายเครื่องเทศและเครื่องไทย) ถนนป่าชมพู(ขายผ้า) ถนนป่าไหม ถนนป่าเหล็ก ถนนป่าฟูก(ขายเครื่องนอน หมอนมุ้ง) ถนนป่าผ้าเขียว(ขายเสื้อกางเกง) ถนนย่านบ้านช่างทำเงิน ถนนย่านซีกุน(ขายดอกไม้เพลิง ขายสุรา) ถนนบ้านย่านกระชี่(ทำพระพุทธรูปขาย) ถนนย่านขนมจีน(ขายขนมเปียะ ขนมโก๋ เครื่องจันทับ) ถนนย่านโนไก่อ(ขายสินค้าจากเมืองจีน) ถนนย่านป่าดินสอ ถนนบ้านแห(ขายแหหาปลา ขายเป็ดบ้าน) ถนนบ้านพราหมณ์ (ขายกะบุงตะกร้า) เป็นต้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ๒๕๔๖ : ๓๑๗-๓๑๘)

๕. การจํานำ

การจํานำเป็นวิธีใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของเจ้าของทรัพย์สินอีกวิธีหนึ่ง ทรัพย์สินที่จะใช้ในการจํานำ ได้แก่ ที่ดิน ไร่นาเรียกสวน และทรัพย์สินอื่น ๆ (พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๗๕ และ มาตรา ๗๖)

“มาตราหนึ่ง พ่อแม่พี่น้องบ้านน้ำเอาทรัพย์สินใดๆ ไปจํานำไว้แก่ท่านก็ดีเอาที่ไร่นาเรียกสวนไปจํานำไว้แก่ท่านก็ดี เอาเงินท่านมา ครั้นพ้น ๓ ปีเป็นสิทธิแก่ท่าน ถ้าผู้จํานำ รับจํานำทั้งสองฝ่ายหาตัวมิได้ ส้มตายเป็นช้านาน ยังแต่ลูกหลานจะเอาเงินไปไถ่เอาไร่นาเรียกสวนของพ่อแม่พี่น้องบ้านน้ำ ซึ่งจํานำไว้ใน ๑๐ ปีลงมา ฝ่ายลูกหลานผู้รับจํานำจะเอาไว้มิได้ ฟังคินให้ลูกหลานผู้จํานำนั้น เพราะที่นั่นเป็นเดิมเขาเสียเดิมมิได้ถ้าปลูกไม้มีผลไว้ ให้คิดเอาค่าปลูกแก่เขาตามสมควร ถ้าแลผู้รับจํานำยังอยู่ก็ดี ผู้จํานำยังมีได้ส้มตาย อันจะคินให้เขาผู้เป็นลูกหลานนั้นมิได้เลย”

(พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๗๕)

และ “มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาทรัพย์สินใด ๆ ไปจำหน่ายให้แก่ท่าน แลสัญญาอันใด ๑๐ วันก็ดีเดือนหนึ่งก็ดีปีหนึ่งก็ดีจะไถ่เอาทรัพย์สินนั้นคืนแล้ว ถ้าแลพ้นกว่าสัญญาอันใดแล้วมิได้มาไถ่เอาทรัพย์สิน ๆ นั้นเป็นสิทธิแก่ผู้รับ ถ้ายังมีถึงสัญญาอันใดแล้วผู้รับจำหน่ายนั้นยังเกิดอุบัติเหตุทรัพย์สินนั้นเสียด้วยราชอาณาจักรไทย โจรไทย อุทกไทย อัคคีไทย พิจารณาเป็นสัง จะเอาแก่ผู้รับนั้นมิได้เลย”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๑๕)

การใช้ประโยชน์จากไพร่และทาส

การใช้ประโยชน์จากทาสในสังกัดนั้น อาจมีการใช้ไปแทนตนในคดีความต่าง ๆ นั้น กฎหมายได้มีการระบุให้การคุ้มครองแก่ทาสนั้น เช่น

“ถ้าเจ้าเบียดเบียนประการใด ๆ เอามันผู้ทาสให้ไปต่างตัว แลมันต้องจำโทษ ตรวน ชื่อคาทวนด้วยหนึ่งจำตากแดดตากฝนแช่น้ำทาระกรรมต่างตัวก็ดีต่างบุตร ภรรยา พี่น้อง พ้องพันธุตนั้นก็ดี ท่านว่าเจ้าเบียดเบียนมิชอบให้ผูกโทษแก่เจ้าเบียดเบียนคนนั้นเท่าใดให้ลดเสียกึ่งหนึ่งถ้าเอามันไปทวนด้วยลวดหนังไซ้ จะเอาค่าตัวทาสนั้นมิได้เลยถ้าขาดค่า เจ้าเบียดเบียนเงินผิดระวางราชการพระเจ้าอยู่หัวประการใด ถ้าต้องโทษแทนนายเงิน ท่านว่าหาโทษแก่เจ้าเบียดเบียนเงินมิได้ เพราะว่าขาดค่าเป็นสิทธิแล้ว ถ้าหนีหายตายไซ้ ตกแก่นายเงิน”

(พระอัยการลักษณทาส มาตรา ๕)

การใช้ประโยชน์จากแรงงานอีกวิธีหนึ่ง คือการรับจ้างไปในกิจการต่าง ๆ ตามที่มีผู้มาว่าจ้าง ซึ่งมีการว่าจ้างไปในกิจการต่าง ๆ ดังความว่า

“ผู้ใดหากำลังมิได้ จ้างไพร่ฟ้าข้าคนท่านไปเป็นกำลัง ทาสก็ดีไทก็ดี ไปด้วยกิจสุขทุกข์ก็ดีไปราชการแลไปการณรงค์สงครามก็ดี แลจ้างเป็นวันก็ดี เป็นเดือนก็ดี เป็นคราวก็ดี เป็นปีก็ดี สัญญาแก่กันเป็นเงินมากน้อยเท่าใด ครั้นถึงที่มันไม่จ้างสืบไปก็ดี กลับมาแล้วก็ดี ให้คิดเงินค่าจ้างให้แก่มันตามสัญญาจนเต็มเป็นค่าแรงมัน”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๑๐๒)

ทั้งนี้การจ้างคนในสังกัดมูลนายใดไปนั้น กฎหมายกำหนดว่าควรจ้างกับมูลนาย เพื่อให้มูลนาย
รับรู้ หากลูกจ้างนั้นตายด้วยเหตุใดจะเอาโทษแก่ผู้ว่าจ้างมิได้ (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๑๐๓)

การใช้ทรัพย์เพื่อประโยชน์ในการไถ่โทษที่ได้รับจากการตัดสินคดี ที่ระบุไว้ในพระอัยการ
พรหมศักดิ์ เช่น โทษของหญิงมีชู้ ที่มีโทษระบุให้ตัดดอกขาบาสีแดง ๒ หู เอาเฉลวปะหน้า โคน
ตะแลงแกง สักรูปชู้ไว้ที่แก้ม หรือนุ่งร่างแห เป็นต้น โทษเหล่านี้สามารถใช้เบี้ยที่มีไถ่โทษที่ถูก
พิพากษาไว้ได้ (พระอัยการพรหมศักดิ์ มาตรา ๒๕) หรือแม้แต่โทษตัดปาก ตัดข้อมือ ตัดนิ้วเท้า นิ้วมือ
ลักอก ลักแก้ม ลักหน้าขึ้นขาอย่างประจาน ทวนด้วยลวดหนัง โทษเหล่านี้สามารถใช้เบี้ยไถ่โทษ
ได้ (พระอัยการพรหมศักดิ์ มาตรา ๓๐)

บทที่ ๔

รัฐกับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินและจัดสรรทรัพย์สินในสมัยอยุธยา

รัฐในทุกยุคทุกสมัยล้วนมีส่วนในการจัดการทรัพย์สินของราษฎร โดยจะมีบทบาทมากขึ้น ขึ้นอยู่กับ โครงสร้างของระบบการปกครองและเศรษฐกิจ ในสมัยอยุธยาที่เช่นกัน รัฐหรือพระมหากษัตริย์สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพย์สินได้ ทั้งนี้เพราะรัฐมีการกำหนดโครงสร้างของสังคมไว้ในระบบศักดินา ซึ่งมีการระบุถึงสถานะของบุคคลตามตำแหน่งในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และทหารหัวเมือง ดังนั้นรัฐจึงมีบทบาทตั้งแต่การพระราชทานทรัพย์สินต่าง ๆ ให้แก่ขุนนางตามโครงสร้างของระบบศักดินา (หมายรวมถึงที่ดิน แรงงานไพร่ในสังกัด) รวมถึงทรัพย์สินอื่น ๆ ให้แก่ราษฎรด้วย ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๒

๔.๑ บทบาทของรัฐในการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน

การคุ้มครองทรัพย์สินเป็นบทบาทหนึ่งรัฐต้องให้ความคุ้มครอง รัฐหรือผู้ปกครองในสมัยอยุธยามีหน้าที่ในการคุ้มครองทรัพย์สินด้วยวิธีการต่าง ๆ วิธีการที่เป็นวิธีการหลักคือ การออกกฎหมายให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ ในที่นี้จะขอจำแนกการคุ้มครองและรับรองสิทธิในทรัพย์สินตามประเภททรัพย์สิน

๔.๑.๑ การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภท “ตะวิญาณกะทรัพย์”

การให้ความคุ้มครองแก่ทรัพย์สินที่มีวิญญาณหรือชีวิต ตั้งแต่ผู้คนในสังคมหรือสัตว์ต่าง ๆ เป็นหน้าที่ทั่วไปของรัฐในทุกสังคม แต่สำหรับรัฐอยุธยาที่ให้ความสำคัญกับแรงงานคน จึงมีความแตกต่างของการดูแลให้ความคุ้มครองกับผู้คนเป็นพิเศษ จะเห็นได้จากการที่กฎหมายพระไอยการหลายลักษณะที่ให้ความสำคัญกับการปกป้องคุ้มครองคนในสังคม มิให้ได้รับการสูญเสีย โดยเฉพาะการสูญเสียที่จะเกิดกับร่างกายและชีวิต ทั้งนี้เพราะคนถือเป็นทรัพย์สินชนิดหนึ่งที่สามารถใช้แรงงานทำให้เกิดประโยชน์หรือเกิดทรัพย์สินอื่น ๆ ได้ ดังนั้นจะเห็นว่า ในโครงสร้างที่สำคัญสำหรับกำหนดสถานะของบุคคลตามระบบศักดินาจะเป็นเครื่องมือในการกำกับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีต่อมูลนาย รวมถึงสัมพันธ์ถึงระดับครอบครัว ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่บุคคลทุกระดับจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันผ่านระบบมูลนาย

กฎหมายหลักที่อยู่ภายใต้ใช้ในการกำกับมูลค่าของบุคคลคือ พระไอยการพระมศักดิ์ ที่มี การกำหนดพิคค่าของผู้นั้นตั้งแต่เกิดจนถึงอายุหนึ่งร้อยปีที่บุคคลทุกคนจะมีค่าเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่เกิดจนมีค่ามากที่สุดในช่วงวัยกลางคนและลดน้อยลงเรื่อย ๆ เมื่อเข้าสู่วัยชรา โดยผู้ชายจะมีค่ามากที่สุด ที่อายุ ๒๖-๔๐ ขวบมีค่า ๑๔ ตำลึง ส่วนผู้หญิงมีค่ามากที่สุดในช่วงอายุ ๒๑-๓๐ ขวบ มีค่า ๑๒ ตำลึง (พระไอยการพระมศักดิ์ มาตรา ๔-๕) อัตราพิคค่าคนนี้จะถูกนำมาใช้เมื่อมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เกิด การตายหรือบาดเจ็บขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการพันแทงทาบตีกันให้ตาย ทำลมบถฤดียา ใตยาพิษ หรือมิได้ แกล้งแต่ทำให้ตายด้วยความประมาท รวมถึงการละเมิด ลักพาถูกเมียผู้คนท่าน พิคค่าคนนี้จะถูก นำมาใช้ในการปรับสินไหมพินัยในการฟ้องร้องบังคับคดี หากไม่ถึงตายแต่พิการส่วนใดส่วนหนึ่งของ ร่างกายก็จะมีสัดส่วนลดลงตามลำดับ ทั้งนี้ผู้ที่จะมีสิทธิเรียกร้องให้มีการชดใช้สินไหมจะเป็นผู้ที่มี อำนาจปกครอง ซึ่งเป็นผู้ที่สุดุญเสียประโยชน์จากแรงงานผู้นั้นในสังกัด ในที่นี้จะกล่าวถึงกรณีต่าง ๆ ดังนี้

กรณีพ่อ แม่ สามี

โดยทั่วไปผู้ที่จะมีสิทธิเหนือบุคคลต่าง ๆ นั้น จะถือเอาสถานภาพของบุคคลนั้นเป็นสำคัญ ว่า อยู่ในสถานะใด เช่น เพศชายหรือหญิง เป็นไพร่หรือทาส แต่งงานมีสามีหรือออกเรือนหรือยัง ซึ่ง สถานะเหล่านี้จะเป็นเกณฑ์ในการกำกับว่าบุคคลนั้นใครมีอำนาจเป็นใหญ่เหนือบุคคลนั้น ทั้งนี้ใน สังคมอยุธยาจะกำหนดให้ผู้ที่เกิดมานั้นต้องอยู่ในอำนาจของพ่อแม่ที่จะเป็นใหญ่และมีอำนาจและสิทธิ ในการใช้แรงงาน จนกว่าบุคคลนั้นจะออกเรือนมีสามีไป หญิงผู้นั้นก็จะอยู่ในอำนาจของสามี ดัง ปรากฏในพระไอยการลักษณะหัวเมีย ได้ให้อำนาจกับบุคคลซึ่งมีสถานะที่เหนือกว่า เช่น พ่อแม่ ในการ ตัดสินใจ ดังความว่า

"บุตรท่าน บิดามานดายังมีได้ประกอบสามีภริยาให้ใช้ บิดามานดานั้นเปนอิสร (เป็น ใหญ่ผู้เขียน) แก่บุตร ถ้าชายใดพึงใจด้วยบุตรท่านให้ค้ำับบิดามานดาตามประเพณี ถ้าบิดามานดาจะให้สามีจึงเปนอิสระแก่ภริยา"

(พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา ๘๑)

ดังนั้นหากยังไม่มีสามีหรือยังไม่ออกเรือนไป บุตรหรือบุตรียังคงอยู่ภายใต้อำนาจของพ่อแม่ ต่อมาเมื่อมีสามีหรือออกเรือนแล้ว หญิงนั้นก็อยู่ภายใต้อำนาจของสามี ทำให้สามีมีสิทธิเหนือภรรยา และลูก รัฐในอยุธยาได้มีการออกกฎหมายพระไอยการลักษณะผัวเมีย เป็นกฎหมายที่มีสาระบัญญัติเกี่ยวกับมูลเหตุของความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ซึ่งมีการบัญญัติถึงมูลเหตุต่าง ๆ ที่อาจนำมาสู่ข้อพิพาทระหว่างกัน ทั้งระหว่างสามีภรรยาและบุคคลที่ ๓ โดยเฉพาะความผิดเกี่ยวกับการผิดภรรยา การทำชู้ของฝ่ายผู้ชายที่ทำกับภรรยาของผู้อื่นและโทษปรับในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑. ชายข่มขืนภรรยาผู้อื่นถึงชำเรา ปรับใหม่โดยฐานผิดเมียสองเท่า ถ้าข่มขืนมิได้ถึงชำเรา ให้ปรับใหม่ฐานผิดเมีย (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๑)

๒. ผู้ใดเล่าโลมจับมือถือนมกอดจูบเมียท่าน ผัวท่านไม่อยู่ไปหาเมียท่านถึงในเรือนหรือในสถานที่ลับ ไม่มีผู้ใดอยู่ด้วย ไปหาเมียท่านถึงที่นอนในห้องอยู่แต่สองต่อสอง ให้ปรับใหม่ชายนั้น ครั้งหนึ่งฐานผิดเมีย ถ้าผู้ใดกล่าวคำแพะโลมเมียท่าน ถักลอบพูดจาด้วยเมียท่าน พิจารณาเป็นจริงให้ปรับใหม่ชายนั้นครั้งหนึ่งของความผิดฐานชักมือถือนมกอดจูบ (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๒)

๓. ผู้ใดไปราชการ ไปสงคราม มีผู้มาทำชู้ภรรยาท่าน ให้ปรับใหม่สองเท่า (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๓)

๔. ชายทำชู้ภรรยาผู้อื่น ให้ปรับใหม่ฐานผิดเมีย ถ้ามีผู้ชักสื่อให้ปรับใหม่ผู้ชักสื่อครั้งหนึ่งของผู้ผิดเมีย ถ้าผู้ใดรู้เห็นเป็นใจให้ทำชู้ ให้ปรับใหม่ครั้งหนึ่งของความผิดฐานผู้ชักสื่อ ถ้ามูลนายใช้ให้ทาสชักสื่อ ท่านว่าทาสเถียงเจ้ามิได้ ไม่ต้องปรับใหม่ทาส ให้ปรับใหม่มูลนายมันนั้นฐานชักสื่ออีกความผิดหนึ่ง (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๔)

จากพระไอยการลักษณะผัวเมีย ที่กำหนดความผิดฐานผิดเมียนี แสดงให้เห็นถึงการคุ้มครองสิทธิของสามี หากมีผู้มาละเมิดทำชู้กับภรรยา ก็เป็นการละเมิดต่อสิทธิของสามีที่มีเหนือภรรยา รัฐอยุธยาจึงมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับความผิดดังกล่าว

สำหรับกรณีพ่อแม่หรือสามีซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเหนือกว่าภรรยาและลูก ก็มีการจัดลำดับความสัมพันธ์ที่ให้อำนาจกับสามี ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำในครอบครัว ที่บ่งบอกถึงอำนาจหรือสิทธิเหนือบุคคล เช่นกฎหมายระบุดังกรณีทาส ลูกเมีย เป็นการคุ้มครองสิทธิของสามีที่มีเหนือภรรยา และหากมีผู้ใดมาละเมิดล่วงเกินสิทธิดังกล่าว ก็ถือว่ามีความผิด ซึ่งสามีสามารถเรียกร้องได้ จากบทบัญญัติใน

พระไอยการหัวเมืองเป็นกฎหมายที่กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิและอำนาจของสามีและพ่อแม่ที่มีต่อภรรยา และลูกได้อย่างดี น่าสังเกตว่า แม้แต่ผู้ที่เคยมีอำนาจเป็นใหญ่เหนือหญิง คือพ่อแม่ของหญิง อาจทำการละเมิดสิทธิของสามีได้ เช่น การปกปิดซ่อนหญิงที่เป็นลูกสาวตน ดังระบุว่า

"เมียท่านหนีมาอยู่ด้วยบิดามานดาพี่น้อง บิดามานดาพี่น้องเอาหญิงนั้นไว้แต่เดือนหนึ่ง ถ้าแลเอาไว้พ้นเดือนหนึ่งไซ้ ท่านว่ามีชอบให้ส่งหญิงนั้นให้แก่เจ้าเมีย ถ้าแลชายผู้มาถามหา อำพรางไว้ก็ตีชும்ซ่อนเสียก็ตี เสือกใส่ไปเสียด้วยประการใดก็ตี ให้ใหม่ผู้นั้นเป็นข้อเลมิด"

(พระไอยการลักษณะหัวเมือง มาตรา ๒๒)

ซึ่งแน่นอนว่าหากผู้อื่นได้กระทำการปิดบังซ่อนหญิงที่สามีมาตามหา ก็ต้องมีความผิดด้วย ดังพระไอยการลักษณะหัวเมือง ระบุว่า "เมียท่านหนีมาอยู่ด้วยในเรือนผู้ใด เจ้าเรือนเอาเมียท่านไว้ ถ้าแลเจ้าเมียมาตามหา แลอำพรางว่า หาได้มาอยู่ไม่ อยู่มาเจ้าเมียมาพบในเรือนคนเล่า ท่านให้ใหม่เสมอลักกาเมียท่าน" (พระไอยการลักษณะหัวเมือง มาตรา ๒๔) หรือในกฎหมายเกี่ยวกับการลักพา ก็กล่าวถึงเรื่องนี้เช่นกันว่า "ผู้ใดเอาผู้คนทาสไปเสือกใส่ชும்ซ่อนแห่งใด ๆ ก็ตี จับได้พิจารณาเปนตั้ง ท่านให้เอาค่าตัวตั้งใหม่ทวิคูณ ยกทุนค่าตัวให้แก่เจ้าของ เหลือนั้นเปนสินไหมกึ่งพิไนกึ่ง" (พระไอยการลักษณะหัวเมืองผู้คนท่าน มาตรา ๒๕)

การที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้ ทำให้เมื่อหญิงที่มีสามีไปอยู่กับผู้ใด ผู้นั้นมีหน้าที่จะต้องส่งคืนหญิงนั้นให้กับสามีด้วย มิฉะนั้นอาจมีโทษ หากสามีมาฟ้องร้อง ดังในพระไอยการลักษณะผู้คนท่านที่กำหนดว่า ผู้ใดได้บุตร ภรรยา ทาสท่านมาใน ๑๐ วัน เดือนหนึ่งแล้วแต่ระยะทางใกล้ไกล ควรให้ผู้ได้นั้นไต่ถามบุตรภรรยา ทาส ให้เอาไปส่งให้แก่เจ้าทาส บุตร ภรณานั้น หากอำพรางไว้มิได้เอาไปส่งเอาแต่กลับเอาไว้ใช้งานเอง มีโทษปรับไหมกึ่งหนึ่ง ถ้าเอาไปขายให้ลงโทษเช่นโจร ถ้าเอาไปส่งแก่เจ้าบุตรภรรยา และทาส ให้คิดค่าตัวคนนั้นเป็นสามส่วน ให้แก่ผู้เอามาส่งส่วนหนึ่ง หรือสองส่วนแล้วแต่ระยะทางใกล้หรือไกล (พระไอยการลักษณะผู้คนท่าน มาตรา ๒๖, ๓๔) เห็นได้ว่าการที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้เป็นเพราะสังคมขณะนั้นได้ให้สิทธิแก่สามีที่มีอำนาจเหนือภรรยา บุคคลอื่น ๆ จึงมีหน้าที่ต้องนำส่งภรรยาแก่สามี

นอกจากกฎหมายจะให้สิทธิเป็นใหญ่เหนือผู้หญิงนั้นกับสามีหรือพ่อแม่ หากมีการละเมิดของชายผู้ใดต่อผู้หญิงนั้น ในกรณีที่หญิงนั้นไม่มีสามี หรือพ่อแม่แล้ว กฎหมายมีการระบุที่จะให้สิทธิเหนือผู้หญิงนั้นให้แก่บุคคลอื่นเช่น โศตร ญาติ พี่ชาย พี่สาว หรือบุคคลอื่นใดที่รักษาดูแลหญิงนั้นก็ให้สิทธินี้ ดังนั้น “ถ้าชายผู้ใดมิได้คำนับสู่ขอแลอุกอาจไปกระทำทราจรหญิงก็ดี แลชายไปลอบลักทำชั่วเล่ห์มขิ่น แลชักพาหญิงไปก็ตี ท่านว่าชายนั้นมีโทษ” (พระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา ๗๖)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า มีการออกกฎหมายเพื่อให้ความคุ้มครองผู้คนที่อยู่ภายใต้การปกครองของพ่อแม่ สามี หรือเครือญาติ การคุ้มครองดังกล่าวนี้เป็นการออกกฎหมายเพื่อป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งที่จะเกิดการละเมิดต่อผู้คนที่อยู่ได้อำนาจ

กรณีไพร่ทาสในสังกัดมูลนาย

การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินที่เป็นไพร่ ทาสนั้น รัฐอยุธยาได้ให้ความคุ้มครองผ่านกฎหมายหลายฉบับ คือ พระไอยการลักษณะทาส พระไอยการลักทาสกฏเมียท่าน เป็นต้น

พระไอยการลักษณะทาส เป็นกฎหมายที่จะระบุถึงการให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่มีสิทธิเหนือไพร่ทาสนั้น ซึ่งจะพบว่า หลักของกฎหมายจะให้ความคุ้มครองกับไพร่ทาสที่อยู่ภายใต้การปกครองและถือเป็นทรัพย์สินของเจ้านายและขุนนางที่จะต้องไม่กระทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิตของคนเหล่านั้น ขณะเดียวกันก็ให้ความคุ้มครองแก่เจ้านายและขุนนางที่จะมีสิทธิเหนือทาส ดังนั้นการกระทำใดที่จะทำให้มูลนายสูญเสียผลประโยชน์ รัฐก็จะมีการให้ความคุ้มครองผ่านบทบัญญัติกฎหมายจำนวนมากที่เกี่ยวกับการซื้อขายทาสด้วยวิธีต่าง ๆ การหนีของทาสและการตามอาัยัดตัวทาสคืนของมูลนาย

พระไอยการลักทาสกฏเมียท่าน เป็นกฎหมายอีกฉบับที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความคุ้มครองสิทธิของเจ้านายและขุนนางที่มีสิทธิเหนือไพร่ทาสในสังกัดของมูลนาย การคุ้มครองสิทธิตามพระไอยการลักทาสกฏเมียท่านในมาตราแรกได้กล่าวถึง การลักทาสกฏเมียของคนอื่นไปว่า

“มาตราหนึ่ง ผู้ใดลักไพร่ฟ้าข้าคนลูกเมีย ท่านภานี้แลมิทันภานี้ ยิ่งแต่ดินน้ำดินทำในตลาตผสวนแห่งใด ๆ มีศักขิพญาณว่าจะเอาข้าคนท่านภานี้จริง ท่านว่าผู้นั้นเปนโจร”

(พระไอยการลักทาสกฏเมียผู้คนท่าน มาตรา ๑)

โดยการกระทำผิดฐานลักพาลูกเมียผู้อื่นหนี มีโทษปรับไหมและตีด้วยหวาย ดังนี้

- ลักพาไพร่ ข้าคน ลูกเมียผู้อื่น แม้ยังไม่ได้พาหนีให้ปรับไหม ๑ ใน ๒ ของค่าตัวคนนั้น
- หากพาไปซ่อนไว้ในเรือน ยังไม่ได้พาหนี ให้ปรับไหมเท่าค่าตัวคนนั้น
- ถ้าพาหนีออกนอกเมืองจนข้ามฟากข้ามท่าน้ำ ให้ปรับไหมหนึ่งเท่าครึ่งของค่าตัวคนนั้น
- ถ้าพาหนีไปต่างเมือง หรือเอาไปขาย ถ้าได้ตัวคืนมาให้ปรับไหมสองเท่าของค่าตัว ถ้าไม่ได้ตัวมาให้ใช้ค่าตัว และปรับไหมสองเท่า ให้ตีและสักรูปคนไว้ ส่วนคนที่ถูกพาหนีไปด้วย ถ้ายินยอมเต็มใจ ให้ลงโทษ ดังนี้ เด็กอายุ ๑๒ ปีลงมามีให้ลงโทษ อายุ ๑๓-๑๖ ให้ตีด้วยไม้หวาย ๒๐ ที อายุ ๑๗-๓๐ ให้ตีด้วยหวาย ๓๐ ครั้ง

(พระไอยการลักภาลูกเมียผู้อื่นท่าน มาตรา ๑)

โดยกฎหมายให้สิทธิมูลนายที่จะมีสิทธิเรียกร้องสินไหมทดแทน รวมถึงการเรียกร้องสิทธิในการนำตัวไพร่ทาสกลับมาในกรณีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการหนีของไพร่ทาสในสังกัดที่เป็นการหนีขายของตนเอง การมีผู้ช่วยสั่งสอนวางแผนให้หนี การจุดลักพาหนี รวมทั้งการช่วยเหลือปิดบังอำพรางให้ทาสหนี รายละเอียดของกฎหมายแสดงให้เห็นถึงสิทธิของมูลนายที่จะมีสิทธิต่าง ๆ ในการเรียกหรือไล่ตัวไพร่ทาสในสังกัดกลับมาเป็นของตน รวมถึงการเรียกร้องสินไหมทดแทนจากคนที่เกี่ยวข้องในการลักพาทาสนั้นไป

การคุ้มครองทาสผู้หญิงในสังกัดมูลนาย มีกฎหมายกำหนดให้ความคุ้มครองสิทธิของมูลนายที่อาจเสียประโยชน์จากการที่มีคนมาละเมิดทาสในสังกัดในกรณีต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- ๑) กรณีชายเอาทาสของท่านมาเลี้ยงเป็นเมีย โดยมีได้ช่วยไล่ทาสนั้น ถือว่าเป็นการละเมิดต่อมูลนาย ซึ่งต้องชดใช้เสียค่าปรับไหมให้กับมูลนาย หรือหากมีลูกเกิดขึ้น ลูกนั้นก็อยู่ในสังกัดของมูลนายต่อไปด้วย ดังที่กฎหมายได้กำหนดว่า

“มาตราหนึ่ง ชายไปพึงใจทาสสาวท่าน แลชายมิได้ช่วยไล่เอาทาสท่านไว้ณะเรือนเลี้ยงเป็นเมีย มีส่งทาสท่านให้แก่ชายเงิน เกิดลูกก็ตีมิเกิดลูกก็ตี แลเอาทาสท่านไว้ให้ป่วยการ ท่านว่าชายนั้นทำบังอาจมิได้เกรงกลัวพระราชบัญญัติความเมืองท่าน ๆ ให้ไหมชายนั้นเป็นข้อเลมิด แลให้เสียค่าป่วยการแก่ท่านด้วย ถ้าเกิดลูกด้วยชายนั้นอย่าให้เสียค่าป่วยการเลย ลูกนั้นให้แก่แม่มัน เพราะเกิดในเรือนเบี้ยท่าน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๑๐๐)

- ๒) กรณีการละเมิดด้วยการข่มขืนหญิงทาส กฎหมายได้กำหนดไว้เพื่อป้องกันการข่มขืนทาสหญิง ดังกำหนดโทษของการข่มขืนว่า

“มาตราหนึ่ง ผู้ใดบังอาจว่าตนเร็วแรง มีเพื่อนหลายคนก็ดี ผู้เดียวก็ดี ไปกุมเกาะเบาะ แลลงหญิงทาสท่านด้วยแรงตน แลหญิงทาสนั้นร้องแรกขัดขวางมิคนรู้เห็นได้ยิน ข่มขืนหญิงนั้นได้ถึงชำเราก็คดี มิได้ถึงชำเราก็คดี พิจารณาเป็นสัจให้ใหม่โดยพระราช กฤษฎีกาเดิม ถ้าข่มขืนหญิงทาสมีบาดเจ็บ ให้ใหม่โดยบาดเจ็บอีกโสดหนึ่ง พวกซึ่งไป ด้วยนั้นให้ใหม่ถึง ถ้าชายหลายคนข่มขืนโทรมเอาหญิงนั้น ให้ลงโทษแก่ชายนั้นด้วย ลวดหนักละ ๓๐ ทีแลให้ใหม่ตามบันดาศักดิ์ เพราะเข้าในระวางกรร โทษที่บ้านเมือง ท่าน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๑๐๓)

- ๓) กรณีการที่ทาสสมคบกันเอาตัวไปขายที่อื่น โดยมูลนายต้นสังกัดไม่รู้ กฎหมายได้กำหนดให้คืน ตัวทาสนั้นแก่มูลนายคนเก่าที่เป็นนายเงิน โดยให้มีการลงโทษตีด้วยลวดหนัก ดังความว่า “ทาส แลทาสสมคบกันเอากันไปขายแห่งใด ๆ เจ้าเงินมิรู้ให้ตีด้วยลวดหนักโดยกำลังเบี้ย แล้วส่งให้แก่ นายเงินคืน ถ้าแลนายเงินเก่ามิให้ตี ให้ไถ่ถึงตัวเพราะผู้ไถ่นั้นมิพิจารณาแล” (พระไอยการทาส มาตรา ๑๐๒)

- ๔) กรณีการจ้างวาน การที่รัฐให้สิทธิคุ้มครองแก่มูลนาย หากต้องสูญเสียไพร่ ทาสในสังกัดยัง รวมถึงกรณีการรับจ้าง ที่หากมีผู้จ้างวานคนในสังกัด โดยที่พ่อแม่หรือมูลนายไม่รู้ แล้วไป บาดเจ็บล้มตาย กฎหมายกำหนดว่า ให้ผู้จ้างวานต้องชดใช้ค่าตัวของแรงงานนั้นให้แก่พ่อแม่หรือ มูลนาย ดังความว่า

“ผู้ใดจ้างวานพี่น้องลูกหลานบ่าวไพร่เข้าคนท่านมีที่ไปทำการสิ่งใด ๆ มิได้จ้างวานแก่ พ่อแม่ขุนนายให้รู้แลจ้างวานกันเอง แลคนนั้นเปนเหตุการไข้เจ็บล้มตายก็ดี จรเข้ มังกรขบตคน้ำตายก็ดี เสือขบงขบตคนไม้ตายก็ดี แลหนีหายด้วยประการใด ๆ ก็ดี ท่านให้ผู้จ้างวานไปนั้นใช้เข้าคนท่านซึ่งจ้างวานไปนั้น”

(พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๑๐๖)

แสดงให้เห็นว่า การว่าจ้างแรงงานใดไปใช้ประโยชน์ใดก็ตาม กฎหมายกำหนดให้ต้องจ้างจากผู้มีอำนาจเหนือแรงงานนั้น นั่นคือพ่อแม่หรือมูลนายที่แรงงานนั้นสังกัด ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการคุ้มครองสิทธิเหนือแรงงานของมูลนาย อย่างไรก็ตาม การคุ้มครองนี้ มูลนายอาจไม่ได้รับการชดใช้หากการจ้างนั้นมูลนายรับรู้ และได้รับค่าจ้างจากผู้ว่าจ้าง ดังความว่า

“อนึ่งมันวานข้าคนลูกหลานท่านไป แลใช้ให้มันขึ้นไม้ขึ้นหมากขึ้นมพร้าวขึ้นตาลแลขึ้นสิ่งอันใด ๆ ก็ดี แลข้าคนลูกหลานท่านตกตาย ท่านว่าให้ผู้วานนั้นใช้ค่าคนลูกหลานท่านจงเต็มค่าเพราะหาพิจารณามิได้ ถ้าจ้างไปท่านมิให้ใช้เลยให้เรียกเอาค่าจ้างนั้นให้ช่วยทำบุญส่งไปแก่มันเถิด”

(พระอัยการเบคเสร็จ มาตรา ๑๐๖)

นอกจากนี้ การวานคนของท่านไปใช้แรงงานและคนนั้นหนีหายไป กฎหมายกำหนดให้ผู้วานต้องชดใช้ค่าตัวโดย “ให้เอาค่าคนนั้นทำเป็นสองส่วนให้ผู้วานใช้ส่วนหนึ่งให้ช่วยค้นหาเพราะสิ้นมีใจ” (พระอัยการเบคเสร็จ มาตรา ๑๐๘) แสดงถึงความยุติธรรมที่กฎหมายพิจารณาว่าการหนีหายไปนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากแรงงานที่หนีหายนั่นเอง

การที่รัฐให้สิทธิคุ้มครองกับมูลนายที่มีต่อทาสนั้นไม่เพียงคุ้มครองตัวทาสเท่านั้น มูลนายยังอาจได้รับทรัพย์สินบางอย่างจากทาสเมื่อทาสนั้นได้ตายลงในกรณีที่เป็นทาสในเรือนเบี้ย ดังกฎหมายกำหนดว่า

“มาตราหนึ่ง ผู้ใดเป็นทาสทาสีท่าน แลเจ้าสินเมตากรุณาใช้โดยสุภาพ แลมันมีผ้าพรรณนุ่งห่มทรัพย์สิน ครั้นอยู่มาทาสนั้นตาย แลทรัพย์สินผ้าพรรณนุ่งห่มของมันนั้นให้ให้แก่เจ้าทาส เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่ามันเป็นทาสท่านในเรือนเบี้ย มันมีทรัพย์สินในเรือนท่าน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๘๘)

อย่างไรก็ตาม มิใช่ทรัพย์สินของทาสจะตกกับมูลนาย ทั้งนี้เพราะหากทาสนั้นมีทรัพย์สินมาก่อนที่จะมาเป็นทาส ทรัพย์สินนั้นก็ตกแก่ทายาทของทาส ความว่า

“ผู้ใดเปนทาสท่านมันมีทรัพย์สินก่อนยังมีได้เปนทาส ครั้นอยู่มานมันตาย แลเจ้า
ทรัพย์สินจะกล่าวเอาทรัพย์สินมันผู้ตายมิได้เลย เพราะว่าทรัพย์สินของมันมิได้เกิดในเรือนเจ้า
ทรัพย์สิน ให้เอาทรัพย์สินนั้นให้แก่ภรรยาญาติพี่น้องมันผู้ตาย ถ้ามันหาบุตรภรรยาสามีพ่อ
แม่พี่น้องมิได้ ให้เอาสินนั้นให้แก่เจ้าทาส โดยพระธรรมสารทกล่าวไว้”

(พระไอยการทาส มาตรา ๘๕)

กล่าวโดยสรุป การคุ้มครองทรัพย์สินประเภทที่มีวิญญาณหรือมีชีวิต จะพบว่า รัฐได้มีการออก
กฎหมายให้ความคุ้มครองแก่มูลนาย รวมถึงการคุ้มครองผลประโยชน์ที่จะได้จากไพร่ ทาสในสังกัด
ดังนั้นหากมีการละเมิดต่อกันของมูลนาย กฎหมายจึงให้ความคุ้มครองที่สามารถฟ้องร้องดำเนินคดี
เรียกร้องได้

๔.๑.๒ การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภทอะวิญญาณกะทรัพย์สิน

การให้ความคุ้มครองแก่ทรัพย์สินประเภทอะวิญญาณกะทรัพย์สิน หรือสิ่งที่ไม่มียุณญาณหรือชีวิต
ซึ่งนับเป็นทรัพย์สิน ในที่นี้ขอพิจารณาตามชนิดของทรัพย์สินชนิดต่าง ๆ ดังนี้

กรณีที่ดิน

การให้ความคุ้มครองสิทธิเหนือที่ดิน จะเห็นได้จากการให้ความสำคัญตั้งแต่การที่รัฐ
กำหนดให้มีการออกเอกสารตราจองที่ดิน หรือ โฉนดที่แสดงถึงการรับรองสิทธิในการทำกินบนที่ดิน
นั้น (รวมทั้งแสดงถึงหน้าที่ของผู้ถือครองที่ดินที่จะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ) และให้ความคุ้มครองด้วย
กฎหมายในกรณีต่าง ๆ ที่เป็นเหตุพิพาทฟ้องร้องระหว่างราษฎรทุกกลุ่มในกรณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับ
ที่ดิน

การฟ้องร้องดำเนินคดี เกี่ยวกับที่ดินและที่นามีระบุไว้หลายมาตราในพระอัยการเบคเสรง
โดยผู้ฟ้องร้องต้องร้องผ่านกรมฯ การทำหน้าที่พิพากษาคดีความต่าง ๆ ที่มีคู่ความฟ้องร้องกันเกี่ยวกับ
ที่นา เช่น การทำลานนาข้าวในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกิดจากคนหรือสัตว์เลี้ยง การลักขโมยข้าวในนา
และอุปกรรมในการทำนาทุกชนิด การละเมิดที่เกิดกับที่ดินซึ่งเตรียมไว้สำหรับทำนา รวมถึงการทำ
กระหนาบคาบเกี่ยวซึ่งมีผลทางด้านความเชื่อว่าจะส่งผลให้เกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ขึ้น รายละเอียดลักษณะ
ความขัดแย้งที่เกี่ยวกับเรื่องนา ที่มีการฟ้องร้องผ่านกรมฯ

ในการพิจารณาพิพากษาคดีความต่าง ๆ นั้นจะมีเจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ในตำแหน่งที่เกี่ยวกับการศาลหรือกฎหมายโดยตรง ตั้งแต่ขุนโกชนาการพระนิราชการปลัดนั่งศาล หมื่นทิพรักษา หมื่นเทพรักษา เสมียรชามะยาเขียนกฎหมาย (น่าจะเป็นตำแหน่งที่เกี่ยวกับงานด้านการศาลยุติธรรม คดีความเกี่ยวกับนา เพราะชามะยา แปลว่า ที่ยุติธรรม) ตำแหน่งเหล่านี้น่าจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพิจารณาคดีความ ซึ่งเป็นผู้รักษากฎหมาย ด้วยเรื่องราวที่จะนำขึ้นสู่การพิจารณาคดีความต้องเป็นเรื่องจำเพาะที่เกี่ยวกับเรื่องนา ซึ่งเป็นคดีความที่โจทก์และจำเลยฟ้องร้องกันเพื่อเรียกร้องค่าเสียหาย ดังนั้นศาลเกี่ยวกับกรรมมานี้จึงเป็นศาลแพ่ง

รัฐอยุธยาได้มีการ ให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภทนี้ด้วยการออกกฎหมายรับรองสิทธิในที่ดินที่มีการหักร้างถางพงเพื่อการทำมาหากินว่า ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานต่อไป ผู้อื่นจะมาเอาเป็นของตนมิได้ ดังความว่า “มาตราหนึ่ง หัวป่าแลที่มีเจ้าของสืบสร้าง แลผู้นั้นตาย ได้แก่ลูกหลาน ถ้าแลผู้ใดไปแผ้วถางเอาเอง ท่านว่าคนผู้นั้นบังอาจ ให้ไหมลาหนึ่ง เป็นสินไหมกึ่ง พิไนยกึ่ง คินที่นั้นให้แก่พี่น้องลูกหลานมัน” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๕๕)

การสืบทอดที่ดินเป็นมรดกนี้ แม่เจ้าเมืองจะยึดเอามาทำนาเพื่อนำส่วยส่งให้กับรัฐ หากมีลูกหลานผู้สืบมรดกออกมาเรียกจะเอาที่นั้นทำนา กฎหมายก็บัญญัติให้คินที่นั้นแก่ทายาท ดังความว่า “มาตราหนึ่ง นาอยู่ในท้องที่แห่งราษฎร ร้างหาผู้รับแก่ส่วยหลวงต่อเจ้าเมืองมิได้ แลเจ้าเมืองเอานานั้นทำ แลมีผู้ออกมาว่าเป็นลูกหลาน พ่อแม่ ตายายเจ้าของนา จะเอานานั้นทำ แลพิจารณาเป็นสังข์ ให้คิงนาแก่เขา แลให้เจ้าเมืองเรียกเอาส่วยเข้าพระคลังท่านแล” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๔๓) แสดงให้เห็นว่า แม้แต่เจ้าเมืองก็ไม่มีสิทธิเข้าไปครอบครอง หากที่ดินนั้นมีผู้สืบทอด เจ้าเมืองมีหน้าที่เพียงเรียกเก็บเอาส่วย หรือค่านาเข้าพระคลังเท่านั้น

การคุ้มครองสิทธิเหนือที่ดิน เห็นได้จากกรณีนำที่ดินที่ไม่ใช่ของตน ไปลักลอบขาย โดยไม่มีสิทธิในการครอบครอง กฎหมายระบุว่าไม่สามารถทำได้ หากเจ้าของที่ดินมาร้องให้คินที่ดินนั้นกับเจ้าของ ความว่า “มาตราหนึ่ง ชื่อไร่นาเรียกสวนมีเอกสารเป็นค่านับ มีผู้มาพิพาสว่า ไร่นาเรียกสวนนั้นเปนเดิม ของผู้เฒ่าผู้แก่ ทำสืบ ๆ มาแต่ก่อน พิจารณาเปนสังข์ว่ามีใช่เจ้าของเอามาขายไว้ ท่านให้คิงเดิมส่วนเงินอันชื้อนั้นให้เอาแก่ผู้ขาย” (พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๖๒)

การให้ความคุ้มครองสิทธิเหนือที่ดินในสมัยอยุธยา น่าจะมีการจำแนกเป็นสิทธิในการทำกิน และสิทธิในการเป็นเจ้าของ ทั้งนี้เพราะในกรณีที่มีผู้มาขอที่ดินเพื่อทำไร่ทำนาจากเจ้าของที่ดินมีบทกฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงความละเอียดในการคุ้มครองสิทธิ ทั้งสิทธิของเจ้าของที่ดิน และสิทธิของผู้ขอทำกินบนที่ดิน ดังความว่า

“มาตราหนึ่ง มาขอทำที่ไร่น้ำนา เรียกวสวนป่าน้ำละหารห้วยหนองคลองบึงบางที่ใด ๆ เจ้าของให้ทำแล้วและเอาของตมคั้นนั้น ท่านว่าให้เอาคืนแต่ใน ๓ ปีลงมา ถ้าแลผู้ขอทำ ๆ พันกว่า ๓ ปีขึ้นไป ให้สิทธิแก่ผู้ขอทำแต่ในที่จะทำกินไปนั้น ถ้ามีทำกินต่อไป จะขายจะจำนำและจะให้แก่พี่น้องลูกหลานทำกินสืบไปนั้นมิได้ ที่นั้นให้เป็นสิทธิแก่เจ้าของเดิม”

(พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๗)

จะเห็นได้ว่า สิทธิเหนือที่ดินดังกล่าวนี้ มีการจำแนกสิทธิในการทำกินและสิทธิในการเป็นเจ้าของ ดังนั้นกฎหมายจึงระบุถึงถึงสิทธิทำกินว่า เป็นสิทธิเฉพาะบุคคลเพื่อทำกินเท่านั้นไม่สามารถนำไปขายจำนำ ได้ สิทธิการเป็นเจ้าของที่ดินยังคงเป็นของเจ้าของที่ดินนั้น

การคุ้มครองที่ดินและนาข้าว รัฐอยุธยาได้มีการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของเจ้าของที่ดิน และนาข้าว ที่อาจมีผู้มาทำให้เจ้าของที่ดินและนาข้าวเสียหาย ดังนี้

1) กรณีการเอาที่ดินผู้อื่นมาเป็นของตน

กรณีความขัดแย้งที่เกิดจากที่ดินนั้นมีหลายลักษณะตั้งแต่ การเอาที่ดินของผู้อื่นเป็นของตนด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งกฎหมายสมัยอยุธยาได้มีการออกกฎหมายลงโทษแก่ผู้ลักขโมยนา เช่น

- “ไปปักข้าวลงในนาของผู้อื่น และอ้างว่านาของตน” (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๓๗)
- “ไถนาหมิ่นทันท่วนเข้าลง มีผู้หนึ่งมาไถซ้ำที่ไถลงก็ตีไถเหนือครุยกี่ตีเหนือเชิงซังก็ตี สวนแท้แพ้งริงไช้ ให้ไหม ๓ รอย ๆ ละ ๒๒๐๐๐๐ แลให้ไหมโดยศลาศักดิเป็นพิไนยลาหนึ่ง ถ้าแลหมิ่นได้มีตรุยปัก ให้ไหม ๓ รอยรอละ ๓๓๐๐๐” (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๓๘)
- “นาเป็นของผู้อื่นเคยทำมาแต่ก่อน และมีคนไปชิงไถ ชิงหวดเอานาผู้อื่นมาทำ” (พระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา ๓๙)

- “ผู้ใดบังอาจคราดกลบขี้เถาท่านให้ใหม่ ๓ รอยเป็นเบี้ย ๒๒๐๐๐๐” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๔๐)
- “ผู้ใดไปพูนโคก ปลุกห้ำง ยกคันนา และอ้างว่า นานั้นเป็นของตน” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๔๑)

2) การทำกระหนาบคาบเกี่ยว

ในสังคมอูรยามีความเชื่อเกี่ยวกับที่ดินเรื่องกระหนาบ คาบ เกี่ยว คือที่ดินของผู้ใดที่มีการทำกระหนาบ คาบเกี่ยวที่ดินของเจ้าของที่นั้น ในเวลาต่อมาเกิดการล้มตายของสัตว์เลี้ยงท่านเช่น วัว ควาย ช้าง ม้า หรือแม่แต่คนในสังกัดท่าน ก็ถือเป็นเรื่องที่สามารถฟ้องร้องให้มีการแก้ไขและให้ชดใช้ค่าเสียหายนั้นได้ การกระหนาบ คาบเกี่ยวของที่ดินนั้นมีหลายลักษณะ ดังนี้

“มาตราหนึ่ง ผู้หนึ่งกินกลาง ผู้หนึ่งอยู่ทั้งสองข้างชื่อชลชองชีพม้วย ผู้หนึ่งกินกลาง ผู้หนึ่งกินต้นแลปลายชื่อช้อนชนพินาศ ผู้หนึ่งกินกลาง ผู้หนึ่งอยู่ทั้งสองข้างอยู่ปลายชื่อฉัตรไชรุม ผีแลกะหนาบคาบแต่ปลายไร่นา เรือกสวน ชื่อพิศแอกหาร ผีแลกินเกี่ยวกันเปนเชิงกปกปลาย ชื่ออังกุเสนียด ถ้าตายใน ๓ วัน ๕ วัน ๗ วัน ๓ เดือนปีหนึ่ง ๓ ปีตาย ท่านว่าให้มีโทษแก่ผู้กะหนาบคาบเกี่ยวนั้น โดยพระราชกฤษฎีกา”

พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๖๘)

ทั้งนี้เมื่อรู้ว่ามีการกระหนาบคาบเกี่ยวในที่ดินเกิดขึ้น จะต้องมีการบอกกล่าวโดยให้ผู้อาวุโสในสังคมไปแจ้งแก่ผู้มีที่ดินที่มาคาบนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินนั้น ดังความว่า

“ทำไร่นาทำสวนเกี่ยวคาบท่านแลผู้ต้องคาบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ไปว่า แลผู้คาบนั้นมีอินบมิวนที่ไร่นาแลสวนนั้นแก่ผู้ต้องคาบทงศักดิ์สำหาวคั้งนั้นไซ้ ถ้าวัวควายช้างม้าช่าคนท่านตายไซ้ ให้ไซ้ของท่านแล้วให้ใหม่อีกโสดหนึ่ง เพราะว่าเปนคนสามหาวแล”

พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๔๗)

หรือหากวัว ควาย ช้าง ม้า ช่าคน ไม่ถึงตาย แต่เจ็บป่วย ทรมาน เจ้าของที่ดินก็สามารถฟ้องเรียกร้องได้ ดังเช่น “ทำไร่นาเรือกสวนคาบท่าน ๆ ให้ผู้เฒ่าผู้แก่มาห้ามปรามว่ากล่าวตน ๆ หมิฟังทงศักดิ์สำหาวมิวนแก่กัน ถ้าวัวควายช้างม้าช่าคนมิอันเปนทนเวทนาอยู่ไซ้ท่านให้ใหม่เปนข้อเลมิค” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๕๐)

การฟ้องร้องจากการเกิดกระหนาบ คาบ เกี่ยวของที่ดินที่นา นี้ จะพบว่าหากมีการบอกกล่าว และแก้ไขการกระหนาบคาบเกี่ยวของที่ดินที่นาแล้ว ยังเกิดการตายของวัวควายช้างม้าข้าคนเจ้าของ ที่ดินซึ่งถูกคาบก็ไม่สามารถมาฟ้องร้องให้มีการชดใช้ได้ ดังความว่า “ถ้ารู้ว่าคาบแลหาผู้เฒ่าผู้แก่ไปเวน ที่ไร่นาเรียกสวนนั้นแล้ว แลวัวควายช้างม้าข้าคนท่านตายตั้งนี้ ท่านว่าเป็นกามเขาแต่ก่อน จะโทษผู้ทำ กินที่ไร่นาเรียกสวนนั้นหมีได้ (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๔๕) และ “ผู้ใดซื้อที่สวนไร่นาแลคาบกัน ครั้นเจ้าที่เห็นคาบจึงให้ผู้ เสนากำนันนาไปจัดแจงมอบเวนนานั้น ได้ปักไม้ปันแดนไว้แล้ว ถ้าแลข้าคน ช้างม้าวัวควายตาย ๆ วันอื่นอย่าพึงมีโทษเลย” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๕๑)

การไม่สามารถเรียกร้องอาจเกิดจากที่เจ้าของที่ดินทั้งผู้ถูกคาบและผู้คาบต่างไม่รู้ แล้วต่อมาวัว ควายช้างม้าข้าคนตาย จึงรู้ว่าที่ดินนั้นเกิดคาบจะมาฟ้องให้ชดใช้มิได้ ทั้งนี้เพราะ “ท่านว่าเป็นกามเขา หมี ให้ใช้ของอันตายนั้นแต่ให้ช่วยทำบุญไปแก่ผู้ตายนั้นแล” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๔๘)

กฎหมายกระหนาบ คาบเกี่ยวที่ดินของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการทำไร่นา หรือปลูกบ้านเรือนคาบ เกี่ยวที่ดินหรือไร่นาเรียกสวนผู้อื่นนั้น กฎหมายได้กำหนดว่าจะต้องมีการบอกกล่าวแก่กัน ผ่านกำนัน หรือเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง มิฉะนั้นจะไม่สามารถกล่าวโทษต่อกันได้ ดังความว่า

“ผู้ใดซื้อที่ปลูกเรือนทำสวนเกี่ยวคาบกันรู้แล้วแลมิได้ว่าแก่กัน มิได้ให้กระลาการ กำนันพันที่รู้ อยู่มาหาความว่าซื้อที่บ้านทำสวนปลูกเรือนเกี่ยวคาบเล่า ถ้าแลลูกเมีย ผู้คนช้างม้าโคกระบือล้มตาย เป็นกามแก่ผู้ตาย ท่านมิให้มีโทษแก่มันเลย เพราะมิได้ว่า แต่แรก”

(พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๖๖)

ซึ่งในการพิสูจน์การกระหนาบคาบเกี่ยวนี้ ทั้งสองฝ่ายไม่ว่าจะเป็นผู้ทำกระหนาบคาบเกี่ยว หรือผู้ถูกระหนาบคาบเกี่ยวต่างต้องยอมรับการปักไม้หมายแดนกัน เพื่อเป็นการเวนคืนที่ดินไร่นา เรียกสวนนั้นหากไม่ยอมรับและผู้คนช้างม้าโคกระบือได้ตายให้ชดใช้ปรับไหมได้ (พระอายุการเบด เสจร มาตรา ๖๗) การยอมรับในการทำกระหนาบคาบเกี่ยวและมีการแก้ไขปักปันพื้นที่กันนี้เป็น เงื่อนไขสำคัญสำหรับการป้องกันมิให้เจ้าที่ผู้ถูกระหนาบคาบเกี่ยวมาฟ้องร้องกันได้อีก ดังที่กฎหมาย กำหนดว่า

“ผู้ใดซื้อที่ไร่สวน แลคาบกัน ครั้นเจ้าที่เห็นคาบจริง แลให้ผู้เฒ่าผู้แก่นายระวางร้อย
แขวงทั้งหลายไปว่ากล่าวแลไปเวนที่อยู่ไร่สวนนั้น แลปักแดนไว้แล้ว ถ้ามีข้าคนข้าง
ม้าวัวควายตาย ๆ วันอื่น อย่าฟังมีโทษเลย”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๗๐)

ทั้งนี้การทำกระหนาบ คาบเกี่ยวนี้จะมีผลให้วัว ควาย ช้าง ม้า ข้าคน ถึงตายและมีโทษแก่ผู้ทำ
กระหนาบคาบเกี่ยว กฎหมายได้กล่าวถึงระยะเวลาไว้ว่า “ถ้าตายใน ๓ วัน ๕ วัน ๗ วัน ๓ เดือน ปีหนึ่ง
๓ ปีตาย ท่านว่าให้มีโทษแก่ผู้กระหนาบคาบเกี่ยวนั้น โดยพระราชกฤษฎีกา” (พระอัยการเบดเสร็จ
มาตรา ๖๘)

การคุ้มครองในลักษณะการทำกระหนาบคาบเกี่ยวนี้ ไม่เพียงเฉพาะเรื่องกระหนาบคาบเกี่ยว
ของที่ดินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเรื่องปลูกเรือนด้วย ดังความว่า

“ล้อมรั้วปลูกเรือนเอาที่ท่านก็คิดแทงรั้วท่านก็ดี ปลูกเรือนคาบเรือนท่านก็ดี ผู้คนข้าง
ม้าล้มตายเจ้าบ้านเจ้าเรือนมาฟ้อง พิจารณาเป็นสัจ ให้ใช้ของท่านถ้าไขเจ็บให้ชุดล้าง
เสีย ถ้ามันมีฟังท่านว่ามันพอกพาลให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๐ ที”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๗๑)

กล่าวโดยสรุป ปัญหาการละเมิดที่มีต่อที่ดิน ที่นา ไร่ สวนในสังคมอยุธยา จะพบว่า ปัญหา
ความขัดแย้งที่รัฐได้มีการออกกฎหมายให้ความคุ้มครองแก่เจ้าของที่ดิน ทั้งในกรณีที่มีการละเมิดต่อ
ทรัพย์สินโดยตรง ซึ่งจะเป็นเรื่องของสิทธิในการครอบครองที่ดินที่เจ้าของมีสิทธิโดยชอบธรรม ซึ่ง
หากผู้ใดดำเนินการที่จะนำที่ดินนั้นมาเป็นของตนก็ถือว่าเป็นการละเมิดต่อเจ้าของที่ดิน และเจ้าของ
ที่ดินที่นานั้นสามารถที่จะฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมได้ นอกจากนี้ยังมีการคุ้มครองที่เกี่ยวข้องถึงเรื่อง
ความเชื่อเกี่ยวกับที่ดิน คือ การทำให้ที่ดินเกิดการกระหนาบคาบเกี่ยวในที่ดินนั้น ซึ่งในความเชื่อของ
คนในสมัยนั้น อาจมีผลต่อทรัพย์สินประเภทอื่น เช่นทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายของช้าง ม้า วัว ควาย
ข้าคน ซึ่งเจ้าของที่ดินอาจสามารถฟ้องร้องให้มีการแก้ไข รวมถึงเรียกเอาค่าสินไหมได้ ลักษณะเช่นนี้
เป็นลักษณะเฉพาะของกฎหมายสมัยอยุธยา

กรณีข่าว

การคุ้มครองที่นาหรือต้นข้าวจะเกิดขึ้นได้นั้น กฎหมายกำหนดให้เจ้าของที่นาที่ครอบครองจะต้องลงมือล้อมรั้วเขตไร่นาของตน เพื่อจะได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย การให้ความคุ้มครองป้องกันอันตรายแก่ต้นข้าว ไม่ว่าจะเป็นการกระทำจากมนุษย์หรือสัตว์ และจะโดยเจตนาหรือไม่เจตนา ก็ตามในทุกขณะที่ต้นข้าวเติบโตจนถึงช่วงเวลาที่ข้าวเก็บเกี่ยวได้ จะมีการกำหนดบทลงโทษทั้งปรับทั้งจำ ทั้งตัดอวัยวะบางส่วน เพื่อให้เด็ดขาด ดังนี้

การคุ้มครองต้นข้าวอันเกิดจากการกระทำของสัตว์เลี้ยงที่ถูกปล่อยปละละเลย ไม่ว่าจะเป็นช้าง ม้า โค กระบือ และหมู ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงที่คนไทยเลี้ยงไว้โดยทั่วไป ซึ่งมีกฎหมายระบุว่าจะต้องมีการทำรั้วล้อมไว้ หรือผูกสัตว์ไว้เพื่อไม่ให้ออกมาทำลายต้นข้าว ซึ่งหากสัตว์เลี้ยงมาทำลายต้นข้าวจะมีกฎหมายกำหนดบทลงโทษปรับใหม่หนักเบาตามประเภทของสัตว์ และเพศของสัตว์ แสดงให้เห็นถึงความละเอียดและการให้ความสำคัญในการคุ้มครองต้นข้าว ซึ่งเป็นทรัพย์สินที่ทุกครัวเรือนให้ความสำคัญ ดังปรากฏในพระอัยการเบ็ดเสร็จ ว่า

“เข้าเป็นต้นปนลำให้ขุนกระเสตราธิบดีมีตราสารประหฤติออกไปเมืองนอก ขอบพระนคร ให้ตีฆ้องป่าวโฆษณาแก่ผู้มีช้างม้าโคกระบือให้ผูกถือไว้ อย่าให้ปล่อยปละละเลยให้เลี้ยงโดยขนาด ถ้าหลุ้ยหลุดเชือกขาดปลอกขาดจากหลักแหล่งเข้าไร่นากินเข้าท่านครั้งหนึ่ง ให้จับเอาช้างม้าโคกระบือไว้ ถ้าเจ้าของมันมาขอท่านว่าให้คืนให้แก่มันครั้งหนึ่งก่อน ถ้าแลเจ้าของขอโดยขนาดแล้วเจ้าไร่นามีให้ ท่านว่าผู้นั้น เลียมลักช้างม้าโคกระบือท่าน ๆ ให้เอาค่าช้างม้าโคกระบือตั้งใหม่กึ่งค่า ให้คืนช้างม้าโคกระบือให้แก่เจ้าของ

ถ้าถึงสองครั้ง ให้เจ้าเข้าบอกแก่นายบ้านนายเมืองผู้เฒ่าผู้แก่ให้รู้จงค่านับ ให้เจ้าช้างม้าโคกระบือใช้เข้าท่านตามมากแลน้อย ถ้าหาเจ้าของมาขอไถมิได้ ให้เจ้าเข้าเอาช้างม้าโคกระบือไปบอกแก่สุภาจ่าเมือง ให้ตรารูปประพรรณสัตว์นั้นเวนตัวสัตว์ให้แก่เจ้าเข้า ถ้าเจ้าช้างม้าโคกระบือจะมาไถ ให้ให้หัวเจ้าทุ่งเหล่าพเนียงหนึ่ง ผ้าขาวผืนหนึ่ง ให้ใช้เข้าท่านจึงให้สัตว์ไปแก่เจ้าของ ถ้าเจ้าของยังมีมาไถ ช้างม้าโคกระบือซึ่งจับไว้นั้นหายตาย ให้ผู้จับบอกแก่สุภาจ่าเมืองจงค่านับ อย่าเอาโทษแก่เขาเลย ถ้ามีไถ้บอก ช้างม้าโค

กระบือท่านหายตาย ให้ใช้ของท่านกิ่งหนึ่ง ถ้าเจ้าของมาติดตามขอมิให้ไถเอาไว้ของเขา
ปล่อยหายตาย ท่านว่าให้ผู้อาไว้ใช้ของท่านจงเต็มค่า

ถ้ากินถึงสามครั้งก็ดี แลปล่อยให้กินเลี้ยงให้กินเข้าท่านเมื่อเป็นต้นเป็นลำก็ดี ให้
ใหม่ ช้างผู้ตัวละ ๒๔๐๐๐ เมียตัวละ ๒๐๐๐๐ ม้าผู้ตัวละ ๕๐๐๐ เมียตัวละ ๘๐๐๐ โคผู้ตัว
ละ ๑๐๐๐๐ เมียตัวละ ๕๐๐๐ กระบือผู้ตัวละ ๑๑๐๐๐ เมียตัวละ ๑๐๐๐๐ ให้ใช้เข้าท่าน
โดยมากแลน้อย ให้กินตัวสัตว์นั้นให้เจ้าของ ถ้ากินเข้าท่านเมื่อออกรวง ให้ใหม่ ช้างผู้ตัว
ละ ๔๔๐๐๐ เมียตัวละ ๓๓๐๐๐ ม้าผู้ตัวละ ๑๑๐๐๐ เมียตัวละ ๑๐๐๐๐ โคผู้ตัวละ ๑๖๐๐๐
เมียตัวละ ๑๔๐๐๐ กระบือผู้ตัวละ ๑๗๐๐๐ เมียตัวละ ๑๕๐๐๐ ให้ใช้เข้าท่าน ถ้ากินเข้า
กล้าท่าน ให้ใหม่ช้างผู้ตัวละ ๓๒๐๐๐ เมียตัวละ ๒๘๐๐๐ ม้าผู้ตัวละ ๑๐๐๐๐ เมียตัวละ
๕๐๐๐ โคผู้ตัวละ ๑๑๐๐๐ ให้ใช้เข้ากล้าท่าน ถ้ากินเข้าบ้านยังไม่เป็นรวง ให้ใหม่ช้างผู้ตัว
ละ ๑๐๐๐๐ เมียตัวละ ๘๐๐๐ ม้าผู้ตัวละ ๓๐๐๐ เมียตัวละ ๒๐๐๐ โคผู้ตัวละ ๔๐๐๐ เมีย
ตัวละ ๓๐๐๐ กระบือผู้ตัวละ ๕๐๐๐ เมียตัวละ ๔๐๐๐ ให้ใช้เข้าท่านตามมากแลน้อย”

(พระอยการเบคเสจร มาตรา ๑)

หากเจ้าของสัตว์เลี้ยงแก่ล้งทำให้สัตว์เลี้ยงเข้ามาทำลายต้นข้าว เช่น แกะล้งผูกบังจูงบัง ชี้อสัตว์
นั้นเข้าไปย่ำต้นข้าว หรือการแกล้งจับฝูงช้าง ม้า โค กระบือเข้าไปทำลายไร่นาของผู้อื่น (พระอยการ
เบคเสจร มาตรา ๒,๓,๗,๘) กฎหมายจะกำหนดโทษปรับใหม่มากน้อยขึ้นอยู่กับชนิดและเพศของสัตว์
และระยะเวลาเติบโตของต้นข้าว เช่น เป็นต้นกล้า ข้าวมัน ข้าวรวง และข้าวกล้า ดังนี้

“ถ้าผู้ใดแกล้งผูกจูงชีช้างม้าโคกระบือให้กินเข้าท่านเมื่อเป็นต้นกล้า เข้ามาน เข้า
รวง ให้ใหม่ ช้างผู้ตัวละ ๑๕๐๐๐๐ เมียตัวละ ๑๑๐๐๐๐ ม้าผู้ตัวละ ๔๐๐๐๐ เมียตัวละ
๓๖๐๐๐ โคผู้ตัวละ ๕๒๐๐๐ เมียตัวละ ๔๒๐๐๐ กระบือผู้ตัวละ ๕๖๐๐๐ เมียตัวละ
๔๕๐๐๐ แล้วให้ใช้เข้าท่านตามมากแลน้อย

ถ้าผู้ใดแกล้งผูกจูงชีช้างม้าโคกระบือให้กินเข้ากล้าท่านให้ใหม่ ช้างผู้ตัวละ
๑๒๐๐๐๐ เมียตัวละ ๕๐๐๐๐ ม้าผู้ตัวละ ๓๐๐๐๐ เมียตัวละ ๒๖๐๐๐ โคผู้ตัวละ
๔๖๐๐๐ เมียตัวละ ๓๔๐๐๐ กระบือผู้ตัวละ ๔๘๐๐๐ เมียตัวละ ๓๖๐๐๐ แล้วให้ใช้เข้า
กล้าท่านตามมากแลน้อย”

(พระอยการเบคเสจร มาตรา ๒,๓)

การปรับไหมในอัตราดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า รัฐให้ความสำคัญในการคุ้มครองข้าว การปรับไหมตามชนิดของสัตว์ที่กินข้าวมากน้อยแตกต่างกัน พร้อมทั้งให้ใช้ข้าวให้แก่เจ้าของนาข้าวด้วย การคุ้มครองต้นข้าวนี้ไม่จำกัดเฉพาะสัตว์เลี้ยงเข้ามาทำลายเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการคุ้มครองมิให้ผู้ใดมากลั่นแกล้งทำลาย เช่น

“ผู้ใดบังอาจจับพ้อเกี่ยวเหยียบลัดเข้าท่านเมื่อเป็นรวงไว้” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๑๓)

“ถ้าจับเชิงคราดลัดเหยียบเข้าท่าน” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๑๓)

“ผู้ใดทงสกัดค้ำหาหว แลกระทำขอนไม้กลิ้งเกลือกทับต้นเข้าท่าน” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๑๕)

“อนึ่งถ้าถอนข้าวท่านเสีย” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๑๗)

“อนึ่งถ้าขอยอมรดเข้าในนาท่าน...ถ้าขอยอมรดเข้าท่านในพ้อมในเสวียน” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๑๘)

“ถ่อเรือลัดเข้าผู้อื่นหลู่แหลก” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๒๐)

“เกี่ยวหญ้าในนาของผู้อื่นและไปเกี่ยวเอาต้นข้าวด้วย” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๒๔)

หรือการกระทำที่อาจไม่เจตนา แต่กฎหมายก็ระบุนถึงความผิดไว้ เช่น “เผาต้นข้าวลามไปไหมข้าวนาของผู้อื่น” หรือ การลักลอบหาปลาในนาของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการหาปลาด้วยวิธีใดก็ตาม เช่น ดักลอบ ดักไซ ดักซูด หรือดักถัน ก็มีโทษปรับไหมทั้งสิ้น

รวมถึงการไถนาที่อาจเจตนาหรือพลั้งเผลอไปทำลายต้นข้าว ก็จะถูกลงโทษปรับไหม เช่น

“ถ้าไถนาพลัดเหยียบเข้าท่านเสีย ให้ปลดเอาวัวไว้ตัวหนึ่ง ยามไถคันไถค่าเท่าใดท่านให้ไถท่านนั้น ถ้าไถเปล่าท่านให้มีเอา ด้วยเป็นเพื่อนบ้านกัน” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๑๔)

“ผู้หนึ่งไปไถนาอยู่ ผู้หนึ่งไปชิงไถ” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๓๔)

“ผู้ใดทงองอาจเอาโค กระบือไปไถเข้าท่านพืงหว่าน” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๓๕)

“ผู้ใดทงองอาจเอาโค กระบือไปไถเข้าท่านเมื่อเปนต้นเป็นใบ... เป็นข้าวกล้า เป็นข้าวออกรวง” (พระอายุการเบดเสรง มาตรา ๓๖)

“ไถนาหมีทันหว่านเข้างล มีผู้หนึ่งมาไถซ้ำซึ่งไถลงก็คิดไถเหนือตρυก็คิดเหนือเชิงซึ่งก็ดี” (พระ
 อายการเบคเสจร มาตรา ๓๘)

“นาท่านทำแต่ก่อนมาซึ่งไถซึ่งหว่านเอานาท่านทำ ท่านว่าผู้นี้บังอาจ ให้ใหม่ (พระอายการ
 เบคเสจร มาตรา ๓๙)

“ผู้ใดบังอาจคราดกลับซึ่งไถท่านให้ใหม่ ๓ รอยเปนเบี้ย ๒๒๐๐๐๐” (พระอายการเบคเสจร
 มาตรา ๔๐)

“ถ้าไถเข้าในนาท่านเสียใช้ ให้ไถแตกหลัง ๓ คลอง ถ้าจะไถให้ให้ไถคลองละ ๖๖๖๖๖๖ โดย
 อาษาท่าน” (พระอายการเบคเสจร มาตรา ๔๒)

ทั้งนี้การเรียกร้องให้มีการปรับใหม่ดังกล่าว ผู้กระทำความผิดจะต้องใช้เบี้ยมากน้อยตามลักษณะ
 ของการกระทำผิด

หรือการออกกฎหมายลงโทษแก่ผู้ลักขโมยข้าวในนา ซึ่งจะมีโทษหนักเบาตามลักษณะของข้าว เช่น

- การลักขโมยในขณะที่ข้าวมีลักษณะเป็นต้นกล้า กำหนดว่า

“ถ้าผู้ใดลักกล้าท่าน ให้ใหม่กำละ ๑๑๐๐๐ กำหนดเป็นสามกำ ถ้าลักถึง ๑๐๐ กำขึ้นไป
 ท่านให้ใหม่แต่ใน ๔๐ กำลงมา” (พระอายการเบคเสจร มาตรา ๒๑)

- การลักขโมยในขณะที่ข้าวออกรวง ข้าวพ่อนในนา ข้าวพ่อนในลาน กำหนดว่า

“เข้าจะใกล้ออกรวงทั้งท้อง แลเข้าออกรวงแล้ว มีผู้ลักเกี่ยวเอาไป ท่านให้ใหม่พ่อน
 ละ ๑๑๐๐๐ ถ้าลักเข้าพ่อนในนาเมื่อท่านเกี่ยวแล้ว ให้ใหม่พ่อนละ ๒๒๐๐๐๐ ถ้าลักเข้า
 พ่อนในลาน ท่านลากไปลอมไว้ ให้ใหม่พ่อนละ ๓๓๐๐๐ พ่อนหนึ่งให้ใหม่เป็น ๓
 พ่อน ถ้าลักถึง ๑๐๐ ถึง ๑๐๐๐ พ่อนก็ดี ให้ใหม่แต่ ๑๕๐ พ่อนลงมาแล้วเอาขึ้นขา
 หย่าง ๓ วัน ให้ร้องว่าคนทั้งหลายอย่าดูเยี่ยงข้า ๆ เป็นผู้ร้ายลักเข้า แล้วปลงลงทวน
 ด้วยลวดหนังพ่อนละที จงทุกพ่อน ถ้าลักมากขึ้นไปกว่า ๑๐๐๐ พ่อน ให้ตัดตีนสิ้นมือ
 เสีย (พระอายการเบคเสจร มาตรา ๒๒)

ซึ่งโทษการลักข้าวในขณะที่ข้าวออกรวงและข้าวพ่อนนี้ ถ้าลักขโมยในปริมาณมากจะ
 มีโทษถึงการตีด้วยลวดหนัง หรือถึงขั้นตัดมือเลยก็ได้

- การลักขโมยในขณะที่ข้าวที่ผ่านการนวดแล้วอยู่ในลาน ในพ้อม หรือเสวียน
 กำหนดว่า

“ถ้าลักเข้าย้อยท่านนวดไว้ในร้าน ลาน พ้อม เสวียนยั้งปา ให้ใหม่จงทุกสัต ๆ ละสอง ต่อแล้วเอาขึ้นหาอย่าง ๓ วันจำร้องว่าท่านทั้งหลายอย่าดูเยี่ยงข้า ๆ ลักเข้าเปลือก แล้วให้ปลงลงทวนด้วยลวดหนึ่งสัตละ ๒ ที ถ้าลักมากขึ้นไปกว่า ๔๐ สัต ให้ตัดตีนสินมืออย่าให้กุมกะเชอได้” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๒๓)

การลักขโมยข้าวที่ผ่านการนวดแล้วอยู่ในลาน ในพ้อม หรือเสวียน นอกจากจะมีโทษประจานแล้ว ยังมีโทษตีด้วยลวดหนึ่ง และหากลักในปริมาณมากก็จะถูกตัดมือได้

การลักขโมยในนานี้ กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองครอบคลุมถึงการลักขโมยเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาว่า จะฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมได้ด้วย เช่น “ผู้ใดลักแอกลักไถท่าน ๆ ให้ใหม่แอก ๑๑๐๐๐ ไถ ๓๓๐๐๐ ถ้าลักคราดท่าน ให้ใหม่แต่สามพัน ๆ ละ ๑๑๐๐๐” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๒๕)

การลักขโมยข้าวในนานี้ ไม่เพียงเกิดกับนาของราษฎรเท่านั้น นาที่เป็นของหลวงก็เป็นนาที่รัฐต้องป้องกันมิให้เกิดการขโมย มีการออกกฎหมายลงโทษการขโมยนาของหลวงว่า “ผู้ใดลักเข้าหลวงในทุ่งในลานในฉาง ไซ้ให้ใหม่ แล้วให้ตัดตีนสินมือเสีย” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๒๖) ทั้งนี้บทลงโทษแก่ผู้ลักขโมยข้าวหลวงจะได้รับโทษมากที่สุด คือ การถูกตัดมือและตัดเท้าโดยไม่มีเงื่อนไข ส่วนผู้ลักขโมยข้าวพอนในลานก็จะมีโทษตั้งแต่ปรับ ถูกเชี่ยน และนำไปขึ้นหาหยั่งเป็นเวลา ๓ วัน และให้ร้องประจานตนเองว่า “คนทั้งหลายอย่าดูเยี่ยงอย่างข้า ๆ เป็นผู้ร้ายลักข้าว” ถ้าขโมยเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ฟอนขึ้นไปจะถูกตัดมือตัดเท้าจนสิ้น กรณีขโมยข้าวย้อยก็ได้รับโทษทำนองเดียวกัน แต่เวลาร้องประจานตนเองให้ร้องว่า “ท่านทั้งหลายอย่าดูเยี่ยงข้า ๆ ลักข้าวเปลือก” และหากขโมยข้าวมากกว่า ๔๐ สัต ก็จะถูกตัดมือตัดเท้าเช่นกัน

การทำนามีความจำเป็นต้องใช้น้ำ ดังนั้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่นาอาจเกิดจากการทำให้เจ้าของนาสูญเสียน้ำที่อยู่ใต้นาไป ซึ่งจะมีผลต่อการทำนา ดังนั้นจึงมีกฎหมายหลายมาตรา ระบุถึงเรื่องการลักน้ำ เช่น

“ผู้ใดลักไข่น้ำในนาท่านออกเสียให้ใหม่ ๑๒๐๐๐๐ ถ้าพินคันนาท่านให้น้ำออกเสีย ให้ใหม่ ร่องละ ๑๓๐๐๐๐” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๒๘)

“ผู้ใดลักน้ำฟ้าทำในนาท่านไปนาตน ท่านให้ใหม่ ๑๑๐๐๐๐ เป็นสินไหมถึงพิไนยถึง” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๒๙)

“ผู้ใดไข่น้ำในนาท่านออกให้เข้าท่านม้านเสีย ให้ใหม่ร่องละ ๑๓๐๐๐๐ ให้ใช้เข้าท่านอันเสีย นั้น” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๓๐)

ท่านขังน้ำไว้ในนาท่าน แลตนไปตากเข้าขังปลาในนาท่าน แลเข้าในนาท่านม้านใช้ ให้ใช้เข้าท่านให้ใหม่ ๘๐๐๐” (พระอายุการเบดเสจร มาตรา ๓๑)

จากที่กล่าวมา การที่รัฐในสมัยอยุธยาให้ความคุ้มครองทรัพย์สินประเภทที่นา นี้ เป็นการป้องกันมิให้ข้าวในนาเสียหายจากเหตุต่าง ๆ เช่น จากสัตว์ การลักขโมย และทรัพย์สินที่อยู่ในนาก็ไม่จำกัดเฉพาะข้าวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้จนถึงน้ำ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำนาอีกด้วย

กรณีพืชสวน

การคุ้มครองพืชสวนที่รัฐสามารถดำเนินการ คือการป้องกันการลักขโมยพืชสวน ดังเห็นได้ การออกกฎหมายคือพระไอยการลักษณะโจร รัฐจะให้ความคุ้มครองต้นไม้ที่มีการเก็บอากร โดยเจ้าของพืชสวนจะได้รับการคุ้มครองด้วยการกำหนดค่าปรับแก่ผู้ที่ลักตัดต้นไม้ เช่น พุเรียน ที่มีการกำหนดค่าปรับสูงกว่าพืชที่มีอากรชนิดอื่น ๆ คือ ถ้าลักตัดต้นไม้ใหญ่มีผลปรับต้นละ ๒๐๐,๐๐๐ เบี้ย ถ้าลักตัดต้นไม้ใหญ่แต่โกรนปรับต้นละ ๑๐๐,๐๐๐ เบี้ย ส่วนต้นเล็กก็กำหนดโทษไว้เช่น ถ้าลักถอน หรือตัดต้นเล็กให้ปรับต้นละ ๘๐,๐๐๐ เบี้ย (พระไอยการลักษณะโจร มาตรา ๑๒๐) ส่วนพืชที่มีอากรอื่น ๆ จะได้รับการคุ้มครองโดยมีเบี้ยปรับลดหลั่นลงมา เช่น มังคุด ลางสาด มะม่วง มะพร้าว หมากร พลุ คือ ถ้าลักตัดต้นไม้ใหญ่มีผลปรับต้นละ ๕๕,๐๐๐ เบี้ย ถ้าลักตัดต้นไม้ใหญ่โกรน ปรับต้นละ ๓๓,๐๐๐ เบี้ย ถ้าลักตัดถอนต้นเล็กให้ปรับต้นละ ๒๒,๐๐๐ เบี้ย (พระไอยการลักษณะโจร มาตรา ๑๒๐) รวมถึงการลักขโมยพืชไร่อื่น ๆ เช่น อ้อย กล้าย

นอกจากการคุ้มครองเจ้าของสวนในกรณีมีผู้มาลักลอบตัดขโมยผลผลิตแล้ว สำหรับการทำสวนหรือไร่นาซึ่งผู้ดูแลที่สวนไร่นานั้นสามารถให้ผลผลิตแล้วนั้น แต่การที่สวนไร่นานั้นยังเป็นข้อ

พิพาทอยู่ระหว่างคดีความก็ตาม กฎหมายก็กำหนดให้ได้สิทธิประโยชน์จากที่สวนไร่นานั้นด้วย ดัง
ความว่า

“ผู้ใดพิภยสวนไร่นาสาระพัดผลาผลน้ำป่าซึ่งมีอาคนไใช้ ให้พิภยเมื่อมี้วยชาติผล
พฤกษา ถ้าผลพฤกษายังให้ไว้แก่ผู้รักษาพญาบาลก่อน ถ้าผู้ใดแลยังพิภยไใช้ท่านว่าผู้นั้น
ทำให้อับประโยชน์พระราชทรัพย์ ให้ลงโทษโดยศถาศักคิตคือเลมิดพระราชอาษา พระผู้
เป็นเจ้าของท่าน”

(พระไอยการลักษณะตระลาการ มาตรา ๓๐)

จะเห็นได้ว่า การคุ้มครองในกรณีพืชสวน รัฐได้มีการออกกฎหมายให้ความคุ้มครอง
โดยเฉพาะกับพืชสวนตามชนิดของพืชแต่ละชนิด ที่รัฐสามารถเก็บอากรเป็นรายได้เข้าหลวง ถึงแม้ว่าที่
สวนนั้น หากมีคดีพิพาท รัฐก็ยังคงให้สิทธิในการเก็บผลประโยชน์จากสวนนั้นได้

กรณีทรัพย์สินเงินทอง

การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินแก่เจ้าของทรัพย์สินนั้น รัฐในสมัยโบราณมีการให้ความ
คุ้มครองในหลายกรณี ดังนี้

๑. การป้องกันทรัพย์สินจากโจรภัย

การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินจากโจรภัย รัฐมีการออกพระไอยการลักษณะโจร เพื่อป้องกันมิ
ให้มีการลักขโมยป้องกันมิให้สูญเสียการครอบครองทรัพย์สิน มีการระบุถึงโจรประเภทต่าง ๆ ไว้ถึง
๑๖ ประเภท ดังนี้

๑. โจรปล้น คือ บรรดาโจรที่สมรู้ร่วมคิดกันออกปล้นผู้อื่นไม่เว้นกลางวันกลางคืน วิธีการปล้น
เป็นต้นว่า การยิงปืนโห่ร้องอื้ออึงไปให้เจ้าทรัพย์สะดุ้งกลัว แล้วค่อยเก็บกวาดเอาทรัพย์ทั้งปวง
๒. โจรย่องสะคม คือ โจรที่มีความรู้ทางวิชาอาคมสามารถใช้สะกดให้เจ้าทรัพย์หลับ แล้วค่อยเก็บ
กวาดเอาทรัพย์ทั้งปวง
๓. โจรภัย คือ โจรที่ทำให้ผู้อื่นเกรงกลัวก่อนแล้วค่อยเก็บกวาดเอาทรัพย์ทั้งปวง
๔. โจรตีชิง คือ โจรที่คบค้าสมาคมกันไปตีชิงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไม่เว้นทั้งทางบกทางน้ำ
๕. โจรฉกฉวย คือ โจรที่มีได้คิดอาวูชไปค้อยอยู่ตามถนนหนทางเปลี่ยวแล้วช่วงชิงเอาทรัพย์สิน
ของผู้อื่น

๖. โจรชุมนุมช่อน คือ โจรที่คบค้าสมาคมกันไปคอยด้อม ๆ มอง ๆ ในสถานที่ใด ๆ มิให้เจ้าทรัพย์รู้เห็นแล้วจึงลักเอาทรัพย์ไป
๗. โจรล้วงลัก คือ โจรที่ลักล้วงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไป
๘. โจรลักเลียม คือ โจรที่ไปลักทรัพย์สินของผู้อื่น พอดีเจ้าทรัพย์มาพบเข้าจึงแสรับบอกไปว่ามายืมทรัพย์สินนั้น
๙. สาธารณโจร คือ โจรไปปล้นกับพวกโจรด้วยกัน แต่แสร้งมาชวนไปด้วยเท่านั้น มิได้ลงมือประการใด
๑๐. นิลัมภรโจร คือ โจรที่กระทำการไม่แนบเนียน กฎหมายพรรณนาว่า "มีพิรุณติดพันคุณมลทินนิลเมฆพันคล้ำดำติดอยู่"
๑๑. วิสาสคาหโจร คือ โจรลักทรัพย์สิ่งของของญาติพี่น้อง บิดา มารดา สามี ภรรยา เขย สะใภ้ ฯลฯ ด้วยตนเอง
๑๒. สรรพโจร คือ โจรที่ลักมิได้เลือก
๑๓. บัณฐุทสกโจร คือ โจรที่ชิงเอาทรัพย์สิ่งของไม่ว่าทางน้ำทางบก
๑๔. ทามริกโจร คือ โจรที่เป็นเพื่อนกันพากันกระทำโจรกรรมเป็นอาชีพเลี้ยงตัว
๑๕. สารโจร คือ โจรที่ลักทรัพย์อันเป็นแก่นสาร เช่น ลักพระพุทธรูปแล้วลอกเอาทองพระนั้นไปขาย
๑๖. คัสกรโจร คือ โจรที่คบค้าสมาคมกันไปปล้นราษฎรแล้วทำลายครวเรือนตลอดจนทรัพย์สินบริเวณใกล้เคียงด้วย เป็นต้น

โดยมีการระบุถึงอายุความในการฟ้องร้องของเจ้าทรัพย์ที่มีต่อผู้ลักทรัพย์ ในกรณีที่ได้ทรัพย์สิ่งของ รวมทั้งหาสที่หายไปกลับคืนมาแล้วว่า ต้องฟ้องร้องภายในหนึ่งเดือน หากพ้นกว่านั้นห้ามมิให้มีการฟ้องร้องแก่ผู้ลักได้ (พระไอยการรับฟ้อง มาตรา ๑๖)

ในกรณีการลักขโมยสัตว์ กฎหมายมีการกำหนดตั้งค่าตัวของสัตว์เหล่านั้นไว้ด้วยว่า ถ้าจับได้ว่าใครลักขโมยสัตว์เหล่านี้ไปจะต้องถูกปรับตามค่าพิกคค่าตัวของสัตว์ ดังนี้

โคตัวผู้มีค่าตัวละ ๓ ตำลึง	นางโคมีค่าตัวละ ๔ ตำลึง ๒ บาท
กระบือตัวผู้มีค่าตัวละ ๖ ตำลึง	นางกระบือมีค่าตัวละ ๕ ตำลึง
ลูกตามแม่โคตัวผู้มีค่าตัวละ ๑ ตำลึง ๒ บาท	ลูกตามแม่โคตัวเมียมีค่าตัวละ ๒ ตำลึง ๑ บาท
ลูกตามแม่กระบือตัวผู้มีค่าตัวละ ๓ ตำลึง	ลูกตามแม่กระบือตัวเมียมีค่าตัวละ ๔ ตำลึง ๒ บาท

(พระไอยการลักขโมยโจร มาตรา ๘๐)

๒. การคุ้มครองจากการดูหมิ่น

การดูหมิ่นมีหลายลักษณะ ที่มีการจำแนกไว้ในมาตรา ๑๓ พระอัยการเบคเสจร กำหนดว่ามี ๓ ลักษณะ คือ

๑) ดูหมิ่นซ้ำกันว่าเหมือนทรัพย์ของตน ดังความว่า “อนึ่งผู้ใดดูหมิ่นท่านว่าเหมือนทรัพย์แห่งตน ทายท่านเหมือนทายแห่งตน แลเกาะกุมเอาทายท่านไว้ ให้ใหม่ตามดูท่านนั้น” พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๑๓)

๒) ดูหมิ่นสิ่งของบุคคลอื่นว่าเหมือนของตน

๓) เกาะกุมทรัพย์บุคคลอื่นไว้เป็นของตน

รวมถึงการกล่าวหาต่อกันว่า ลักทรัพย์ท่านมา จึงมาริบเอาบ้านเรือนและทรัพย์สินนั้น ว่าเป็นการดูหมิ่น ความว่า

“ผู้ใดกล่าวแก่ท่านว่าลักทรัพย์ แลมาริบเอาเข้าเรือนท่านแลทรัพย์เข้าของไปด้วย ให้ใหม่ตามกล่าวแก่ท่านนั้น ถ้าแลทรัพย์ซ้ำคนมิได้อยู่แล้วอยู่แก่ท่าน ให้ใหม่ตามกล่าวแก่ท่านนั้น ถ้าแลทรัพย์ซ้ำคนเขาอยู่ด้วย แล้วมิได้อยู่ด้วยตัว ให้ใหม่ทวีคูณ

อนึ่งทรัพย์ของท่านอยู่แก่ตัวนั้นมากแลบอกว่ำน้อย ถ้าพิจารณาเป็นสัจ ให้ใช้ทรัพย์แก่ท่านจงถ้วน แลระวางอำพรางให้ใหม่ทวีคูณ ถ้าทรัพย์อยู่แก่ท่านน้อยว่ามาก ให้ใหม่ลดลงเอากึ่ง

อนึ่งทรัพย์ซ้ำคนได้ฝากแก่ท่านแลขึ้นชื่อว่าฝากแก่ท่านว่าแต่เท่าใดให้ควรใหม่แต่เท่านั้น

อนึ่งท่านมิได้บลบาลว่าจะให้ทรัพย์ ๆ เท่าใดให้ใหม่ตามว่านั้น อนึ่งบลบาลว่าจะให้ทรัพย์แก่ท่านแลกลับว่ามีได้บลให้ใหม่ทวีคูณ”

(พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๑๔)

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดูหมิ่นนี้สอดคล้องกับพระอัยการกู่หนี ความว่า

“มาตราหนึ่ง ทรัพย์ท่านอยู่แก่ตน ท่านเรียกหามาพิจารณามิริบ ว่าทรัพย์มิได้อยู่แก่ตน เมื่อพิจารณาเป็นสัจว่าทรัพย์ของท่านอยู่จริง ควรให้ใหม่เอาแก่ผู้นั้นเป็นทวีคูณถ้าทรัพย์มิได้อยู่แก่ท่าน ว่าทรัพย์อยู่แก่ท่าน เมื่อพิจารณาเป็นสัจว่าทรัพย์มิได้อยู่แก่ท่าน

จริง มักได้ท่านฉันใดให้ท่านได้ตนคุณนั้นบ้าง ควรให้ใหม่เอาเท่าทรัพย์ซึ่งว่าอยู่แก่ท่านนั้น” (พระไอยการลักษณะผู้หนี มาตรา ๕๕)

เห็นได้ว่า การคุ้มครองทรัพย์ในเรื่องนี้ รัฐให้ความคุ้มครองแก่เจ้าของทรัพย์ การดูทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน หรือการปิดบังอำพรางทรัพย์ผู้อื่นมาเป็นของตนนั้นมีความผิดที่สามารถฟ้องเรียกค่าปรับใหม่ได้

๓. การคุ้มครองจากการจำหน่าย

การให้ความคุ้มครองในกรณีการจำหน่ายนั้น กฎหมายได้กำหนดให้การรับรองสิทธิที่จะมีต่อเจ้าของทรัพย์ในกรณีที่มีญาติพี่น้องเอาทรัพย์สินหรือที่ดินไปจำหน่าย ถ้าพ้นสามปีแล้วไม่ได้ถอนให้เป็นสิทธิของผู้รับจำหน่าย แต่ถ้าหากผู้จำหน่ายและผู้รับจำหน่ายหาตัวมิได้ สิ้นตายแล้ว อยู่แต่ลูกหลานจะเอาเงินไปไถ่เอาไร่นาเรียกสวนที่ได้จำหน่ายไว้ต้องไถ่ถอนในกำหนด ๑๐ ปี ลูกหลานผู้รับจำหน่ายจะเก็บเอาไว้มิได้ ให้คืนทรัพย์แก่ผู้จำหน่ายนั้น (พระอายุการเบดเสร็จ มาตรา ๗๕) ทั้งนี้เห็นได้ว่า การกำหนดระยะเวลา ๓ ปี ให้เป็นสิทธิแก่ผู้จำหน่ายหรือในส่วนของลูกหลานที่จะต้องไถ่ถอนในกำหนด ๑๐ ปีนั้น ก็เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์บนที่ดินนั้น

ส่วนการจำหน่ายที่ครบกำหนดระยะเวลาไถ่ถอนคืน แล้วมิได้มาไถ่ทรัพย์สินนั้นคืน ให้ทรัพย์สินนั้นตกเป็นสิทธิของผู้รับจำหน่าย แต่ถ้ายังไม่ถึงสัญญาไถ่ถอนแล้วผู้รับจำหน่ายเกิดอุบัติเหตุ ทำให้ทรัพย์เสียหายด้วยภัยต่าง ๆ ผู้จำหน่ายจะเอาแก่ผู้รับไม่ได้ ดังความว่า

“ผู้ใดเอาทรัพย์สิ่งใด ๆ ไปจำหน่ายไว้แก่ท่าน แลสัญญาอาหนด ๑๐ วันก็ตีเดือนหนึ่งก็ตีปีหนึ่งก็ตี จะไถ่เอาทรัพย์นั้นคืนเถ่า ถ้าแลพ้นกว่าสัญญาอาหนดแล้วมิได้มาไถ่เอาทรัพย์ ๆ นั้นเปนสิทธิแก่ผู้รับ ถ้ายังมีถึงสัญญาอาหนดแลผู้รับจำหน่ายนั้นบังเกิดอุบัติเหตุทรัพย์นั้นเสียหายด้วยราชไทย โจรไทย อุทกไทย อัคคีไทย พิจารณาเปนสัจ จะเอาแก่ผู้รับนั้นมิได้เลย”

(พระอายุการเบดเสร็จ มาตรา ๗๖)

จะเห็นได้ว่า การจำหน่ายทรัพย์นั้น กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองแก่เจ้าทรัพย์ในการไถ่ถอนคืน ขณะเดียวกัน หากเกิดเหตุที่สุดวิสัยกฎหมายก็ให้ความคุ้มครองกับผู้รับจำหน่าย ซึ่งครอบครองทรัพย์สินนั้นอยู่ หากทรัพย์สินนั้นเสียหาย

๔. การคุ้มครองจากการฝากทรัพย์

การฝากทรัพย์มีหลายลักษณะที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้ง ดังปรากฏกฎหมายดังนี้ คือ

- ๑) ผู้รับฝากเอาทรัพย์ที่ฝากนั้นไปใช้แล้วชำรุด เช่น เอาเสื้อผ้าไปนุ่งห่มขาด ความว่า “ท่านฝากผ้าผ่อนเงินทองแก้วแหวนเพชรพรรณไว้ ถ้าเจ้าของจะเอา ให้คืนให้ อย่าได้ประบัตินท่าน ถ้าผู้รับฝากนั้นเอาไปนุ่งห่มขาดเศร้าหมองก็ดีแลแหวนเอาไปถือเบาดราซ่งไปก็ดี ให้ใช้ของท่าน” (พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๗๗)
- ๒) ผู้รับฝากเอาทรัพย์อื่นอันมีค่าน้อยกว่าทรัพย์ที่ฝากเปลี่ยนให้กับผู้ฝาก ดังความในกฎหมายว่า “อนึ่งผู้รับฝากนั้นเอาทรัพย์อื่นพอประมาณเปลี่ยนให้แก่ท่าน ทรัพย์ท่านใหญ่เอาทรัพย์อันน้อยเปลี่ยนให้แก่ท่านของท่านก็ควรส่งให้แก่ท่าน แลทรัพย์อันเปลี่ยนให้แก่ท่านนั้นก็ควรให้เสียแก่ท่านด้วย” (พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๗๗)

“ผู้ใดท่านเอาทรัพย์มาฝากไว้ อยู่มาผู้ฝากไว้นั้นจะคืนเอา ผู้รับนั้นเอาทรัพย์อื่นพอประมาณเปลี่ยนให้แก่ท่าน ทรัพย์ท่านใหญ่เอาทรัพย์อันน้อยเปลี่ยนให้แก่ท่าน ของท่านก็ควรส่งให้แก่ท่าน แลทรัพย์อันเปลี่ยนให้แก่ท่านนั้นก็ให้เสียแก่ท่านด้วย” (พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๗๘)

และ “ผู้ใดฝากทรัพย์สิ่งสิ้นไว้แก่กัน ผู้ฝากว่ามากผู้รับฝากว่าน้อย ถ้าพิจารณาเป็นสังว่ามากเท่าใด ให้เอารูปะพรรณเท่านั้นตั้งใหม่ผู้รับฝาก ถ้าเป็นสังว่าน้อยผู้ฝากว่า มาก ๆ เท่าใดให้ใหม่ผู้ฝากเท่านั้น” (พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๘๓)
- ๓) ผู้รับฝากเอาทรัพย์สินที่รับฝากออกขาย ความว่า “ผู้ใดฝากทรัพย์สิ่งของทองเงินไว้แก่ท่าน เจ้าของมิได้มาตักเตือนเอาของนั้นก่อน ท่านห้ามมิให้ผู้รับฝากนั้นซื้อขายของนั้นเสีย ถ้าผู้รับฝากเอาของท่านไปขายเสีย ให้ใช้ของท่าน” (พระอัยการเบดเสรง มาตรา ๗๕, ๗๖)
- ๔) ฝากสินค้าไปขาย ต้องมีพยานรู้เห็นมาคิดราคาทุนทรัพย์และออกหนังสือสำคัญให้แก่ผู้ฝาก ความว่า

“ทวยราษฎรทั้งหลาย จะฝากสินค้าให้ท่านไปขายต่างเมืองก็ดีฝากลงสำเภาก็ดีฝากให้ซื้อขายแต่กลางเมืองก็ดี ให้มีผู้เฝ้าผู้แก่เพื่อนฝูงมาช่วยคิดราคาทุนทรัพย์ให้รู้เห็น แลเอาหนังสือสำคัญบริคนไว้ว่าได้กำไรจะปันกันก็ดีมีปันทีกก็ดี ถ้ามีทำดั่งนั้นเกิดอุบัติเหตุฉ้อ

ความแก่กันผู้ใจทว่าฝากผู้จำเลยว่ามีได้ฝากมิได้รับ แลหาความค้ำบัมิได้ผู้ใจทหาหนังสือ มิได้ ให้พระสุรัสวดีเลิกจากกัน โดยคำโจทศตนเองเป็นภพแก่มันแล” (พระอัยการเบด เสรจ มาตรา ๘๔)

๕) การขายฝากทรัพย์สิน โดยสัญญาจะมาไถ่เอาคืน หากพันกำหนดเป็นสิทธิแก่ผู้ซื้อ ความว่า “ผู้ใดขายทรัพย์สินแลเคหาสถานฝากไว้แก่ท่านแลสัญญาอันแก่ท่านว่าจะมาไถ่เอาคืนแล้ว ถ้า พันกว่าสัญญานั้นแล้ว แลทรัพย์สินอันขายฝากนั้นเป็นขาดแก่ผู้ซื้อถ้าผู้นั้นจะมาขอไถ่เอาทรัพย์สิน แลเคหาสถานนั้นคืนแล้ว ควรให้ตีค่าจงบ่มค้ำบันั้นให้แก่เจ้าทรัพย์สินไป” (พระอัยการเบด เสรจ มาตรา ๘๕)

กล่าวโดยสรุป การฝากทรัพย์สินนั้นมีเหตุแห่งการนำไปสู่ความขัดแย้งในการฝากหลายสาเหตุ ซึ่ง กฎหมายหลายมาตราที่กล่าวมาจะพบว่า ในการฝากนั้นโดยหลักการผู้รับฝากจะต้องคืนทรัพย์สินที่ฝากนั้น ให้กับเจ้าของทรัพย์สิน อย่างไรก็ตาม การรับฝากทรัพย์สินนี้กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองแก่ผู้รับฝากทรัพย์สิน หากถูกโจรแย่งชิงเอาไป เพลิงไหม้ หรือเรือล่ม ทำให้ทรัพย์สินนั้นสูญหาย ผู้รับฝากทรัพย์สินนั้นไม่ต้องชดใช้ ทรัพย์สินนั้นแต่ถ้าผู้รับฝากปิดบังอำพรางทรัพย์สินนั้นไว้ กฎหมายกำหนดให้ปรับไหมสองเท่าของทรัพย์สินนั้น (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๘๐)

๕. การคุ้มครองทรัพย์สินจากการเช่า การยืม

การเช่าและการยืมทรัพย์สินเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่าและผู้ยืมกับเจ้าของทรัพย์สินที่รัฐต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะในการเช่าและการยืมนั้นอาจนำไปสู่ความขัดแย้งด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังนั้น กฎหมายจึงต้องให้ความคุ้มครองแก่เจ้าของทรัพย์สินและให้ความเป็นธรรมทั้งผู้เช่าและผู้ยืมในกรณีต่าง ๆ ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้ โดยการยืมนั้นกฎหมายกำหนดว่า “ถ้ายืมสิ่งเงินทองผ้าผืนแพรพรรณเรือชาเครื่องทรัพย์สินสิ่งใด ๆ ท่านว่าให้มันผู้ยืมใช้จงบ่มค้ำบันั้น” (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๑๐๘) หรือ หากทรัพย์สินที่ยืมไปนั้นเสียหาย ไม่สามารถคืนทรัพย์สินนั้นได้ ผู้ยืมก็ต้องรับผิดชอบชดใช้ ดังเช่น “ผู้ใดยืมช้างม้าโคกระบือเรือเกวียนท่านไปใช้ แลช้างม้าโคกระบือล้มตายแตกหักหายประการใด ๆ ก็ดี ท่านให้ใช้ช้างม้าโคกระบือเรือเกวียนท่านจงบ่มค้ำบั” (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๕๓) หลักการนี้เป็นหลักการสำคัญของการยืมว่า จะต้องคืนทรัพย์สินสิ่งของที่ยืมมานั้นแก่เจ้าของ

ส่วนการเช่าทรัพย์สินที่เป็นพื้นฐานในสังคมเกษตร คือการเช่าที่ดินเพื่อการทำไร่ทำนา การให้ความคุ้มครองที่เป็นหลักการคือ เมื่อมีการเช่าก็ต้องจ่ายค่าเช่า กฎหมายจึงกำหนดว่า

“ผู้ใดทำหนังสือสัญญาเอกสารเช่าที่ดินไร่นา เรือกสวนจะให้ทรัพย์สินใดแก่ท่าน ครั้นถึงสัญญามิได้ให้แก่ท่าน ๆ ให้เรียกหาออกมา ถ้าต่อสู้เจ้าที่ไร่นา เรือกสวนเมื่อพิจารณาเป็นสง่าว่าเช่าที่ดินไร่นา เรือกสวนของท่านจริงมิได้ให้แก่ท่านตามสัญญา ท่านว่าให้เอาทรัพย์สินซึ่งสัญญาว่าจะให้แก่ท่านนั้นตั้งใหม่ทวีคูณ ยกค่าเช่าให้แก่เจ้าของเลือนั้นเป็นสินไหมกึ่งพิไนยกึ่ง”

(พระอยการเบดเสจร มาตรา ๖๐)

การเช่าที่ดินนั้น กฎหมายมีการกำหนดเงื่อนไขระยะเวลาของการเรียกเก็บค่าเช่าเพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งในเวลาต่อมาว่า การเรียกเก็บค่าเช่าต้องเรียกเก็บภายใน ๓ ปี หลังจากนั้นมาขอเรียกเก็บจะเก็บได้เพียงครึ่งหนึ่งของค่าเช่าเท่านั้น (พระอยการเบดเสจร มาตรา ๕๘)

การคุ้มครองทรัพย์สินจากการเช่านี้ ไม่เพียงแต่คุ้มครองเจ้าของทรัพย์สินเท่านั้น กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองแก่ผู้เช่าด้วย ดังมาตรา ๕๘ ระบุว่า

“ผู้ใดเช่าที่ไร่นา ว่าจะทำกินแลให้ค่าเช่าแก่เจ้าของนั้นแล้ว เมื่อถึงเทศการจะทำนา ยังไปมิได้ทำนา ถ้าเจ้านาเอาไปให้ผู้อื่นเช่าเล่า ควรให้เรียกเอาค่านานั้นคืนเป็นทวีคูณ ถ้าหาฝนมิได้ผู้เช่ามิได้ทำ ผู้เช่าจะคืนเอาค่านานั้นมิได้ เมื่อมีฝนพายหน้าจึงให้ทำ เพราะเหตุทำนานั้นเอาฝนเป็นประมาณ

(พระอยการเบดเสจรมาตรา ๕๘)

การใช้ทรัพย์สินในการแสวงหาผลประโยชน์จากการเช่า และการขี้อาจนำมาสู่ความขัดแย้งฟ้องร้องคดี ดังเช่น ในสมัยพระเอกาทศรถ มีคดีจีนจูยเช่าสำเภาจินกึ่งเส้งไปค้าขาย สำเภาคอนพายุ อับปาง จินกึ่งเส้งเจ้าของสำเภาคิดเอาค่าสำเภาก้จีนจูย มาร้องฟ้องคดี ซึ่งนำมาสู่พระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการเช่าเรือดังรายละเอียด ดังนี้

“แต่เนี่ยสิบไปเมื่อหน้า ถ้าลูกค้าวานิชต่างประเทศสบไสมยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นข้าขอบขัณฑสีมาก็ดี แลเข้ามาค้าขายตามกำหนดมรฐมก็ดี แลเข้าสำเภานาวาแก่กันไปค้าขายยังประเทศอันใด อันสุดหล้าฟ้าเขียว แลสำเภาต้องพยุแลเสภากระโดงหักแลจ้งกูดครัดครีแลอับปางแตกเสียก็ดี แลไปกลางทะเลสลัดตีเอาไปก็ดี ถ้าแลใช้ไปไปตะหลอดทอดทำแล้วตักก็ดี แลอสุนีตก็ต้องสำเภาที่ดี แลเพลิงไหม้หอบลามมาไหม้สำเภาเสียก็ดี ท่านว่าเป็นกาลกำหนดอายุศัสม์สำเภานั้นต้องด้วยราชไทย โจรไทยอักษิไทย อุทกะไทย แลจะเอาค่าเช่าสำเภาแก่กันนั้นมิได้เหตุใดจึงกล่าวคั่งนี้ เหตุว่าถึงกาลวิบัติแห่งสำเภา

อนึ่งถ้าแลคั้นหนได้ก้งเฮียวก้งจงกว่าเต็กข้อแข่งข้อบั้นจูลำบั้นอดเขียน แลนายสำเภาเท่าแต่แลผู้อยู่ในสำเภามิได้พิจารณา กระทำให้เป็นอุบัตินเหตุเพลิงจึงเกิดไหม้สำเภาเสียสิ่งของผู้เช่าด้วย ท่านว่าให้ผู้เช่านั้นใช้ค่าสำเภา ถ้าสิ่งของผู้เช่ามิได้เสีย ท่านว่าให้ผู้เช่าเสียทั้งค่าเช่าให้แก่ท่านด้วย”

(พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๘๖)

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายกำหนดเกี่ยวกับการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดจากการเช่า การยืมในรายละเอียด เช่น

“อนึ่งถ้าลูกค้าข้าขอบขัณฑสีมาเช่าเรือแพนาวาแก่กัน แลโจรลักก็ตีลู่หลุดหายไปก็ดี ท่านว่าจะเอาทั้งค่าเช่าค่าเรือมิได้ ถ้าค่าเรือมากให้เอาแต่ค่าเรือ ถ้าค่าเช่ามากให้เอาแต่ค่าเช่า”

(พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๘๗)

จะเห็นได้ว่าในกรณีนี้ เจ้าของเรือที่เป็นเจ้าของทรัพย์ไม่สามารถจะเรียกทั้งค่าเรือและค่าเช่าได้ สามารถเรียกได้อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่หากผู้เช่าผู้ยืมเอาทรัพย์สินนั้นไปขาย “อนึ่งถ้ามันเอาไปซื้อขาย แลจ่านำแลกเปลี่ยนเสียก็ดีท่านว่ามันบ้งอจ ให้มันใช้ทั้งเรือแลค่าเช่าเรือด้วย” (พระอัยการเบดเสจร มาตรา ๘๗)

การเช่าเรือไปแล้วเรือนั้นหาย โดยเดินทางไปถึงที่หมายแล้วเรือหาย ผู้เช่าจะต้องชดใช้ทั้งค่าเช่าและค่าเรือ ความว่า “ผู้ใดเช่าเรือท่านไปว่าจะให้ค่าเช่าแก่ท่านแลเอาเรือท่านไปถึงท่าเรือที่จะไปนั้น อยู่

มาเรื่อนั้นนายเจ้าเรือจะทวงเอาเรือแลค่าเช่านั้น ควรให้ผู้เช่าใช้ค่าเรือแลค่าเช่านั้น ควรให้คิดให้แต่ในวันคืนเรือยังมีได้หายนั้น แลเมื่อเรือหายแล้วนั้น ค่าเช่าเอามิได้เลย” (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๘๘)

การเช่าข้างม้าโคกระบือเกี่ยวกันไป แล้วข้างม้าโคกระบือเกี่ยวเกิดอุบัติเหตุตายแตกหัก “ผู้ใดเช่าข้างม้าโคกระบือเกี่ยวกันท่านไปสถานทางไกล แลเจ้าข้างม้าโคกระบือเจ้าเกี่ยวรับเอาเงินค่าเช่าแก่ท่านแล้วผู้เช่านั้นเอาไปถึงสถานที่ใดแล โคกระบือเกี่ยวเกิดอุบัติเหตุตายแตกหักประการใดก็ดี ถ้าพิจารณาเป็นสัง ท่านมิให้ผู้เช่านั้นใช้เลย ท่านให้เจ้าของคิดเอาค่าเช่านั้นจนเต็ม เพราะว่าเป็นบาปเคราะห์ด้วยกัน”(พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๘๙)

การเช่ายืมทรัพย์สินข้างม้าโคกระบือเรือเกี่ยวกันผ้าผ่อน เจ้าของและผู้เช่ายืมต้องตรวจดูสิ่งของให้ดีแล้วจึงเอาไป เพราะเวลาที่คืนทรัพย์สิน หากมีความเสียหายจะได้เรียกร้องให้มีการชดใช้ได้ แต่หากเจ้าของทรัพย์สินไม่ใส่ใจและเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน จะได้รับการชดใช้เพียงสองในสามส่วน ดังกฎหมายบัญญัติว่า

“มาตราหนึ่ง ถ้าเช่ายืมเจ้าของสรรพข้างม้าโคกระบือเรือเกี่ยวกันผ้าผ่อน ให้เจ้าของแลผู้เช่าผู้ยืม ต้องเห็นดีเห็นร้ายด้วยกันแล้วจึงเอาไป ถ้าของท่านเป็นอันตราย ท่านให้ผู้เช่าผู้ยืมใช้ของท่านจนถ้วน ถ้าเจ้าของมิได้ดูดีดูร้ายด้วยกันแลสรรพเป็นอันตราย ให้แบ่งเป็น ๓ ส่วนให้ผู้เช่าผู้ยืมใช้สองส่วน เพราะเจ้าของแลผู้เช่าผู้ยืมหากันมิได้”

(พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๙๐)

การเช่ายืมทรัพย์สินข้างม้าโคกระบือเรือเกี่ยวกันผ้าผ่อนไปแล้วมิยอมรับว่าเช่ายืม หรือมิได้เช่ายืม แต่เจ้าของทรัพย์สินหาว่าเช่ายืม กฎหมายได้กำหนดโทษปรับใหม่ไว้ดังนี้

“ผู้ใดเช่ายืมเจ้าของสรรพข้างม้าวัวควายผ้าผ่อนของท่านไป มิได้คืนให้แก่ท่าน ๆ ให้เรียกหาพิจารณามิรับว่ามีได้เช่ายืม เมื่อพิจารณาเป็นสังว่าเช่ายืมของท่านจริง ควรให้เอาค่าของซึ่งเช่ายืมนั้นตั้งโทษปรับใหม่ ถ้าท่านมิได้เช่ายืม แลว่าเช่ายืม ควรให้ใหม่เอาเท่าทรัพย์สินซึ่งว่าอยู่แก่ท่านนั้น”

(พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๙๑)

หรือการฟ้องร้องกันว่ายืมเงินของทรัพย์สินของ แล้วมิได้ใช้คืน หรือไม่ยืมแต่เจ้าทรัพย์หาว่ายืม
กฎหมายกำหนดว่า

“มาตราหนึ่ง ราษฎรทั้งหลายหาความแก่กันว่ายืมเงินของสรรพทรัพย์สินของใด ๆ
มิได้เอาทรัพย์สินของซึ่งยืมมาส่งให้ สวนสับจับแก้ว่ายังมีได้ส่ง ให้ไหมทวิญน ถ้า
โจทหามิเป็นสัง มักได้ท่านเท่าใดให้เสียแก่ท่านเท่านั้น” (พระอัยการเบคเสจร
มาตรา ๕๗)

การกล่าวหากันตั้งมาตรา ๕๑ และ ๕๗ นี้ สอดคล้องกับการดูทรัพย์สินดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า
หลักการปรับโทษนั้น หากอยากได้ของผู้อื่น โดยไม่ชอบธรรมเท่าใด กฎหมายก็จะกำหนดโทษปรับ
โทษเท่านั้น

สำหรับการให้ทาสเช่าหรือยืมเรือ หากมิได้ถามมูลนาย ทาสยืมเรือและหนีไป ต่อถามมูลนาย
ตามทาสและเรือได้ให้คืนเรือแก่เจ้าของเรือ โดยไม่ได้ค่าเช่า แต่หากได้ตัวทาส ไม่ได้เรือกลับมา เจ้าของ
เรือจะเรียกเอาค่าเรือมิได้ ดังความว่า

“ให้ทาสท่านเช่ายืมเรือ มิได้ถามนายเงินมันตั้งนั้น ท่านว่าผู้ให้เช่ายืมนั้นมิชอบ ถ้า
ทาสท่านหนีแลนายเงินนั้นได้ตัวคืนมาแลได้เรือนั้นมาด้วย ให้ส่งเรือให้แก่เจ้าเรือนั้น
ค่าเช่าเรือนั้นเอามิได้เลย ถ้าแลได้แต่ทาสเรือมิได้ เป็นบาปเคราะห์แก่เจ้าเรือแลมิให้
ทาสนั้นใช้ ส่วนนายเงินจะเอาเบี้ยป่วยการแก่เจ้าเรือก็มีได้ เพราะทาสนั้นหากหนีนาย
เงินไป ถ้ามีผู้ประกันให้เจ้าเรือแลนายเงินว่าเอาแก่ผู้ประกันนั้น ถ้าได้ตัวมันแลมันว่า
เจ้าเรือช่วยตกแต่งเรือภายหลังให้กำลังแก่มันเต็มใจให้มันหนี ถ้าเป็นสังให้ไหม
ในรางวัลสงอนให้ทาสท่านหนี”

(พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๕๒)

เห็นได้ว่าในกรณีดังกล่าว รัฐได้ออกกฎหมายป้องกันว่า เจ้าของทรัพย์ให้ทรัพย์ยืมแก่ทาส
จะต้องให้มูลนายรู้เห็นด้วย มิฉะนั้นกฎหมายจะไม่คุ้มครองหากทรัพย์นั้นเสียหาย และหากเจ้าของเรือ
ช่วยเหลือเสบียงอาหารแก่ทาสหนีไปก็อาจมีความผิดได้ด้วย หลักการนี้สอดคล้องกับมาตราอื่นที่
กล่าวถึงการยืมทรัพย์ เช่น “ให้ทาสท่านยืมวัวควายช้างม้า นายเงินมิรู้ วัวควายช้างม้าหาย ท่านว่าเอา

สอบสวนดำเนินคดี อันเนื่องจากการพิพาทกรณีต่าง ๆ หากโจทก์หรือจำเลยตาย ทรัพย์นั้นยังไม่ไม่สามารถตกเป็นมรดกตกทอดแก่ทายาท (พระไอยการลักษณะตราการ มาตรา ๕๘)

๖. การคุ้มครองทรัพย์สินจากการซื้อขาย

การซื้อขายทรัพย์สินของต่าง ๆ กฎหมายได้กำหนดให้การคุ้มครองสิทธิของเจ้าทรัพย์ หากเจ้าของทรัพย์ผู้ขายยังมีได้รับเงินจากผู้ซื้อ ดังความว่า

“ซื้อสิ่งของกันตราครุฑแล้ว ผู้ซื้อเอาสิ่งของไปยังมีได้ให้เงินแก่ผู้ขาย ๆ ทวงถามมิรับว่ามีได้ซื้อที่ดีมากกว่าน้อยก็ดี ผู้ขายให้เรียกตัวมาพิจารณาเป็นตั้งตั้งหนังสือร้อง ท่านว่ามั่นประบัตินท่าน ให้ใหม่ทวีคุณยกทุนให้เจ้าของ เหลือนั้นเป็นสินไหม กิ่งพิโนยกิ่ง”

(พระไอยการเบดเสจร มาตรา ๑๑๒)

การให้ความคุ้มครองทรัพย์ไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้ขายเท่านั้น บางมาตรากฎหมายได้ให้ความคุ้มครองกับผู้ซื้อ เช่น ในการซื้อขายผู้คน ช้างม้า วัวควายหรือทรัพย์สินอื่น ๆ นั้น กฎหมายได้ให้การคุ้มครองกับผู้ซื้อทรัพย์สินไว้ด้วย หากว่าผู้ขายมีเจตนาที่แสดงถึงการที่จะยกเอาเงิน โดยไม่มีทรัพย์ที่จะขายส่งมอบให้กับผู้ซื้อ ดังในกฎหมายระบุว่า

“มาตราหนึ่ง ขายผู้คน ช้างม้า วัวควาย แลทรัพย์สินผ่อนแก่ท่าน รับเอาเงินแล้ว แลยังมีได้ส่งผู้คน ช้างม้า วัวควาย ผ่อนแก่ท่าน แลอุบายว่าผู้คน ช้างม้า วัวควาย ผ่อนนั้นหายแลจะส่งเงินคืนให้แก่ท่าน ให้คิดเอาค่าป่วยการหมื่นหนึ่งเดือนละสามพัน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๒๑)

และ “มาตราหนึ่ง เชนใจขาดแคลนเอาบุตรภรรยาพี่น้องพ้องพันธุญาติทาส ชายหญิง ช้างม้า โคกระบือสรรพสิ่งใด ๆ มาขายแก่ท่าน ครั้นรับเอาเงินแล้วท่านให้เวนสิ่งอันขายแต่ใน ๓ วัน ถ้าพินั้นผู้ขายมิได้ส่งซึ่งสิ่งอันขายแก่ท่าน แลสิ่งอันขายนั้นหนีหายตาย ท่านให้คืนสินท่านจงถ้วน”

(พระไอยการทาส มาตรา ๒๔)

จากบทบัญญัติในพระไอยการทาสทั้งสองมาตรานี้ แสดงให้เห็นว่า กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองกับผู้ซื้อ เพื่อจะได้ไม่ถูกล่อลวงจากผู้ขาย ให้เสียเงิน โดยไม่ได้ทรัพย์สินที่ผู้ขายจะขาย ไม่ว่า

ทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นจะเป็นคนหรือสัตว์เช่นช้างม้า วัวควาย รวมถึงทรัพย์สินอื่น ๆ ก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับที่ปรากฏในพระอัยการเบดเสร็จ ความว่า

“ท่านซื้อวิญญะทรัพย์วิญญะทรัพย์ของตน ๆ รับเอาเงินไว้ สัญญาจะให้ทรัพย์สินของแก่ท่าน มิได้ให้แก่ท่าน ๆ ทวงถามมิรับว่ามีได้ว่าจะขาย มิได้รับเอาเงินของท่านไว้ เมื่อพิจารณาเป็นสัจตั้งนั้น ท่านว่าประบัดสินท่านให้เอาทรัพย์สินนั้นตั้งใหม่ ทวิญน”

(พระอัยการเบดเสร็จ มาตรา ๑๑๓)

เห็นได้ว่า หลักการคุ้มครองทรัพย์สินจากการซื้อขาย คือทั้งฝ่ายผู้ซื้อและผู้ขายจะต้องมีการแลกเปลี่ยนทรัพย์สินเงินทองกัน ดังนั้น หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ได้ตกลงซื้อขายไว้ ไม่ดำเนินการส่งมอบทรัพย์สินเงินทองให้กับอีกฝ่าย ก็จะเป็นฝ่ายผิดที่ถูกฟ้องเรียกร้องให้มีการปรับใหม่ได้

๓. การคุ้มครองทรัพย์สินจากการกู้หนี้ยืมสินและเป็นมูลคดี

ภายหลังการกู้หนี้ยืมสิน เมื่อถึงกำหนดเวลาชำระหนี้ตามสัญญา ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของเงินต้นหรือดอกเบี้ย หากลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ตามสัญญาได้ จะนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งพระอัยการลักษณภูหนี้ยืมสินได้บัญญัติถึงเรื่องดังกล่าว พอสรุปได้ ๓ ส่วน คือ

๑. การใช้ความรุนแรงระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ ในการติดตามทวงถามหนี้ นั้น อาจทำให้เกิดความไม่พอใจทั้งฝ่ายเจ้าหนี้และลูกหนี้ ตั้งแต่การใช้กำลังขู่แย่งเอาทรัพย์สินของลูกหนี้ หรือมีการทะเลาะวิวาทคำติจนถึงบาดเจ็บได้ รวมถึงเจ้าหนี้อาจกักขังลูกหนี้เพื่อบีบบังคับให้ชดใช้หนี้ ดังนั้น กฎหมายจึงต้องกำหนดมาตรการในการป้องกันและตัดสินปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว

๒. การต่อสู้คดีระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ เมื่อเจ้าหนี้และลูกหนี้ไม่สามารถตกลงกันได้ จนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนำความขึ้นฟ้องร้องต่อศาล ซึ่งทั้งสองฝ่ายอาจมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในสัญญาหรือคิดโกงคู่กรณีก็ตาม ต้องมีการสอบสวน ว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด ซึ่งจะมีประเด็นต่าง ๆ เช่น ลูกหนี้ปฏิเสธว่าไม่ได้กู้หนี้ยืมสิน หรือต่อสู้ความว่าตนได้ชำระเงินต้นหรือดอกเบี้ยครบแล้ว ในขณะที่ฝ่ายเจ้าหนี้ก็อาจจะมีกรณีการทวงหนี้ หรือการนำสัญญาที่ลูกหนี้ใช้หนี้หมดสิ้นแล้วแต่ไม่ได้คืนสัญญาให้กลับเอามาเรียกให้ลูกหนี้ชดใช้หนี้ อีก เป็นต้น

๑. ในกรณีที่ฝ่ายลูกหนี้ไม่สามารถที่จะชำระหนี้ตามสัญญาได้ เจ้าหนี้ได้ทวงถามแล้วลูกหนี้ก็ยังไม่สามารถที่จะชำระหนี้ได้ จึงต้องนำความขึ้นสู่การพิจารณาคดี ทั้งนี้เพราะในกรณีที่ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้นั้น หากลูกหนี้มีเจ้าหนี้หลายราย ก็จะต้องมีการแบ่งส่วนให้แก่เจ้าหนี้ ดังนั้นศาลจึงต้องมีบทบาทในเรื่องดังกล่าว

กระบวนการแก้ไขปัญหาหรือการบังคับคดีการกู้หนี้ การฟ้องร้องบังคับคดีนี้ โดยส่วนใหญ่เจ้าหนี้จะเป็นฝ่ายร้องขอต่อศาลให้มีการบังคับคดีแก่ลูกหนี้ ทั้งนี้เนื่องจากกฎหมายได้กำหนดไม่ให้เจ้าหนี้กระทำการใด ๆ โดยผลการในการบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ ดังนั้นกระบวนการแก้ไขปัญหาหรือบังคับคดีนี้ จึงเป็นหน้าที่ของศาลโดยตรง ซึ่งในการที่จะบังคับคดีให้ได้ช้อยุดินั้น กฎหมายก็ได้กำหนดขั้นตอนการสอบสวนพิจารณาคดีไว้อย่างละเอียด มีทั้งการสอบสวนว่าลูกหนี้ยอมรับหรือไม่ยอมรับว่าได้กู้หนี้มา หากยอมรับก็มีการผลิตผ่อนระยะเวลาการชำระหนี้ หากยังไม่สามารถชำระหนี้ได้ก็ให้มีการคุมขัง สืบหาทรัพย์สินเพื่อนำมาประเมินและชดใช้หนี้ รวมถึงเกณฑ์ในการชดใช้หนี้ให้กับเจ้าหนี้ซึ่งอาจมีหลายคน

ในบางกรณีที่ลูกหนี้ต่อสู้คดีว่าฝ่ายเจ้าหนี้เป็นฝ่ายผิด ศาลก็จะต้องให้ความสำคัญเป็นธรรมในการสอบสวนด้วยเช่นกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กฎหมายพยายามที่จะให้ความสำคัญแก่ทั้งเจ้าหนี้และลูกหนี้ อีกทั้งยังเป็นการป้องกันไม่ให้ฝ่ายเจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจมากกว่ากระทำการละเมิดต่อลูกหนี้ได้โดยตรง เช่น หากลูกหนี้ได้มีความพยายามที่จะใช้หนี้แก่เจ้าหนี้ แต่เจ้าหนี้มิยอมรับ กฎหมายก็กำหนดให้ผู้ที่เป็นลูกหนี้สามารถที่จะฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีได้ ดังพระไอยการรับฟ้องระบุว่า

“ทาสลูกนี้ส่งเงินแก่เจ้านี้ ถ้าเจ้าเงินเจ้านี้หมีรับถึงสามถ่า ให้ร้องฟ้องประทับส่งไปเจ้ากระทรวงแพ่งกระเสม ถ้าเจ้าเงินรู้เนื้อความแล้วถ้าติดใจว่าประการใดให้ออกมาว่ากล่าว ในเวียงกำหนดสามวัน นอกเวียงเจดวัน ถ้ามันละเงินเสียมิได้ออกมาในสามวันเจดวันแลมันจะออกมาว่ากล่าวอย่าฟังให้ว่ากล่าวสืบไปเลย”

(พระไอยการรับฟ้อง มาตรา ๑๒)

๘. การคุ้มครองทรัพย์สินจากการจ้างวาน

การจ้างวานที่มีการนำทรัพย์สินเข้ามาเกี่ยวข้องมีด้วยกันหลายลักษณะ เช่น การจ้างทำของที่เป็นทรัพย์สิน และการจ้างวานที่ผู้รับจ้างนำทรัพย์สินมาใช้ประกอบการรับจ้าง ซึ่งจะมีการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินตามแต่เงื่อนไขของการจ้างวาน เช่น

- การจ้างวานทำของโดยมีการนำของไปประกอบการจ้างทำ เช่น แก้วแหวน เรือเกวียน หากช่างผู้รับจ้างทำของแตกหักเสียหาย กฎหมายให้ความคุ้มครองแก่เจ้าของทรัพย์สิน ให้ช่างทำชดใช้ โดยไม่ให้เอาค่าจ้าง (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๕๕)
- การจ้างวานเลี้ยงช้างม้าวัวควาย และผู้รับจ้างเลี้ยงนำไปให้ผู้อื่นเช่ายืม ช้างม้าวัวควายนั้นตาย ให้ผู้รับจ้างเลี้ยงใช้ค่าช้างม้าวัวควายแก่เจ้าของ (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๑๐๕)

การจ้างวานที่ผู้รับจ้างต้องนำทรัพย์สินมารับจ้าง เช่น

- จ้างช่างม้าโคกระบือมาใช้งาน และช่างม้าโคกระบือหายไป ให้ชดใช้ค่าสัตว์นั้นรวมทั้งค่าจ้างตามสัญญาด้วย (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๑๐๐)

การจ้างเกวียนมาบรรทุกสิ่งของ (พระอัยการเบคเสจร มาตรา ๑๐๑)

- จ้างเกวียนบรรทุกสิ่งของ หากขับไปตามเส้นทาง ทรัพย์สินบรรทุกในเกวียนแตกหัก ผู้ขับเกวียนไม่มีความผิด หากขับออกนอกเส้นทาง ทรัพย์สินแตกหักให้เจ้าของเกวียนใช้ทรัพย์สินผู้จ้าง ถ้าเกวียนหักกลางทาง โจรปล้นเอาทรัพย์สินไป เจ้าของเกวียนจะเอาค่าจ้างมิได้ ถ้าเจ้าของเกวียนเร่งขับเกวียนเร็วจนเกวียนหัก ทรัพย์สินเสียหายให้เจ้าของเกวียนใช้ทรัพย์สินแก่เจ้าของทรัพย์สิน

จากกฎหมายที่กำหนดเรื่องการจ้างที่มีการนำทรัพย์สินเข้ามามีส่วนในการจ้าง จะพบว่า กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองกับเจ้าของทรัพย์สินเป็นหลักในการพิจารณา

๔.๒ บทบาทของรัฐในการจัดสรรทรัพย์สินมรดก

โครงสร้างสถานะทางชนชั้นกับการครอบครองทรัพย์สินอันเกิดมาจากระบบศักดินา เป็นปัจจัยในการกำหนดฐานะพื้นฐานในการครอบครองทรัพย์สินที่แต่ละบุคคลมีสิทธิครอบครอง ดังนั้น การได้มาซึ่งทรัพย์สินทั้งไพร่ทาสผู้คน รวมถึงทรัพย์สินอื่น ๆ ของเจ้านายและขุนนาง ส่วนหนึ่งจะได้มาจากการพระราชทานตามยศ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ ดังนั้นเมื่อเจ้านายหรือขุนนางนั้นได้ตายลง

รัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและแบ่งปันทรัพย์สินนั้นผ่านเงื่อนไขในการจัดการมรดก ทั้งนี้ เพราะทรัพย์สินที่จะมีการแบ่งปันมรดกนั้น ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจากการจัดสรรที่พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานให้

การได้มาและการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลสถานภาพต่าง ๆ โดยเฉพาะทรัพย์สินของขุนนางที่มาจากโครงสร้างของระบบศักดินา มาจากการพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ ซึ่งมีผลต่อการครอบครองที่ดินและแรงงานในสังกัด ดังที่ปรากฏในพระธรรมนูน ว่า “พระผู้เป็นเจ้าเลี้ยงให้มีศักดิ์” ดังนั้นรัฐจึงมีความชอบธรรมในการเข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพย์สินที่เรียกว่า มรดกหลวง โดยเฉพาะทรัพย์สินของขุนนางที่มีศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงศักดินา ๑๐๐๐๐ ซึ่งได้รับพระราชทานเครื่องพญา เมื่อถึงแก่อนิจกรรม ให้ผู้รักษามรดกทำบัญชีฎีกามรดกมายื่นแก่กรมมรดกตามความเป็นจริง อย่าเบียดบังอำพลางไว้ ถ้ามีศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ ลงมาถึงศักดินา ๑๐ ไร่ ให้ผู้รักษามรดกทำบัญชีมายื่นให้ขุนศรีราชบุตรเอามาพิจารณา ถ้าเป็นขุนนางในหัวเมืองให้กรมมรดกหัวเมืองเป็นผู้พิจารณา (พระธรรมนูน มาตรา ๗) ซึ่งสอดคล้องกับที่มีการตราไว้ในพระไอยการลักษณะมรดก ความว่า

“เสนาพฤตมาตย์ราชมนตรีผู้มีบันดาศักดิ์ก็ดี แลเสขฐีคฤหบดีอันมีอยู่ในพระมหานครบันดาเข้าเฝ้าก็ดีมิได้เข้าเฝ้าก็ดี มีแก้วแหวนทองเงินสรรพทรัพย์สินสิ่งใด ๆ แลเครื่องพญาทั้งปวงเปนอันมาก แลผู้มีบันดาศักดิ์ทั้งนี้เป็นโรคอาพาธหนักถึงแก่อนิจกรรมก็ดี มรณาธรรมก็ดี ถึงแก่กรรมก็ดี ให้มีสมุหะมรดกโดยกระทรวงการนั้น ทำบัญชีมรดกพญาแลบัญชีแก้วแหวนทองเงินสรรพทรัพย์สินสิ่งใด แลบัญชีสมผลโดยขนาดตามสัตยานุสัจ แล้วให้เอามากับบังคมทูลพระกรรณาฯ ถ้ามีพระราชโองการมาณพระบันทูลตรัสพระราชทานให้แต่งให้แก่ลูกหลานพี่น้องพ้องพันธุผู้ถึงมรณภาพนั้นฉันใด ให้สมุหะมรดกตราไว้โดยตรัสสั่งนั้น แล้วให้สมุหะมรดกเรียกพี่น้องบุตรภริยาผู้รักษาแก้วแหวนเงินทองพญาทั้งปวงนั้น ออกมาตราเอาคำผู้รักษาของนั้นไว้ แล้วให้ทำบัญชีมรดกแลบัญชีสมผล ให้จำเสมีयरเอาหนังสือทานบนแก่ผู้รักษามรดกไว้จงหมั่นคง ให้ญาติพี่น้องบุตรภริยาทำบัญชีทรัพย์สินมรดกมายื่นแก่สมุหะมรดก ให้ทำบัญชีสมผลมายื่นแก่พระสุภาวะดีโดยสัตยานุสัจ”

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๔๗)

การทำบัญชีมรดก ดังกล่าวนี ส่วนหนึ่งเป็นการ โอนทรัพย์สินที่เจ้านายและขุนนางมีกลับเข้าสู่ พระคลังหลวง จะเห็นได้ว่า ในกฎหมายเรื่องมรดก ในมาตรา ๓,๔ พระไอยการลักษณะมรดก ได้แสดง ให้เห็นถึงสิทธิของรัฐ (หมายรวมถึงพระมหากษัตริย์ด้วย) ว่ามีส่วนร่วมในมรดกของขุนนางในระดับ ต่าง ๆ ดังนี้

“มาตราหนึ่ง เสนาบดีมลตรีมุขลูกขุน เจ้าราชินิกุลขุนหมื่นพันทนายผู้มีบันดา สักดิทังปวง แลบิดามานดาแต่ให้มีเรือนแต่อายุสมควรจะมีเรือน แลคนทั้งนั้นมีทรัพย์ สิ่งสินด้วยผลราชการอันพระราชทานให้ก็ดี แลมีทรัพย์สิ่งสินขึ้นด้วยทำมาหากิน ด้วยกันก็ดี แลผู้นั้นถึงแก่มรณภาพลง ให้เอาเครื่องสรรพาวุธช้างม้าเครื่องพิทยาบ่าวไพร่ แลเรือยาวแต่ ๗ วาขึ้นไปยกไว้เป็นหลวง...”(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๓)

“...แลทรัพย์สิ่งสินทายกรรมกร เรือกสวนไร่นานั้น ยังมากน้อยเท่าใดให้ประ มวนไว้ ถ้าแลผู้มรณภาพนั้น มีนี้มากน้อยเท่าใดก็ดี ให้บิดามานดาบุตรภรรยา เอาทรัพย์ นั้น ใช้นั้นจนครบก่อน ถ้าแลผู้มรณภาพหานี้มิได้ก็ดี ให้เอาทรัพย์สิ่งของทั้งปวงซึ่งยังอยู่ นั้น แบ่งออกเป็นสามส่วนให้ทำเป็นสี่ภาค ๆ หนึ่งเข้าพระคลังหลวง ภาคหนึ่งให้แก่บิดา มานดา ถ้าแลบิดาถึงแก่มรณภาพยังแต่มานดา ให้มานดานั้นได้ทรัพย์ทั้งส่วน ถ้ามานดา มรณภาพยังแต่บิดา ให้บิดานั้นได้ทรัพย์ทั้งส่วน ถ้าบิดามานดาหย่าร้างกันแล้ว ให้ได้ ทรัพย์คนละกึ่งส่วน แลภาคหนึ่งให้แก่พี่น้องลูกหลานแลญาติกาผู้ถึงมรณภาพ ภาคหนึ่ง ให้แก่พี่รียา ถ้าแลผู้มรณภาพนั้นหาแม่เจ้าเรือนมิได้ให้ยกไว้เป็นหลวง”

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๓)

“มาตราหนึ่ง ถ้าบิดามารดาผู้มรณภาพนั้นหามิได้แลทรัพย์สิ่งของทายกรรมกร ชายหญิงอันเป็นเครื่องบริโภคทั้งปวงนอกจากเครื่องสรรพาวุธพิทยาที่เป็นของหลวง นั้น ให้แบ่งปันออกเป็นสามภาค ๆ หนึ่งเข้าพระคลังหลวง ภาคหนึ่งให้แก่พี่น้อง ลูกหลานแลญาติกาผู้ถึงมรณภาพ ภาคหนึ่งให้แก่พี่รียา ถ้าแลผู้มรณภาพนั้นหาแม่เจ้าเรือน มิได้ให้ยกไว้เป็นหลวง”

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๔)

การโอนทรัพย์สินของเจ้านายและขุนนางนั้น รวมไปถึงเมียที่ได้พระราชทานให้กับขุนนางด้วยว่า หากหญิงที่ทรงพระราชทานนั้นได้ตายลง ทรัพย์สินของหญิงพระราชทานนั้นส่วนหนึ่งต้องคืนให้กับหลวง (รัฐ) ด้วย ดังข้อกฎหมายที่ว่า

“มาตราหนึ่ง พระราชทานเมียให้แก่ขุนมนายผู้ใดแลเมียพระราชทานนั้นล้มตาย ท่านว่าหญิงผู้ตายนั้นเป็นข้าหลวง ท่านให้อาทรัพย์เดิมแลสินสมรสแห่งหญิงผู้ตายนั้นแบ่งออกเป็น สามภาค ๆ หนึ่งยกไว้เป็นหลวง ภาคหนึ่งไว้ให้แก่พ่อ ภาคหนึ่งไว้แก่ญาติหญิงผู้ตายนั้น”

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๓๔)

หรือในกรณีของเศรษฐี คหบดีเสียชีวิตลง และไม่มีญาติพี่น้อง รัฐก็ออกกฎหมายโอนทรัพย์สินของเศรษฐีนั้นเข้าเป็นของหลวง ดังในพระไอยการลักษณะมรดก ว่า “มาตราหนึ่ง เศรษฐีคหบดีผู้มีทรัพย์สิ่งสิ้นแลถึงแก่มรณภาพ หาญาติพี่น้องพงยามิได้ ท่านให้อาทรัพย์สิ่งสิ้นแก่แหวนเงินทองช้างม้าข้าคนเครื่องบริโภคนั้นเข้าทูลพระคลังหลวง” (พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๔๘) จะเห็นได้ว่าการโอนทรัพย์สินมาให้เป็นของหลวงนั้น จะกระทำกับเจ้านาย ขุนนางที่มีศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไป และเศรษฐีคหบดีเท่านั้น ส่วนขุนนางศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ ลงมามีได้บัญญัติว่าต้องนำเข้าเป็นของหลวงเพียงกำหนดไว้ถึงเกณฑ์การแบ่งปันให้กับ ๓ ส่วนใหญ่คือ บิดามารดา สามภริยา และญาติพี่น้องลูกหลานเหลนเท่านั้น (พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๕๑)

การที่รัฐกำหนดให้มีการจัดสรรทรัพย์สินอันเป็นมรดกคืนให้กับรัฐนั้น เป็นเพราะทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ขุนนางครอบครองนั้น ส่วนหนึ่งได้มาจากการพระราชทาน จึงเป็นสิทธิที่พึงได้ของรัฐ โดยจะมีการจัดเข้าสู่พระคลังหลวง การดำเนินการจัดสรรทรัพย์สินมรดกคืนให้กับรัฐดังกล่าวจึงเป็นการควบคุมความมั่งคั่งของขุนนางมิให้มีทรัพย์สินมรดกมากเกินไป (จิตรสิงห์ ปิยะชาติ, ๒๕๕๔ : ๑๕๑)

สำหรับการจัดสรรสิทธิในมรดก โดยเฉพาะสิทธิสำหรับลูกหลานในฐานะการเป็นทายาทผู้ได้รับมรดก หลายมาตราในพระไอยการลักษณะมรดกได้บัญญัติถึงสิทธิของลูกหลานว่ามีสิทธิที่จะได้รับมรดก โดยได้จำแนกประเภทของลูกที่มีสิทธิที่จะได้รับมรดกไว้ ๖ ประเภท คือ

"ลักษณะบุตรอันจะได้ทรัพย์มรดกนั้น คือบุตรอันเกิดด้วยภริยาผู้ขอแลภริยาพระราชทาน ๑ เกิดด้วยอนุภริยา ๑ เกิดด้วยทาสีภริยา ๑ แลบุตรมาด้วยสามี ๑ มาด้วยภริยา ๑ แลบุตรบุญธรรมของท่านเอามาเลี้ยงแต่น้อย ๑ แลบุตร ๖ จำพวกนี้ควรจะได้ส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกแห่งบิดามานดา"

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๘)

โดยในมาตรา ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๒ ได้กำหนดถึงรายละเอียดว่าลูกหลานเหลนคือ รวมทั้งลูกบุญธรรมนั้นจะมีสิทธิได้รับมรดกในสัดส่วนมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับสถานภาพว่าเป็นลูกหลานของภรรยาประเภทไหน ดังตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างลูกภรรยาหลวง กับอนุภรรยา เช่น

กรณีลูกภรรยาหลวง

"มาตราหนึ่ง บุตรชาย บุตรหญิงอันเกิดด้วยภริยาซึ่งบิดามานดาผู้ขอแลเกิดด้วย ภริยาพระราชทาน ถ้าได้รักษาไข้แลปลงศพ บุตรได้ทรัพย์ ๓ ส่วน ถ้าได้รับราชการได้ ๔ ส่วน หลานได้ทรัพย์ ๒ ส่วน ถ้าได้รับราชการได้ ๓ ส่วน เหลนได้ทรัพย์ส่วน ๑ ถ้าได้รับราชการได้ ๒ ส่วน ลื่อได้ทรัพย์กึ่งส่วน ถ้าได้รับราชการได้ส่วน ๑"

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๘)

กรณีลูกอนุภรรยา

"มาตราหนึ่ง บุตรหญิงบุตรชายอันเกิดด้วยอนุภริยา แลภริยาอันทูลขอพระราชทานให้ ถ้าแลได้รักษาไข้ปลงศพ บุตรได้ทรัพย์ ๒ ส่วนกึ่ง ถ้าได้รับราชการได้ ๓ ส่วนกึ่ง หลานได้ทรัพย์ส่วนกึ่ง ถ้าได้รับราชการได้ ๒ ส่วนกึ่ง เหลนได้ทรัพย์ส่วน ๑ ถ้าได้รับราชการได้ ๒ ส่วน ลื่อได้ทรัพย์กึ่งส่วน ถ้าได้รับราชการได้ส่วน ๑"

(พระไอยการลักษณะมรดก มาตรา ๑๐)

จากการเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าลูกหลานของภรรยาหลวงจะได้รับสิทธิในมรดกที่มากกว่า ซึ่งการที่จะได้รับมรดกนั้นลูกหลานเหล่านี้มีหน้าที่ที่จะต้องแสดงความกตัญญูด้วยการร่วมปลงศพของบิดามารดาด้วย ความกตัญญูนี้ถือเป็นหน้าที่สำคัญของลูกหลานที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เห็นได้จาก การที่พ่อแม่สามารถนำลูกไปขายได้ ลูกก็ต้องมีความกตัญญูรู้คุณของบิดามารดา เป็นต้น

การฟ้องร้องบังคับคดีเป็นช่องทางหนึ่งของการจัดการทรัพย์สินเข้าสู่รัฐ และป้องกันมิให้เกิดข้อพิพาทโดยไม่จำเป็น รัฐจึงได้ออกกฎหมายว่าด้วยค่าธรรมเนียมในการฟ้องร้องบังคับคดี ที่ต้องจ่ายให้กับทางราชการจะเป็นสัดส่วนสิบเอ็ดส่วนสิบจากมูลค่าทรัพย์สินที่เป็นความกัน ดังกำหนดไว้ในพระราชกำหนดในพระราชบัญญัติมาตรา ๗๐

“สองเป็นความแก่กัน ด้วยทรัพย์สินประพันธ์ของช่างม้าโคกระบือ เจ้าคนเรือเกียร
โจทก์ก็จำเลยก็ดี ชะนะ ได้ทุนสินไหม ให้ตั้งพิศดคำสิ่งอันนั้นลงคิดเอาค่าเรียกสิบเอ
หนึ่งจ่ายราชการ เหลือนั้นส่งให้แก่ผู้ได้”

(พระไอยการลักษณะตราการ มาตรา ๗๐)

กล่าวโดยสรุป บทบาทของรัฐในการจัดการทรัพย์สินในสมัยอยุธยา นี้ รัฐได้มีบทบาทตั้งแต่พื้นฐาน โครงสร้างทางสังคมตามระบบศักดินา ในการจัดการพระราชทานทรัพย์สินในเบื้องต้นเพื่อประกอบยศ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ บทบาทของรัฐการจัดการสรรทรัพย์สินจะพบเด่นชัดอีกครั้งเมื่อเจ้านายและขุนนางเสียชีวิตลง จะพบว่า ทรัพย์สินส่วนหนึ่งจะต้องส่งกลับคืนพระคลังหลวงผ่านบัญชีทรัพย์สินที่เรียกว่า พัทยา ขณะเดียวกันในการแบ่งปันมรดกจากทรัพย์สินที่เหลืออยู่ ทรัพย์สินส่วนหนึ่งก็จะถูกแบ่งให้กับพระคลังหลวงอีกส่วนหนึ่ง (รวมกับส่วนที่เป็นพัทยาเป็นสองส่วน) บทบาทในการจัดสรรมรดกดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงการจัดการทรัพย์สินจากเจ้านายและขุนนางกลับสู่พระคลังหลวง

การที่รัฐดำเนินการจัดการทรัพย์สินและให้ความคุ้มครองทรัพย์สินแก่คนในสังคมดังกล่าวมานี้มีส่วนในการสร้างความมั่นคงในทางการปกครองและเศรษฐกิจของสังคมสมัยอยุธยา ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจจัดสรรอำนาจให้กับขุนนาง ทำราชการต่างพระเนตรพระกรรณ สร้างการยอมรับให้กับไพร่ ทาส ระบบความสัมพันธ์ในระบบศักดินา รวมถึงการจัดสรรและคุ้มครองทรัพย์สินของรัฐจึงเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งจะทำให้รัฐมีความมั่งคั่งและส่งผลให้เกิดความมั่นคงแก่ราชอาณาจักรอยุธยา.

บทที่ ๕

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง แนวคิดสิทธิในทรัพย์สินจากกฎหมายตราสามดวงนี้เป็นการศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับประเภทและการได้มาซึ่งทรัพย์สินในสังคมไทยสมัยอยุธยา ซึ่งพบว่า การจำแนกประเภทของทรัพย์สินมีลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างไปจากกฎหมายปัจจุบัน กล่าวคือ ในสมัยอยุธยากฎหมายตราสามดวงได้จำแนกประเภทของทรัพย์สิน โดยใช้เกณฑ์การมีวิญญาณหรือมีชีวิตเป็นหลักในการจำแนกประเภท ดังนั้นจึงพบว่า ในกฎหมายตราสามดวงได้จัดแบ่งประเภทของทรัพย์สิน ดังนี้คือ

“สะวิญาณกะทรัพย์” หรือทรัพย์สินประเภทสิ่งที่มีวิญญาณหรือชีวิต ได้แก่ ข้าทาสบริวาร สัตว์พาหนะและสัตว์เลี้ยง เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หมู เป็นต้น

“อะวิญาณกะทรัพย์” หรือทรัพย์สินประเภทสิ่งที่ไม่มีความรู้หรือชีวิต ซึ่งนับเป็นทรัพย์สิน ได้แก่ ที่ดิน นาข้าว เงิน ทอง เสื้อผ้า เครื่องประดับ เป็นต้น

การได้มาของทรัพย์สินในสมัยอยุธยาพบว่า โครงสร้างทางสังคมจากระบบศักดินามีส่วนในการกำหนดการได้มาซึ่งทรัพย์สิน ทำให้การครอบครองทรัพย์สินของคนในสมัยอยุธยามีลักษณะเป็นไปตามโครงสร้างชนชั้นทางสังคม กล่าวคือ ชนชั้นปกครอง คือ เจ้านายและขุนนางสามารถมีสิทธิการครอบครองทรัพย์สินต่างๆ มากกว่าชนชั้นผู้ถูกปกครองคือไพร่ ทาส ทั้งนี้เพราะโครงสร้างทางสังคมและการได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการพระราชทานยศ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ ซึ่งจะมีผลต่อการครอบครองที่ดิน และแรงงานคนในสังกัด ทำให้มีผลต่อการแสวงหาทรัพย์สินเพิ่มเติมในเวลาต่อมา

การครอบครองทรัพย์สินหลักในสังคมอยุธยา ได้แก่ ที่ดิน และแรงงาน การได้มาซึ่งที่ดินมาจากหลากหลายวิธี ตั้งแต่การได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์สำหรับขุนนาง และการบุกเบิกหักร้างถางพงสำหรับราษฎรทั่วไป การครอบครองที่ดินเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการทำนาทำสวนทำไร่เป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับรัฐอยุธยาที่ต้องการให้มีการทำประโยชน์บนที่ดิน ดังจะพบว่ากฎหมายตราสามดวงหลายมาตราได้ระบุถึงการพยายามส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์บนที่ดิน ไม่ปล่อยให้มีการทิ้งที่ดินให้ร้างเปล่า เพื่อรัฐจะสามารถจัดเก็บรายได้จากอากรสวนและหางข้าว ซึ่งจะช่วยสร้างความมั่งคั่งให้กับรัฐ

ส่วนแรงงานไพร่ทาสก็เป็นทรัพย์สินที่สามารถขายและยกให้แก่กันได้ การครอบครองแรงงานส่วนใหญ่เป็นไปตามโครงสร้างของระบบศักดินา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาหลักการสำคัญที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงพบว่า กฎหมายจะให้ความสำคัญคุ้มครองกับแรงงานไพร่ทาสเป็นอย่างมาก เพื่อป้องกันการสูญเสียแรงงานไพร่ทาส ไม่ว่าจะเป็นการบาดเจ็บหรือเสียชีวิตก็ตาม ทั้งนี้เพราะสังคมสมัยอยุธยาให้ความสำคัญกับแรงงานคนเป็นอย่างมาก เพราะแรงงานไพร่ทาสจะเป็นแรงงานหลักในการผลิตให้แก่เจ้านาย ขุนนาง และรัฐ ดังนั้นจะพบว่า กฎหมายให้ความสำคัญกับการคุ้มครองทั้งชีวิตและร่างกายของไพร่ทาสให้เป็นสิทธิของผู้เป็นใหญ่เหนือแรงงานนั้น ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ มุลนาย (เจ้านายและขุนนาง) ในกรณีต่าง ๆ ที่อาจทำให้ผู้เป็นใหญ่เหนือไพร่ทาสนั้นต้องเสียผลประโยชน์จากการใช้แรงงานไพร่ทาสนั้น

การใช้ประโยชน์และสิทธิเหนือทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ พบว่า มีการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินต่าง ๆ หลายรูปแบบและวิธีการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการใช้เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น ที่ดินก็เน้นการใช้ประโยชน์ในการผลิตข้าวและผลผลิตทางการเกษตรด้วยการทำสวนทำไร่ โดยอาจมีการเช่าหรือแบ่งปันผลประโยชน์ในการเพาะปลูก ส่วนแรงงานไพร่ทาสนอกจากเป็นแรงงานหลักในการผลิตให้กับมูลนายแล้ว มูลนายยังสามารถใช้แรงงานของตนในการรับจ้างตั้งแต่ทำราชการ หรือไปราชการสงคราม และทำงานต่าง ๆ ได้อีกด้วย ดังนั้นแรงงานไพร่ทาสจึงเป็นทรัพย์สินที่ได้รับการคุ้มครองจากรัฐ และมีระบบการควบคุมกำลังคนเป็นอย่างดี เพราะสามารถทำให้เกิดทรัพย์สินทั้งแก่มูลนายและรัฐได้

ส่วนทรัพย์สินอื่นไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินที่มีชีวิต เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า หรือทรัพย์สินที่ไม่มีชีวิต เช่น เกวียน เรือ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ เช่น การกู้หนี้ยืมสิน การเช่า การยืม การจำหน่าย หรือการซื้อขาย การใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินเหล่านี้มีข้อสังเกตว่า กฎหมายตราสามดวงได้ให้ความสำคัญคุ้มครองในสิทธิเหนือทรัพย์สินเหล่านี้ ดังนั้นในการดำเนินความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีทรัพย์สินเหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้อง และอาจนำไปสู่ความขัดแย้งจนมีการฟ้องร้องเรียกร้องสินไหมทดแทนจากการสูญเสียทรัพย์สินเหล่านี้ รัฐจะให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในความสัมพันธ์นั้น

บทบาทของรัฐในการจัดการทรัพย์สินในสมัยอยุธยาพบว่า รัฐมีการจัดโครงสร้างทางสังคมผ่านระบบศักดินา ซึ่งเป็นพื้นฐานในการกำหนดยศ ตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ ซึ่งจะเกี่ยวข้องถึงการจัดสรร

ที่ดินและแรงงานไพร่ทาสในสังกัดของเจ้านายและขุนนาง การจัดการทรัพย์สินของรัฐในสมัยอยุธยาพบว่า นอกจากรัฐจะออกกฎหมายเพื่อให้ความคุ้มครองทรัพย์สินต่าง ๆ แก่เจ้าของทรัพย์สินเพื่อความยุติธรรมแล้ว รัฐได้เข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพย์สินของเจ้านายและขุนนางด้วย โดยเมื่อเจ้านายและขุนนางได้เสียชีวิตลง ลูกหลานทายาทจะต้องทำบัญชีทรัพย์สินที่เรียกว่า พัชชยา แจกให้กับทางการและนำส่งทรัพย์สินเหล่านั้นคืนให้กับหลวง (ท้องพระคลัง) ทั้งนี้เพราะ เจ้านายและขุนนางได้รับพระราชทานทรัพย์สินส่วนหนึ่งไปจากทางราชการ ดังนั้นเมื่อเสียชีวิตลงก็ควรที่จะต้องส่งคืนทรัพย์สินนั้นให้กับรัฐ

นอกจากการส่งพัชชยาให้กับพระคลังหลวงแล้ว รัฐได้มีการกำหนดไว้ในกฎหมายมรดกว่าขุนนางศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป จะต้องแบ่งทรัพย์สินมรดกส่วนหนึ่งคืนให้กับพระคลังหลวงด้วย โดยทรัพย์สินนี้ให้มีการแบ่งตั้งแต่ที่ดิน ไพร่ทาส รวมถึงช้าง ม้า วัว ควาย ตลอดจนทรัพย์สินอื่น ๆ ด้วยการจัดการทรัพย์สินของรัฐนี้เป็นการควบคุมมิให้ความมั่งคั่งของเจ้านายและขุนนางมีมากเกินไปจนบั่นทอนความมั่นคงของรัฐ ดังนั้นจะเห็นว่า หลักการของกฎหมายมรดกในสมัยอยุธยา จะต้องมีการแบ่งปันทรัพย์สินให้กับผู้มีพระคุณคือ พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน รวมถึงเครือญาติลำดับต่าง ๆ โดยแบ่งทรัพย์สินออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งจะทำให้ทรัพย์สินนั้นไม่ตกอยู่กับผู้ใดผู้หนึ่งมากเกินไป การแบ่งปันทรัพย์สินตามกฎหมายมรดกนี้ใช้ในคนทุกกลุ่ม ทำให้การครอบครองทรัพย์สินไม่กระจุกอยู่กับบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด อย่างไรก็ตามจากระบบการจัดการทรัพย์สินจากมรดกเช่นนี้ ทำให้ความมั่งคั่งรวมศูนย์เข้าสู่พระคลังหลวง ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงให้กับรัฐตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

บรรณานุกรม

- กำธร เลี้ยงสังฆธรรม. “กฎหมายตราสามดวงฉบับพิมพ์” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๒๗.
- กิตติพงษ์ สนเล็ก. “ข้างในระบบการค้าและบรรณาการในสมัยอยุธยา” ศิลปากร. ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๔๑)
- ควอริช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดยกาญจณี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.
- คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. (พิมพ์ครั้งที่ ๒) นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕.
- จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. อยุธยา แผ่นดินประวัติศาสตร์ชาติไทย รวมประวัติศาสตร์อาณาจักรอยุธยาที่คนไทยควรรู้. กรุงเทพฯ : อีพีซี, ๒๕๕๔.
- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “ข้างเป็นสินค้า ค่าข้างสมัยอยุธยา” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓ มกราคม ๒๕๔๗.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ ๒๕. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพฯ : ดันฮ็อกรามมี, ๒๕๑๕.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ) อยุธยา : Discovering Ayutthaya., มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๖.
- ธรรมศาสตร์และการเมือง, มหาวิทยาลัย. ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุดศักราช ๑๖๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง.(๓ เล่ม). เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕.

- ประภัสสร บุญประเสริฐ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- पालเลอกัวซ์ ฌอง แบปติสต์, เล่าเรื่องเมืองไทย. แปลโดย สันต์ โกมลบุตร พระนคร : ก้าวหน้า,
๒๕๐๖.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๓. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๕) โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรรมการ
ปกครอง, ๒๕๑๕
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕. (พิมพ์ครั้งที่ ๕) อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. เอกสารประกอบการสอน รายวิชา 415 210 ประวัติศาสตร์อยุธยา. นครปฐม :
ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๖.
- โยส เซาเต็น. "จดหมายเหตุของโยส เซาเต็น" แปลโดย จขร สุขพาณิชย์. ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๗๖
เล่ม ๔๗. องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๓
- ลาตูแบร์ ซีมอง เดอ, ราชอาณาจักรสยาม Du Royaume de Siam. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร,
พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๐.
- วรพร ภู่งศ์พันธุ์. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอยุธยา" วารสารอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๔๕)
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. หนังสือพิมพ์ ไม้ฝาง ช้าง ของป่า การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓.
กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (บรรณาธิการ) กฎหมายตราสามดวง : หน้าต่างสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สามลดา,
๒๕๔๕.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. “ตำนานภาษีอากรบางอย่าง” ใน ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม ๒.

กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๕.

สังข์ พัฒโนทัย. พระเจ้าปราสาททอง. โรงพิมพ์จุฬาสภา, ๒๕๑๖.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. “เศรษฐกิจสมัยอยุธยา พ.ศ.๒๑๑๒-๒๓๑๐ เศรษฐกิจแบบไม่ทำเองใช้เอง”

วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๘.

เสนีย์ ปราโมช ม.ร.ว., รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสภา,

๒๕๑๐.

หฤทัย คูปลาดศรี. สถานะของหญิงมีสามีในประเทศไทย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๔๐.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. “สังคมไทยในกฎหมายตราสามดวง : โครงสร้างในกระดองกฎหมาย” ใน

กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,

๒๕๓๕.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ : ๒๓๒๕-๒๔๑๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ,

๒๕๑๘.